

tribuna

LJUBLJANA, letnik XXIX,

21. maj 1980

Številka 17-18

STUDENTSKI ČASOPIS

Cena 5 DIN

študentski center

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

OKROGLA MIZA

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

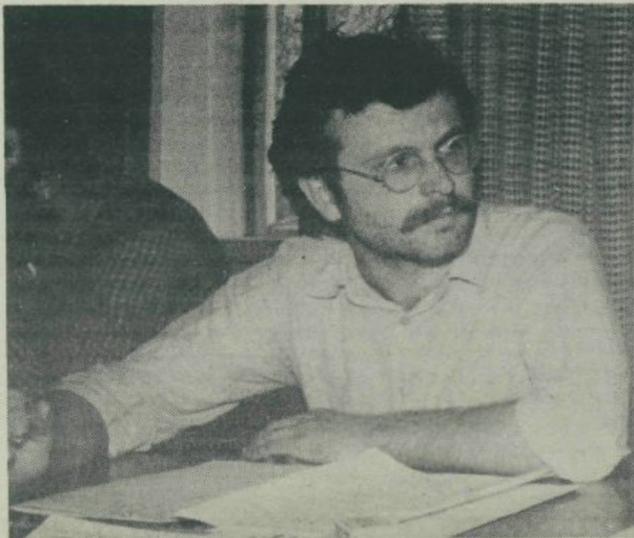
Uredništvo Tribune je skupaj z UK ZSMS organiziralo in izpeljalo okroglo mizo na to temo kot nadaljevanja dveh številki, ki smo ju že posvetili tej problematiki, ter intervjuja s tovarišem Andrejem Kirnom. Uredništvo meni, da pričujoči zapis dopolnjuje in pogloblja naše spremljanje ekološke problematike ter da nakazuje osnovne poteze marksističnega pristopa k problematiki okolja. Zmotno pa je pričakovati (in tega namena tudi nismo imeli) da bi razgovor takšne vrste spremenili v kuhinjo receptov, kjer bi si lahko vsakdo po potrebi zmešal to, kar mu trenutno najbolj diši. Sodimo, da pričujoča okrogla miza v najjasnejši luči prikazuje antagonizem naši družbi in, ki pogojujejo tudi "ekološko dogajanje". Razgaljanje teh antagonizmov pa je prvi korak k njihovem preseganju in dokončnemu zgodovinskemu ukinjanju.

NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA !

UREDNIŠTVO

PODGORNIK

Veseli nas, da ste se v tolikšnem številu odzvali vabilu Tribune in UK ZSMS. Na Tribune se z ekološko problematiko ukvarjamo že precej dolgo, kontinuirano pa spremljamo razmere na slovenski ekološki sceni zadnji dve leti. Tako smo izdali tudi dve številki, eno od teh v sodelovanju z zagrebškim Studentskim listom, ki sta bili večinoma, če ne povsem, posvečeni ravno ekološkemu problemom. Pri tem seveda mislim tako na teoretične tekste, ki pravzaprav opredeljujejo temelje ekoloških znanosti z različnih teoretskih pozicij, na primer prevoda del Enzensbergerja in pa Hilmija v predzadnji številki Tribune, kot na politični boj oz. razjasnjevanje torišča razrednih bojev v ekološki problematiki pri nas. Gre za obravnavanje problemov npr.: cinkarne Celje, HE Kobarid in pa HE Krško v zadnji številki. Seveda s tem „ekoloških intervencij“ nimamo namena deliti na teorijo in na praktični oz. politični boj ali razredni boj (to je ena od šibkih točk meščanske ekologije na eni strani, ekološka nepolitična teorija, na drugi pa politična neekološka praksa. Rezultat je zmeda, ki pa kljub vsemu ekološke stranke ne zapira v „politično folkloristiko“ ampak ravno nasprotno, odpira jim celo vrata v parlament. No, k temu vprašanju se lahko vrnemo kasneje). Analizo ekoloških problemov smo vedno gradili na globalnem pristopu nasproti ekološkemu lokalizmu in pa na analizi konkretnih družbenih razmerij ki ekološke svinjarije (ta izraz precej natančno opredeljuje dejansko stanje pri nas) pogojujejo, opredeljujejo, opravičujejo in kar je najpomembnejše pospešujejo. Narava samega objekta ekoloških znanosti (v knjigi obeh Ehrlichov se pod tem terminom skriva kar več kot 50 znanstvenih disciplin od naravoslovja do družboslovja) zahteva tisto čemur se je še pred 5 leti moderno reklo interdisciplinaren pristop, ki je v ekologiji nujen in nepogrešljiv. Zamenjava interdisciplinarnosti za vertikalno povezanost pa je v šolstvu danes ne le modna muha, ampak vse kaj drugega; to le mimogrede. Da je

ekološka kriza izbruhnila tudi pri nas, je verjetno dejstvo, ki ne potrebuje ne posebnih razlag ne tolmačenj. Potrebuje pa razlago dejstva, da tako majhen narod lahko zagreši tako velike neumnosti, kot smo jim bili priča v Dolini smrti, v Zasavju, na Notranjskem in še kje. Potrebuje razlago tudi dejstvo, da se kot družba lotevamo ekoloških problemov vedno skozi optiko „ekscesov“, nikdar pa skozi analizo protislovij (ki se v zadnji instanci izkažejo za zelo „neekološka“), ki to našo ekološko prakso producirajo. In da bi dodal k temu uvodu še ščepec zasoljene konkretnosti, potrebuje konec koncev razlago tudi dejstvo, da sama objava razsodb za ekološke „ekscese“ v dnevnem časopisju verjetno stane več, kot pa so skupne nominalne kazni obsojencev.

Seveda tu tiho predpostavljamo, da v naši družbi ekologija ni le povod za tiskanje umetniško izpiljenih in izrazno dovršenih plakatov o čistem okolju. Ekološka kriza se umešča v družbena protislovja, vladajoča v naši družbi, ki bi jih lahko grobo označili kot nasprotja med še vedno prevladujočimi blagovnimi elementi produkcije in pa med samoupravnimi produkcijskimi odnosi. V to razredno nasprotje vstopa tudi ekološka kriza, ki se ji z ene strani lepi maska zgolj ekscesnih nepravilnosti, z druge strani pa vedno nastopa kot odraz dejanskih protislovij razvoja naše družbe. Tako je prva naloga marksistične analize, da v zgolj pojavnih oblikah ekološke krize odkriva globlja družbena protislovja, ki jo pogojujejo. Lokalističen pogled in posamezno obravnavanje primerov ekološke krize onemogoča kakršnekoli radikalne ukrepe, radikalne v smislu podružbljenja vseh odločitev v zvezi s posegi v okolje. Šele na ta način se namreč narava lahko vzpostavi ne kot bojno polje kapitala, ampak kot dejansko življenjsko okolje družbe producentov.

Za začetek bi prosil tov. Kirna, če bi lahko podal kratek oris vzpostavljanja ekologije kot posebne znanosti.

KIRN

Za mene je ta razgovor zelo dobrodošel. Že dalj časa se namreč ukvarjam z odnosom: znanstveno-tehnična revolucija in narava. Teme, ki je predmet našega današnjega razgovora, se je mogoče lotiti z najrazličnejših vidikov: ekološko razrednega, splošno antropološkega, energetskega, biološko-medicinskega, ekonomskega, sociološko-političnega idr. Lahko se giblujemo na ravni globalnega ekološkega ali lokalnega mikroekološkega pristopa. Nas bo verjetno predvsem zanimala ekološka situacija v naši samoupravni družbi, seveda pa je ne moremo odvojiti od globalnega ekološko civilizacijskega in mednarodnega okvira. Predmet je izredno bogat, izredno raznovrsten in ne bo zadrege, da bi vsak našel svoje mesto v našem razgovoru. Osebnostno se čutim dolžnega in poklicnega, da povem nekaj o marksistični ekološki tradiciji, kako je zagledala naravo v kontekstu kritike in presejanja novoveške meščanske kapitalistične civilizacije. Marxov in Engelsov globalni pogled na družbo je med drugim zajet v pojmih družbenoekonomske formacije in produkcijskem načinu. Vse dosedanje družbeno ekonomske formacije Marx motri kot naravno-zgodovinski proces. Dokler obstaja zgodovina ljudi, se pogojujeta zgodovina narave in človeška zgodovina, tako da obstaja pravzaprav ena sama zgodovina.

Narava postaja tako vse bolj sestavni del človeške zgodovine in zgodovina človeka izstopa vse bolj kot nastajanje narave za človeka. Z ekološkega vidika še ni napisana človeška zgodovina, ampak obstajajo le prvi poskusi za takšen vseobsežen podvig. Mnogo gradiva pa je že zbrano. Inštitut za zgodovino naravoslovja in tehnike pri Akademiji znanosti Sovjetske zveze si je med drugim zastavil tudi nalogo, da napiše občo ekološko zgodovino človeka. V sami dosednji prevladujoči podobi družbenih znanosti ne obstajajo zadostne teoretične predpostavke, da bi se obdržala in poglobljala enotnost družbeno ekonomskih odnosov s svojimi naravno-zgodovinskimi predpostavkami. Pri Marxu je bil odnos družbe do narave vedno prisoten, če ne eksplicitno, pa vsaj v podtekstu njegove analize. Največji del današnjega družboslovja pa motri družbo kot izrazito samozadosten sistem, omejuje se na odnose znotraj družbe, za njene spoznavne in materialne odnose navzven do narave pa skoraj nima nobenega interesa. S tem je družba fiksirana nerealno, fiktivno, ker so ji izpodmaknjeni njeni materialno-naravni zgodovinski temelji. Sodobna ekološka situacija bo tudi prispevala k temu, da se bo zrušilo takšno teoretično fiksiranje družbe.

Marx poudari, da če je človek duhovno in fizično povezan z naravo, pomeni to, da je narava povezana sama s seboj. Ta povezanost lepo pride do izraza že v sami Marxovi označbi, da je narava človekovo anorgansko telo, v kolikor ni že njegovo organsko telo. Nekateri so se v našem prostoru spodtaknili nad to oznako. Toda Marx je temu pojmu dal specifično filozofsko-ontološko vsebino, ki presega njegov običajni biološki okvir. S tem je Marx izrazil neločljivo družbeno-eksistenčno povezanost človeka z naravo, kjer narava izstopa kot prostor in predmet njegovega dela kot laboratorij, iz katerega jemlje material in sredstva svoje dejavnosti. V svojih ekoloških zaključkih se je Marx oprl tudi na naravoslovni material nemškega kemika Liebiga. V Marxovem času se je začel proces uvajanja umetnih gnojil. Marx je analiziral negativne ekološke vidike mest ter uvajanje kapitalističnih odnosov v poljedelstvo. Marx in Engels nista bila edina, ki ju je pritegnila ekološka problematika v 19. st. Toda njun svojski doprinos obstaja, predvsem v tem, da sta dala družbenorazredno pojasnitev ekoloških posledic kapitalističnega načina produkcije. Leta 1864 je izšla v New Yorku knjiga G. P. Marsha Man and Nature, ki je mogoče prvo delo, ki je zelo podrobno opisalo človekovo ekološko destruktivnost. Toda Marshovo meščansko obzorje abstrahira družbenoprodukcijsko formo te destruktivnosti in poudarja, da je ta zgolj posledica človekovega neupoštevanja zakonitosti narave. Drugo znano delo iz tega časa je knjiga nizozemskega agronoma Karla Fraasa Klima in rastlinski svet v času ter njuna zgodovina (1847). Ko je Marx v pismu Engelsu dne 25. marca 1868 ocenjeval to delo, je zaključil, da avtor izraža nezavedno socialistično tendenco, ker je v bistvu razkril, da kultura, ki se razvija stihijsko, pušča za seboj puščavo. Pojem kulture je tu specifično uporabljen ne v smislu literature, umetnosti, ampak kot celoten produkcijski način. Fraas je pokazal na vlogo destruktivnega ekološkega dejavnika v propadu nekaterih antičnih kultur.

Novejša raziskovanja iz ekološke zgodovine človeka kot npr. Hughesovo delo Ecology in Ancient Civilizations (1975) so potrdila osnovno izhodišče in rezultate Karla Fraasa, čeprav je avtor v glavnem pozabljen in ga le redkokdo še omenja. Takšna zgodovinska raziskovanja nam lahko dajo določen poduk in svarilo za naše sedanje ravnanje. Ekološko reinterpretacije zgodovine ni mogoče izigrati nasproti zgodovinskemu materialističnemu pojmovanju, kjer je protislovje med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi ter protislovje med produkcijskim načinom in naravo gibalna sila prehoda iz ene družbenoekonomske formacije v drugo. Ekološki dejavnik je del tega celotnega protislovja, ne pa njegova prevladujoča komponenta. Samo na osnovi materialističnega pojmovanja zgodovine lahko odmerimo pravo vlogo ekološkemu dejavniku v razvoju družbe.

Za marsikatero levo usmerjeno ekološko v kapitalističnih deželah (npr. Barrya Comonnerja) bi lahko izrekli takšno oceno, kot jo je Marx svoj čas dal za Karla Fraasa, da namreč izražajo nezavedno socialistično tendenco in s svojega zornega strokovnega vidika obtožujejo obstoječi kapitalistični produkcijski način in s tem vršijo izjemno pomembno družbeno kritično in politično vlogo. Za zaključek še vprašanje, ali obstaja globalna ekološka kriza? Nekateri odgovarjajo nikalno in priznavajo, da obstajajo samo lokalne krizne ekološke situacije. O globalni ekološki krizi bi lahko govorili tedaj, ko bi prišlo do rušenja temeljnih načel funkcioniranja biosfere in njene ciklične organizacije.

PODGORNİK

Vidimo, da je ekologija pravzaprav protislovna znanost, na eni strani je zasidrana v naravoslovju, globoko v naravoslovnih znanostih, po drugi strani pa v družboslovju, saj obravnava človeka in njegov odnos do narave. Kakšni pa so pravzaprav biološki vidiki ekološke krize oz. kako gleda biologija na same ekološke probleme, tov. Tarmar?

TARMAN

Ravno sem se hotel oglašiti. V vašem nagovoru in nadaljevanju kolege Kirna je bilo večkrat omenjena ekološka kriza. Sam se večkrat vprašam, zakaj rečemo temu ekološka kriza. Navsezadnje je kriza, kot lahko ugotovljamo, le bolj družbenega značaja, se pravi nekako v napakah, ki jih povzročajo naš pristop k naravi, k izkoriščanju naravnih virov ipd. Poglejte v naravi, če stvari tečejo brez posredovanja človeka, teh kriz ni ali pa so. Geologi bodo lahko tudi rekli, da so bile v preteklosti. Kjer človek še živi v skladu z vsemi dejavniki ekosistema, teh kriz tudi ni. Mi poznamo mnoge primitivne družbe, čeprav mi je to ime zoprno, pa je vendar nekako v stroki vpeljana, ki v okolju živijo, ne povzročajo takih kriz. To se pravi, da je ta kriza le povzročena s strani človeka v civiliziranem svetu, v tehnično visoko razvitem svetu. No, to je ena reč. Drugo pa je, zakaj je prišlo do razširjanja ekologije kot dela, biološke znanosti, ene od bioloških disciplin. Mi vemo, ekologija, je zelo stara veda, večkrat rečem študentom, prastara veda.

Tiste prve slike, ki jih najdemo v Altamiri, so že nekaki ekološki zapisi. Ekologija kot znanost se je začela razvijati precej pozneje in nekako mislimo, da je začetek znanstvene ekologije v Darwinovem delu, Popotovanju z ladjo Beagle; dalje v prizadevanju Haeckla, ki ga najbrž poznate, ki je skoval strokoven termin – ekologija, oikos-logos, znanost o domu, domovanju organizmov. In tako so jo takrat tudi definirali in ta definicija v ožjem smislu velja še danes; ekologija je veda, ki raziskuje medsebojne odnose med živimi bitji in neživim okoljem. No, pozneje šele, nekako v tem stoletju, mogoče v času pred zadnjo svetovno vojno postane ekologija bolj popularna in dobiva vse bolj vsebino ekologije človeka. Nekako tako smo praktično to ekologijo v tem smislu iz ZDA tudi mi podedovali. No, in tu potem izvira tudi pojem ekološka kriza.

Večkrat, ko berem o ekologiji in poslušam razgovor o ekologiji, imam občutek, da ljudje govorijo o ekologiji, pa vendar jasno ne vedo, kaj pravzaprav ekologija je, saj tega njenega naravoslovnega dela ne poznajo. Ne poznajo ekologije v ožjem smislu. No, toliko zaenkrat, pa bi se pozneje vključil.

PODGORNİK

No, k temu se lahko še povmemo. Zdaj smo odkrili že dva aspekta, ne samo ekologije, kot znanosti, ampak tudi posledica česa je ta ekologija kot znanost: namreč ekološke krize in problemov, ki nastajajo z razvojem kapitalizma in nasprotij, ki jih ta v svojem razvoju producira. Ekologija se ne omejuje samo na znanost, mislim na neko teoretično razjasnjevanje odnosa med človekom in naravo, ampak postaja dejansko tudi praktično politična sila. Recimo, verjetno se spomnite, ni tako dolgo tega, kar so v pokrajini Baden-Württemberg „zeleni“ dobili tistih čarobnih 5% in prišli v deželni parlament. Torej ekološka gibanja niso več neka politična „folkloristika“ ampak dejansko postajajo že politična sila. Tukaj se zastavi vprašanje, kakšna politična sila je to? Koliko je pravzaprav v teh gibanjih ideologije? Ali bi lahko prosil tov. Zgago, da pove kaj o tem?

ZGAGA

Navezal bi se na tisto, kar sem v tem okviru tudi sam delal; po obeh sogovornikih toliko laže. Na eni strani je dr. Kirn že pokazal na družbeno pogojenost ekologije, na njeno mesto v delavskem gibanju zadnjih dveh stoletij, po drugi strani pa imamo pred seboj tudi prikaz ekologije kot posebne znanosti, kakršna je od Haeckla dalje. Pravkar smo slišali – na tretji strani nastopa ekologija že kot odkrito politično gibanje. Prav ob tej plati bi želel naravnati svoj prispevek: kakšna je družbeno pogojenost ekološke zavesti, v čem dejansko presega obstoječe in koliko ostaja ideološka zavest, ideološka v izvornem Marx-Engelsovem pomenu sprevernosti, napačnosti. – Po eni strani smo soočeni torej s predstavo, da imamo opraviti z ekologijo kot znanostjo, znanstvenim početjem: ko poslušamo biologe, naravoslovce sploh, skoraj nepredstavljive so te debate, če ni zraven ekonomistov, planerjev, še filozofi posredujejo. Po drugi strani pa je prisotna še ena dimenzija, dimenzija – kot smo prej slišali – ki jo npr. iz zahodnega parlamentarnega sistema poznamo v gibanju „zelenih“, dimenzija, ki nastopa precej širše kot zgolj znanstven ali političen fenomen, v tistem smislu kulture, kot jo je prej opredelil dr. Kirn. To se pravi v smislu neke široke družbene zavesti. Pa vendar imamo ravno v tem smislu največkrat opraviti z neko zavestjo, ki ponuja vse prej kot dejanske alternative, predvsem alternative v smislu socialističnih procesov. Ta ekoideologija, kot sem jo imenoval v nekem tekstu, ekološka zavest kot vpeta v določen parcialni razredni interes, je metodološko vpeta najprej v to, da tiste osnovne pojme, s katerimi name-rava operirati, razceplja. Kateri so ti osnovni pojmi? To sta seveda človek in narava. Razceplja ju na ta način, da jima daje velike začetnice ali postavljiva, v narekovaje, predvsem pa jih razceplja s tem, da jih izključuje iz zgodovine; s tem pa izključuje iz zgodovine tudi interes, iz katerega raste. Prej smo slišali tisto znamenito postavko iz Nemške ideologije, da odkar živijo ljudje, se zgodovina narave in ljudi medsebojno pogojujeta. Pri tej misli mora neki poseben poudarek zadesi zgodovino ljudi. Z drugo besedo, problem ekologije kot stvarni predmetni problem, kakor tudi določena zavest o tem predmetu, problemu, ki izhaja iz zgodovine ljudi, ne iz zgodovine narave na sebi. Dejstvo je, da ta problematika, s katero se mi ljudje kot zgodovinska bitja zavestno ukvarjamo, da ta problematika naše zavesti, naših glav, ni ločena od naše zgodovine, od naše generične prakse, temveč da dejansko iz nje raste in da je kot predmet našega zavestnega, torej tudi znanstvenega ukvarjanja, vedno zgodovinsko posredovana. Tega elementa se ekoideologija ravno ne zaveda, zato se konstituira kot nekaj posebnega.

Vprašanje je, zakaj se prav v naši dobi, v drugi polovici 20. stoletja, ta problem, popularno imenovan neravnovesje med naravo in človekom, tako potiska v ospredje. Če problem zaenkrat lahko pustimo še odprt, je vendarle očitno, da stopa pred nas neki določen konflikt, ki je družben, političen, ekonomski konflikt. To se pravi konflikt, ki zadeva v družbeno bivanje, bivanje družbe kot celote. Tukaj pa se spet lahko navežemo na Marxa in na mišljenje, ki poteka od Marxa naprej, mišljenje, ki ravno poskuša domisliti te konflikte človeške zgodovine, izvirajoče iz dialektike produktivnih sil in produkcijskih odnosov. Na nekem znamenitem mestu pri Marxu beremo, da moramo razlikovati med revolucionarnimi spre-

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

membami, ki se dogodijo v ekonomski strukturi neke družbe, ki jih lahko ugotovimo z naravoslovno natančnostjo, ter oblikami, v katerih se ljudje osvestijo, zavedo družbenega konflikta. Ekoideologija je torej ena od oblik, v katerih se ljudje zavedajo tega konflikta, osnovnega protislovja sodobnega sveta. To osveščanje je lahko formiranje „napačne zavesti“. Če pogledamo zgodovino — pa saj je na žalost sodoben trenutek enako karakterističen — so se ljudje osveščali, da obstajajo ti dejanski družbeni konflikti, to razvijanje nasprotja med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi bodisi v religiji, bodisi v književnosti, kulturi itd., in danes bi lahko pridali bodisi v ekologiji. S stališča razrednega boja pa gre tu za nekaj drugega. Kot smo videli že recimo v Engelsovi Nemški kmečki vojni, kako je treba — v tem primeru — religiozno obleko, religiozno tančico, v kateri se razredni boj v določenem konkretnem času bije, odstraniti oz. prevesti v njegovo dejansko materialno vpetost v zgodovinski proces, ki ga ljudje živijo, da lahko zavestna forma konflikta ponuja neki revolucionarni potencial, tako nas taka naloga čaka tudi na tem, ekološkem področju. Edino razkritje dejanske zgodovinske dimenzije ekologije, vpetost ekologije v razredni boj, v dejanske konflikte, ki se bijejo v družbi, je tisto, kar lahko napravimo z namenom revolucionarno osvetljevati problem, ki je pred nami. Vsakršno zapiranje, vsakršno maskiranje tega problema, njegovo postavljanje zgolj kot nekega apartnega, separatnega problema, lahko prispeva le silam, ki so kontrarevolucionarne. Odmev vsega tega lahko najdemo tudi v lastnem prostoru in po vsej današnji zemeljski krogli: kako se posamezni konkretni primeri t.i. neravnovesja, ekološke krize pravzaprav — ko so dostojno oblečeni — izrabljajo s čisto določenimi nameni, kako se tem ekološkim problemom dogaja nekaj podobnega kot olimpijskim igram.

Opravka pa imamo z izredno heterogenim področjem „lažne zavesti“, s tem konfliktom, ki izhaja iz heterogenosti sedanjega sveta, iz takšnih ali drugačnih razrednih interesov. Doslej v načelnem podajanju tega nisem poudaril. Za lažjo klasifikacijo teh smeri bi se poslužil kar paralele z razdelitvijo ideologij, kot jo najdemo v Komunističnem manifestu. Tam je govora o reakcionarnem socializmu, buržoaznem, pa še utopičnem na koncu. Z neko podobno strukturo se soočamo danes tudi na ekološkem področju. Najprej so pred nami teze, polne vznesene romantike, ki pa se najbolj jasno izrazijo, če jih prenesemo na področje ekonomije: kot alternativa se nam ponuja vrnitev k lesenemu plugu, vrnitev „v toplo naročje matere zemlje“ itd. Po drugi strani se nam npr. skozi Rimski klub, skozi Meje rasti zrcali tipična buržoazna ideologija: producirati profit brez ekološkega problema. In končno imamo opravka še z najbolj zanimivo smerjo, utopično ekologijo, če še naprej ostanem pri paraleli z Manifestom. Tu gre za pojave, ki so nam znani predvsem iz zahodnega sveta, v t.i. subkulturi, znamenitih komunah, ki poskušajo živeti ekološko „čisto“ življenje, za tisto, kar je Enzesberger v svoji odlični študiji imenoval „ecofreaks“. Toda tudi tu stojimo na že znani poziciji, moralni poziciji „le hoteti je treba“.

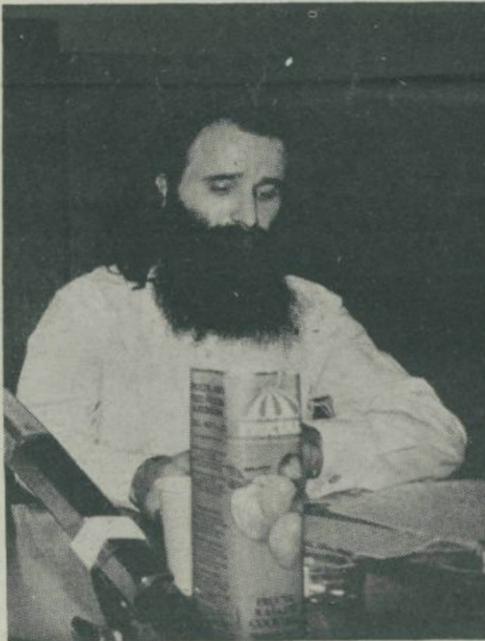
Tisti element, ki postavlja določene meje ekološke zavesti, kakršna sem poskušal skicirati, je najpoprej ta, da si ta zavest — ko obravnava odnos človeka in narave — daje opravka predvsem z meščanskim človekom in meščansko naravo, v tem ko misli, da govori o tem na sploh. V zadnjih šestih, osmih letih, ko bolj natančno zasledujem to problematiko, pa se je, mislim, pri nas nekaj bistvenega le spremenilo. Od mogoče niti ne meščanskih, ampak celo predmeščanskih teoretskih nazorov, v katerih je del slovenske kulture ob teh vprašanih tičal, smo le prišli do tistega centralnega vprašanja, ki postavlja ekološki problem v odnos do njegove dejanske zgodovinske razsežnosti, oz. ki tega problema ne zastavlja več tako: kaj lahko tehnologija stori za skladje med naravo in človekom, temveč ga raziskuje s soočanjem ekološke problematike, z zgodovinskim okvirom blagovne produkcije.

PODGORNİK

Verjetno bi bilo dobro, če bi se na tem mestu spustili nekoliko v našo „ekološko prakso“. Kakšna nasprotja producirajo ekološko krizo pri nas? Kakšni so fenomeni te ekološke krize pri nas? Kako je z onesnaževanjem okolja pri nas? Kako je pravzaprav s temi čisto „klasičnimi“ ekološkimi vprašanji? Mogoče bi tov. Gregorač kaj povedal o problemu onesnaženja pri nas.

GREGORAČ

Začel bom tam, kjer je prof. Tarman opozoril, da so tudi v geološki preteklosti bile krize. Res je! Tudi v geološki preteklosti so bile krize in ves naš razvoj, to kar danes smo, je pravzaprav funkcionalna posledica teh kriz. Izumirale so vrste, razvijale so se druge; vendar vse to se je odvijalo v za nas nepojmljivih časovnih okvirih. Zaradi tega ne moremo imenovati kriza ali primerjati z ekološko krizo danes v svetu. To je dialektično gledano, evolucija, razvoj. Če sem prav razumel, prejšnja razglabljanja, sem dobil občutek čes da ekološke krize kot jo pojmujejo danes, pravzaprav ni. Kot sem razumel, naj bi bila ekološka kriza vpeta v „razredni boj“, čes da ponuja alternativo, da se povrnemo k plugu itn. Vendar, moramo se sprijazniti z nečem, ne glede nato ali mi to hočemo sprejeti ali ne. Ekološka kriza je! In to najbolj čutimo tisti, ki se ukvarjamo z ogroženostjo in onesnaženostjo našega okolja. Moramo razumeti, da smo vsi to krizo, krizo okolja, naravnih odnosov v njem, porušili v zelo kratkem času. Če načnem vprašanje, zakaj smo danes zašli v slepo ulico, zakaj je dandanašnji človeštvo v kleščah upa in obupa! Podal bom samo kratek razvoj tega vprašanja. Že od praskupnosti naprej je proizvodnja dobrin spremljala odnose med posamezniki v skupnosti, pa tudi njihov odnos do narave. Ekonomski razvoj in delitev dela je vodil v vse večjo družbeno neenakost posameznikov. Posledica tega je, da se je človek vse bolj odtujeval naravi, da se je čutil zunanj nje. Tu pravzaprav vidim bistvo današnjega problema. Da se danes človek čuti zunaj narave. Posledica tega gledanja, da smo zunaj narave, je brezmejno izkoriščanje, ropanje vseh virov naravnega bogastva.

Svoj vrhunec to izkoriščanje dosega danes, bodisi na Zahodu bodisi na Vzhodu. In tako smo prišli v čas, ko smo se tako odtujili naravi in smo si skozi zgodovinski razvoj ustvarili svoj svet znotraj obstoječe naravne strukture, ki ga narava ne sprejema, ga odklanja.

Vodilo zahodnega gospodarstva je profit, ki ga povečujejo z nenehnim širjenjem proizvodnje. Če gledamo danes stanje pri nas, ravno tako gledamo vse skozi profit in skozi nenehno širjenje proizvodnje. Posledica takega gledanja je da menimo, da nam čistilne naprave niso potrebno, ker si s tem zmanjšujemo dobiček. Ustvarili smo potrošniško miselnost in proizvajajo se zato, da se troši, troši pa se čimveč zato, da se čimveč proizvajajo. S tem proizvajamo zelo veliko najrazličnejših snovi. V naravi se vsi odpadki, ki nastajajo v naravi razkrajajo in spreminjajo ter znova stopajo v krožni proces. Mi pa čedalje več proizvajamo takih snovi, ki ne stopajo v ta krožni proces, ampak ga onemogočajo, uničujejo. Vse to vpliva na naše okolje in našo osebnost. In čim prej bomo spoznali, da smo del narave in da smo intimno povezani z njo, toliko prej bomo začeli odgovornejši odnos do nje. Zaradi tega ko govorimo danes, o ekološki krizi, bi poudaril, da je ekološka kriza posledica krize družbe. Bodisi na Zahodu bodisi na Vzhodu. Če mi dovolite, bi tu opozoril na nekaj lepih Engelsovih misli iz njegove Dialektike narave. Tam je zapisal naslednje: „Vsem dosedanjim proizvodnim načinom je šlo le za najbolj neposredni delovni učinek. Nadalnje posledice, ki so nastale šele pozneje, katere je rodilo njihovo ponavljanje in kopičenje, so popolnoma zanemarili. Tako je korist vladajočega razreda postala gonilna sila proizvodnje. In tako nas sleherni korak spominja na to, da nikakor ne gospodujejo nad naravo tako kakor osvajalec nad podjarmljenim narodom, kakor da smo izven narave, temveč s svojim mesom, krvjo in možgani pripadamo naravi in bivamo v njej. Spominja nas, da je bistvo vsega našega gospodarjenja nad naravo v tem, da bolje spoznavamo njene zakone kakor vsa druga bitja in jih znamo pravilno uporabljati. Kolikor bolj se bo to uresničilo, toliko bolj bodo ljudje ne samo čutili, temveč tudi vedeli, da so del narave in tem bolj nemogoč bo postal tisti nesmisel in nenaravni nazor o nasprotju med duhom in materijo, človekom in naravo, dušo in telesom; nazor, ki se je razvijati v Evropi po propadu klasičnega starega veka in je v krščanstvu dosegel svoj višek.“

Tako se nam problem ekologije oz. problem okolja razkriva kot problem družbe, njene zavesti, ki živi in uporablja to okolje. Tako postala ekologija zrcalo, v katerem opazujemo naš lastni jaz. Če dovolite, bi zdaj povedal nekaj misli o ogroženosti okolja pri nas. To tematiko smo začeli pri nas pred 15 leti, ko smo začeli odkrivati, kot kaže, stvari, ki so jih nekateri že zdavnaj odkrili. Pred časom mi je prišla v roke knjiga dr. inž. Frana Podbrežnika z naslovom: „Tehnologija iskoriščanja industrijskih odpadkov“, ki jo je izdala Industrijska knjiga v Beogradu. Vse lepo in prav, ampak ta knjiga je bila napisana leta 1950, se pravi pred 30 leti! Dobil sem jo v knjižnici, ko so le-to čistili, bila je intaktna, to se pravi, da je 30 let ležala na polici, ne da bi jo kdorkoli odprl. Vse tisto, kar je v njej zapopadeno, smo mi torej odkrili pred 15 leti. Vsebinsko tej knjigi ni kaj dosti dodati, razen če upoštevam, da se je v tridesetih letih v veliki meri razvila tehnologija čiščenja odpadnih vod oz. tehnologija nasploh. Tu je tudi poglavje: „Prečiščanje in iskoriščanje odpadnih industrijskih voda“, nadalje tudi poglavje, ki obravnava predelavo mineralnih olj in maziv, to česar tudi danes še nismo ustrezno rešili. Pomeni, da so se nekateri že okoli leta 1950 zavedali pomena vračanja odpadkov industriji in s tem varstva okolja oz. zmanjševanja onesnaževanja okolja. Žal kaže, da je knjiga obležala na policah, kot obleži precej razprav in raziskovalnih nalog, ki se zadnjih 15 let ukvarjajo z varstvom okolja. To pravim zato, ker očitno ne upoštevamo zadosti nekaterih izsledkov, do katerih so prišli naši strokovnjaki oz. drugod v tujini. Če gledamo vse, kar se je dogajalo pred leti in to opravičujemo, prosim, z dejstvom, da industrije ni bilo mogoče graditi brez ekoloških žrtev, tega danes ne smemo več tolerirati. Mi pa se danes kljub nekaterim spoznanjem ne obnašamo v popolnosti nič drugače. O tem nam govorijo številni članki v dnevnem časopisu, ki poročajo o številnih poginih rib v rekah, zaradi tega ker vanje neodgovorno spuščajo najrazličnejše odpadne vode oz. strupe itn. Leta 1967 so strokovnjaki izračunali, da onesnažujemo naš prostor in naše vode, kot da bi nas bilo sedem milijonov. Leta 1973 so izračunali, kot da bi nas bilo 8 milijonov. Danes, prepričan sem, da se ne bom dosti zmotil če rečem, da onesnažujemo naše vode, kot da bi nas bilo devet, deset milijonov.

Fatur, Vraničar:

Ne, ne.

Gregorač:

Prosim jaz...

Vraničar:

Ne, ta informacija v tem primeru ne velja.

GREGORAČ

Dejstvo je, da se kvaliteta naših vod ne izboljšuje, ampak pada. Če imate drugačne podatke, bi jih zelo rad slišal. Katere so reke v katerih se voda izboljšuje, oz. je stanje tako, da recimo onesnažujemo danes naše slovenske reke toliko, kot da bi nas bilo 6 milijonov. Pogledajte! Zadnje čase sem se ukvarjal predvsem z onesnaženjem naših rek s težkimi kovinami. Če naštejemo nekaj najbolj umazanih slovenskih rek: to so Mura, Meža, Dravinja, Pako, Hudinja, Savinja, Sora, K. Bistrica, Ljubljanska, Vipava in Notranjska Reka. Nekje sem zasledil podatek, da je približno od tisoč kilometrov naših rek sedemsto km močno onesnaženih. Torej

PODGORNİK

Opozoril bi samo, do kakšnih absurdov pride pri odnosu naše družbe do onesnaževanja okolja. Tukaj ne gre samo za reke. Lahko bi vzeli kot primer morje ali karkoli. Npr. za onesnaževanje Hudinja je kriva celjska Cinkarna. V časopisih smo zasledili z velikim pomembom objavljeno obsodbo, češ, celjski cinkarna in obsojenca za svoje onesnaževanja s pogojno kaznijo 2 milijonov st. din. Torej prvič obravnavamo ekološke probleme kot nekakšne ekscese, kot da se samo sem in tja zgodijo kakšna nepravilnosti, ki jih je treba potem pač pravno obravnavati. Vprašanje je, vprašanje je, kakšen pristop je to, da Cinkarna, ki več ali manj 15 let onesnažuje okolje, katere obrat—titanov dioksid je začel delovati brez dovoljenja Vodnogospodarske skupnosti, tretira kot nekakšen eksces. Tukaj bi bilo treba začetki z neko dobro funkcionalno analizo pritislovske družbi, ki pogojuje ekološko krizo, ne pa tretirati ta protislovja kot neke ekscese v sicer dobro funkcionirajoči ekonomiji. To je prva napaka v pristopu družbe k ekološkim problemom. Druga stvar, je če začnem z znanim primerom očiščenja Temze v Londonu, ko jim je uspelo popolnoma zasvinjano reko toliko očistiti, da lahko v njej lovijo celo ribe. Ob tem ugotovimo čisto načelno dejstvo, da kapital lahko dejansko reši probleme onesnaženja in celo več. Zadrževala bi že dva do pet odstotna dodatna vlaganja, da bi se rešili vsi problemi z zvezi z onesnaževanjem okolja. Ampak očitno to ni interes kapitala. Kapital sam te stroške prelaga zgolj naprej v nedoločeno prihodnost, če se navežem na neko Marxovo misel, vsakdo ve, da bo nekoč tresčilo, toda vsakdo upa, da bo strela zadela njegovega bližnjega, potem ko bo sam že prestregel zlati dež in ga spravil na varno. Apres moi le deluge. To je način, kako funkcionira blagovna produkcija. Ti minimalni stroški, ki bi bili potrebni za popolno odpravo onesnaževanja okolja, se prestavljajo zaradi imanentnih zakonitosti te produkcije nekam v prihodnost.

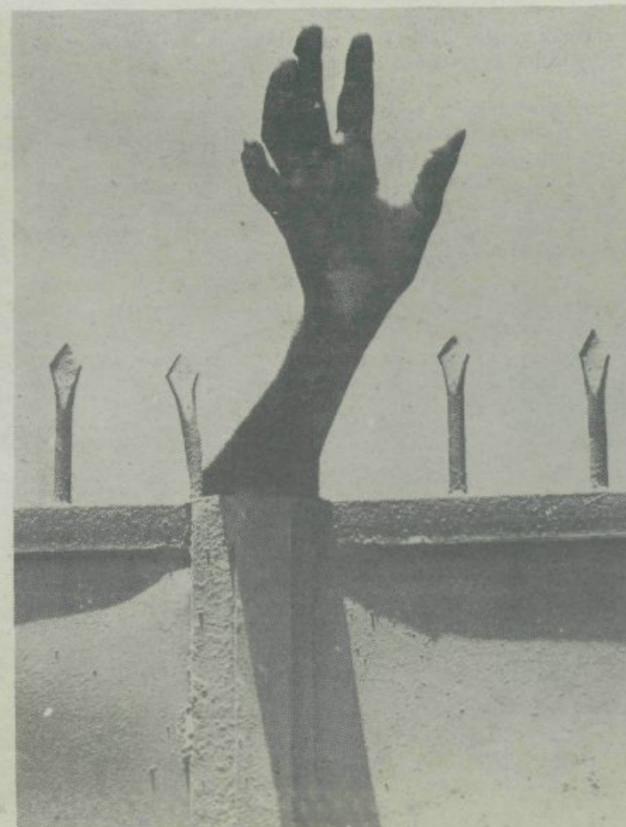
ROGELJ

Kot novinarka sem prazila zato, da bi posredovala ta pogovor javnosti in sicer z zaupanjem, ki mi ga je obetal naslov same okroglice mize in pa seznanjem udeležencev. Glede na dejstvo, da vsi vemo, da je naše okolje v Sloveniji močno onesnaženo, pa naj so številke takšne ali drugačne, vemo, kako se tega lotevamo, kako se tega ne lotevamo, vemo, kakšna je kapitalistična logika, vemo, kaj je Marx rekel in glede na to sem mislila, da bo to omizje poskušalo nekako (glede na naslov) najti pot, ki jo naj uberemo v socializmu zato, da se bomo tega rešili, oziroma določiti prednosti, ki jih ima socializem. V kapitalizmu nam te prednosti zavidajo. Razočarana sem, da pogovor za okroglo mizo ni stekel v tej smeri. Tu bi se navežala na to. Zgago oz. ga prosila za pojasnilo. Omenil je, da ekološko gibanje na Zahodu nekako odraža neko lažno zavest, da ne daje alternativ (če sam ga prav razumela), zlasti ne socialističnih alternativ. To me je malo presenetilo, ker mislim, da je drugače. Če pogledamo programe nekaterih ekoloških gibanj, vidimo, da dajejo vedno bolj regionalne, ki so zelo podobne našemu socializmu. Tudi na rednem regionalnem seminarju, ki ga je organiziral UNEP skupaj z ekonomsko komisijo ZN za Evropo o alternativni obliki življenja in razvoja, je bil glavni sklep oz. nekakšna pobuda tega seminarja, češ da je edina smotrna alternativa način življenja in sistem, ki je zelo podoben našemu socialističnemu.

ZGAGA

Očitno se nismo razumeli, to se tako rado dogaja. Ne gre za to, da bi dajal ta pridevnik samo zahodni ekologiji; je kar največji meri bi ga pripisal tudi vsemu sistemu pisanju, ki smo ga v Teleksu brali okrog Soče, pa tudi marsičemu, kar se včasih sliši z Vzhoda. Torej, ne omejujem se na Zahod. Gre pa za drugo stvar. Nasproti tistemu pristopu k ekologiji, ki ga je orisal dr. Kirn na začetku, sem poskušal nakazati še neko dimenzijo. Gre za to, da ekologijo — vsaj z družboslovnega stališča, obravnavamo pač z več vidikov. Za tak vidik je šlo, ko sem postavil tezo, da je eden od načinov, v katerih se ljudje danes osveščajo družbenih konfliktov, tudi ekologija. Samo ni rečeno, da je vsako osveščanje, da je vsaka zavest, ki se v neki zgodovinski dobi oblikuje, tudi že zavest, ki žene zgodovinski proces tiste družbe res nekam naprej. Lahko je zavest, ki tisti zgodovinski proces, ki so ga danes že izrazili v gledanju na ekološko problematiko, ki so ga dobesedno zadržali v razpravljani, je to, da je problem v načinu produkcije, ki ga — kot smo prej slišali — neka, široko rečeno, kultura forsira. In v tem smislu je ekološka problematika danes svetovna, ta pa variira. Lahko je svetovna tri variante, bistveno različne variante. Pač klasični kapitalistični način produkcije, način produkcije v t.i. „deželah realnega socializma“ in tisti drugod, ki ga oblikujemo mi in ga kot proces lahko zasledujemo tudi drugod.

Napeljal pa bi na neko drugo stvar. Še vse preveč je pri nas doma tista stvar, da je ekologija socializma brez konfliktna družba, dejstvo je neko drugo. Naloga socializma je ta, da se konflikt, nasprotja, ki v družbi nastopajo, rešijo, razbremenijo njihovega razrednega karakterja. To je problem. In v tem smislu je šla tudi tista moja razdelitev na to, da lahko ekologija nastopa v smislu neke kritične zavesti, v smislu zavesti, ki dejansko ponuja alternativne, ali pa nastopa le kot tančica, ki prekriva in prikriva dejanske razredne interese grup, ki se za tem skrivajo. Nisem govoril o teh vprašanjih afirmativno, ker sem menil, da je o tem dr. Kirn svoje že povedal. Toliko bi dodal k temu. Rad pa bi se takoj navezal nazaj na iztočnico, ki je prej nastopala.

povedal bi nekaj misli o specifičnem onesnaževanju naših rek, ki je trenutno aktualno, to je onesnaževanje s težkimi kovinami. Tudi po tem ko se ta proces onesnaževanja okolja neha, se bo nadaljeval določen reverzibilni proces. Težke kovine se vračajo iz sedimenta nazaj v vodo in še vrsto let onesnažujejo naše okolje. Številne kovine so sledovih močni strupi. Toksičnost svinca, kadmija, živega srebra pa arsena in berilija je znana že vrsto let. Razen teh so tudi nekatere druge kovine strupene, nad tisto določeno kritično toleranco. Nekateri kovine kot npr. živo srebro, selen, telur sodelujejo v biokemijskih spremembah, s katerimi se pretvarjajo v delujoče—organske oblike, ki so še bolj strupene od anorganskih oblik. No, v knjižici prof. Tarmana sem zasledil podatek, da je koncentracija enega dela svinca na tri milijone delov vode življenjsko nevarna za organizme. Soli cinka, bakra, svinca, železa, kadmija in živega srebra obarjajo zaščitno sluzno plast na ribjih škrgah ter telesu, škрге se začno lepiti in ribe se zaduše. Torej pri nas so se onesnaževanja s težkimi kovinami zavedali šele po tistem množičnem pomoru rib v Savi leta 1974 ob izpustu vode v HEM Moste. Takrat so sodelavci geološkega zavoda izdelali študijo „Težke kovine v rečni usedlini Save in njenih pritokov“ in bom po njih navedel tudi nekaj podatkov. Po J.Šternu in U. Foersterju, ki sta leta 1975—76 izdelala to raziskavo, so usedlinski vzorci Save in Voglajne močno bogati s težkimi kovinami. To onesnaževanje s težkimi kovinami povzročijo predvsem industrijske odplake. Količina cinka se je v vzorcih zbiralnega jezera HE Moste povečala za petdesetkrat količina kadmija in živega srebra pa približno za dvajsetkrat. Struga Voglajne na celjskem industrijskem območju pa vsebuje precejšnje količine kroma in cinka, ki so v njenih usedlinah stokrat večje od naravnega geokemičnega ozadja. Povečajo pa se tudi količine bakra, svinca in kadmija od petindvajsetkrat do petdesetkrat. To so kar precejšnje koncentracije. Omenil bi še nekaj raziskav iz leta 1978, ki jih je izdelala skupina raziskovalcev geološkega zavoda. Predvsem je proučevala sedimente Blejskega in Bohinjskega jezera. Ugotovili so, da so v Blejskem jezeru usedline tudi na splošno precej kontaminirane s cinkom, kadmijem, posebno pa so ugotovili povečanje količine svinca v zgornjih centimetrih profilov. Največje koncentracije cinka in svinca so našli v vzorcih sedimenta blizu obale, kar kaže na dotoke odpadnih voda. Tudi v Bohinjskem jezeru so ugotovili postopno naraščanje cinka, bakra in svinca v zgornjih centimetrih profila.

Na Meziškem območju pa stala delala predvsem Žarka in Danimir Kerin. Izvršila sta številne geokemične preiskave, predvsem glede obremenitve okolja s svincom. Tako se pri izstopu flotacije rudnika Mežica voda znatno kontaminira, tako da vsebuje pri izlivu flotacije Meže 685 miligramov svinca na liter. Dovoljena količina svinca v vodi pa je po standardu Svetovne zdravstvene organizacije 50 mikrogramov na liter. Na 22 km dolgi poti so ugotovili, da se Meža znatno sedimentira, vendar ostane svinec v različnih oblikah vezan v sedimentu struge. Rečno korito, torej sediment v reki, je s tem svincom zelo močno obremenjen zavoljo različnih adsorbcijskih sposobnosti sedimenta, to se pravi usedlin v reki. Kerin opozarja na to, da ne glede na to, da so uredili čistilne naprave, se bo sedaj izvršil reverzibilni proces, tako da bo čista voda sprejemala svinec iz sedimenta, bogatega s svincom. Če gledamo Dravo in Mežo na njunem sotočju naraste koncentracija svinca v Dravi na 3830 mikrogramov svinca na liter. To je precejšnja koncentracija in je večja od dovoljene za sedemdesetkrat. Po podatkih po 15 km ta koncentracija močno pade, to se pravi, da se ves ta svinec veže v sedimentu.

Podgornik

Ob tem se postavlja vprašanje, kako naša družba na take razmere reagira...

GREGORČ

Povedal bi samo še to, da je tudi prof. L. Kosta s sodelavci raziskoval mikroelemente v morskih in rečnih sedimentih kot indikatorje kontaminacije slovenskega vodnega sistema. To so redke raziskave pri nas, ki so se pravzaprav šele začele in so omembe vredne ravno zaradi tega, ker kažejo, da je naš prostor precej kontaminiran s težkimi kovinami. Ta proces, če ne bomo ukrepali se nam lahko hudo maščuje.

Kako naša družba gleda na to? Če gledamo primer notranjske Reke, ki je ena najbolj onesnaženih rek pri nas, lahko celo rečemo, da je kanal, pa tudi to ime ne bi zasluzila. Popolnoma je degradirala tudi pokrajino, skozi katero teče. V veliki meri tudi izredno negativno vpliva na razpoloženje ljudi, ki tam bivajo, ker jim je odzrla dohodek itn. Dejstvo, da v vseh teh letih nismo mogli na ustrezen način rešiti tega vprašanja, kaže, da smo v nekaterih primerih zelo brezbržni. Namreč po podatkih iz knjige: „Domovina, si še kakor zdravje?“ P. Likarja — vpogovoru z nekim inženirjem ugotavlja, da so drugod po svetu zelo uspešno rešili vprašanje odpadnih voda lovsrtnih industrije, kot je recimo v Ilirski Bistrici. Celotna investicija bi stala okrog 20 milijonov dinarjev in ne glede na to, da je ta investicija visoka, lahko povem, da ta investicija ne odtehta skode, ki je bila v tem prostoru storjena in ki se bo še vrsto let vlekla za nami. Zakaj smo brezbržni, je težko reči. O okolju je bilo v zadnjih 15 letih toliko napisanega, toliko že ovedanega, da pravzaprav nimamo dosti k temu dodati. Če rečem, kot nekateri pravijo za nas Jugoslovane, da smo odlični diagnostiki, toda slabi zdravniki, se bi to kazalo res na našem odnosu do okolja. Mogoče je temu botrovalo stališče nerazumevanja nekaterih institucij do tistih, ki se ukvarjajo z okoljem, češ, vi zavirate razvoj, vi ste proti razvoju itn. Naj zaključim z mislijo, da ekologi niso proti razvoju, so pa za smotrni razvoj, ki ne bo uničeval tistega, kar gradi. Mramo se zavotirati, da gradimo novo družbo in nove odnose v njej. Poglavitno vprašanje pri tem pa je, da se strukture oblasti, tiste, ki odločajo o določenih vprašanjih, zavejo pomembnosti ekologije oz. varstva okolja. da se tako, če strokovnjaki za okolje dvignejo svoj glas, če so zoper določene investicije, ne udari po njih, češ, vi ste proti in potem se nekatere stvari nasilno izvajajo!

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

Dejstvo, ki ga vidimo, da namreč kapital lahko reši te probleme, bi lahko na svojstven način našli tudi pri nas. V teh ekoloških debatah me nekoliko iznervira tista točka, ko začnemo govoriti samo o slabem. Pa ne zato, ker bi bil proti temu, da se ta dejstva zapišejo v zavest. Prej obratno! Nevarno pa je ostati samo v tej dimenziji. Prej smo slišali, da bi kapital lahko te težave reševal. V tem smislu bi se gotovo marsikaj lahko rešilo tudi pri nas. Gre pa za nekaj drugega. Zame to ni nobena rešitev, ker je ta „rešitev“ sama reševana še zmeraj znotraj starega produkcijskega načina. Ne glede na njegove alternative. Danes stojimo pred tem, da bomo morali čistiti odpadna olja. Zakaj? Zato, ker so cene nafte na svetovnem trgu postale tako grozovito velike, da ima kapital še kako velik interes za take tehnološke postopke.

Interesanten je v istem smislu podatek, menda iz Južne Amerike, da je mafija v veliki meri prevzela v roke industrijo odpadnih surovin. Eden naših popularnih tekstov, da ne rečem učbenik politične ekonomije, govori nekje o tem, da obstajajo dobrine, produkcijske dobrine, ki imajo vrednost, in dobrine, ki nimajo vrednosti: ene so pač s človeškim delom preoblikovane, druge ne, so „naravne“. Dejstvo je, da zrak pridobi še kakšno vrednost v tistem trenutku (in že prej!), ko moramo priključiti aircondition sistem. V tej isti knjigi se pojavi tudi neki drug zaključek. Ko razpravlja o samoupravnem socializmu, zaključuje avtor določeno pasajo z ugotovitvijo, da se je Marx temeljito zmotil v predvidevanju socialistične družbe, kajti pri nas obstaja blagovna produkcija in ne neblagovna. No, to so le neke ilustracije. Hotel sem reči, da iskanje rešitve v tem smislu ni nikakršna radikalna rešitev: poiskati način, kako bomo znotraj obstoječe produkcije reševali njene lastne konflikte. Prej je bila omenjena znamenita misel, ki jo uporablja Marx v Kapitalu: „Apres moi le deluge“. Dejstvo je, da se ta „le deluge“ za kapitalista naenkrat postavlja „avant moi“. To je v tem času potem lahko tudi določena sila za kapital, da znova omogoča ne zgolj produkcijski proces, ampak določeno razmerje, ki omogoča določeni produkcijski proces. Seveda se moramo zavedati, da rešitev ekološkega protislovja s stališča socialistične družbe ne bi smela biti to. To se pravi, ne bi smela biti razčiščevanje teh nasprotij samo zaradi tega, ker onemogočajo na dani stopnji tisti določeni produkcijski proces kot tak. Ravno obratno, na dan mora prinesiti novo kvaliteto. No, in to so kvalitete, o katerih končno tudi slišimo kdaj tudi na Zahodu. Posebej pri tistem delu, ki sem ga imenoval utopičnega.

BRESJANAC

Prepričana sem, da smo bili vsi enako veseli povabila na ta današnji razgovor. Priznam pa, da sem se malo ustrašila, ko sem zvedela za temo razgovora, zavedajoč se njene vseobsežnosti, pa tudi zaradi števila povabljenih udeležencev, glede na časovno omejevanje.

Prepričana sem tudi, da ima tov. Gregorač prav, ko pravi, da je ekološka problematika ali problematika človekovega okolja dejansko le ogledalo, ki posledično odraža stopnjo razvitosti družbenih odnosov in neki skupnosti, kar dovolj jasno opredeljuje razsežnost te problematike in potrebo po vsaj približno enaki stopnji informiranosti udeležencev v razgovoru zato, da bi lahko bili ustvarjalno polemični in ne enostransko trmast, na različnih bregovih. Mislim, da danes niti ni možnosti, da bi si medsebojno izmenjali informacije, s katerimi vsakdo izmed nas razpolaga.

Obnavna tako kompleksne problematike, opredeljevanje in zavzemanje stališč do njene vsebine je lahko hudo enostransko, v kolikor ne razpolagamo z natančnimi in tekočimi informacijami o spremembah in pojavih na tem ogledalu stopnje razvitosti družbenih odnosov, ki mu pravimo človekovo okolje. Ta ugotovitev se veže na diskusije tov. Gregorača.

Nekateri, ki smo slučajno imeli možnost bolj tekočega spremljanja podatkov in stanja na področju onesnaževanja voda, smo se, ko nam je ponujal podatke, malce nasmihali, pa ne iz zlobe. Ne le pri vodah, čeprav je to pri njih dokaj očitno, obstaja še kopica odprtih vprašanj, ki otežujejo, marsikdaj pa tudi onemogočajo priseganje na eno ali drugo številko. Gre za vprašanja analitičnih metod, njihove meritornosti, poenotenja itd.,

Toda ne glede na to in da nas je veliko, da je tema vseobsegajoča, da je čas relativno odmerjen, mislim, da je tov. Rogljeva tudi v mojem imenu povedala bistvo tega današnjega pogovora oziroma njegov namen tako, kot sem ga sama razumela. Predpostavljala sem, da se bomo pogovarjali o možnostih, ki jih graditev socialističnih družbenih odnosov ponuja za odpravljanje temeljnih vzrokov ekološke problematike in kaj predpostavljamo, vidimo in predlagamo v smeri njenega učinkovitega reševanja v naši družbi.

Zato še enkrat k razpravi tov. Gregorača. Koliko raziskovalcev in koliko družbenega denarja vlagamo zato, da ugotavljamo, do katere stopnje je onesnaženo naše okolje in s čem vse je onesnaženo. Moram priznati, da me to vedno razburi iz preprostega razloga, ker samo z ugotavljanjem stanja in postavljanjem nekakšnih kvantifikacij o doseženi stopnji onesnaženosti okolja ni mogoče narediti koraka naprej, oziroma smo še celo daleč od ukrepov, ki pa jih potrebujemo za zmanjšanje in preprečevanje onesnaženosti okolja.

Še nekaj, mislim, da bi pri interpretaciji tega našega pogovora kazalo biti pozoren. Navedla bom primer, ki smo ga pred nedavnim doživeli, ker je ustrezen ilustrativen z vidika funkcije, ki jo ima kakršnakoli informacija vezana za ekološko problematiko v širši javnosti. Vsi vemo, da Jugoslavija zlasti v tem času izživja izredno zanimanje in pozornost v svetu. Ob zaostrenih mednarodnih odnosih je v naši deželi prisotna množica tujih novinarjev. Ni slučaj, da se posamezniki med njimi zanimajo za način, kako v naši družbi rešujemo ekološko problematiko. Tako je tudi prišlo do srečanja tujega novinarja s predstavnikom republiške uprave na temo človekovega okolja. Prišel je oborožen z vsemi mogočimi časopisnimi izrezki našega tiska, ki so tako ali drugače povzemali vsebino posameznih sestankov ali opisovali posamezne incidente v našem prostoru z ekološkega vidika.

Seveda je to vzel kot argumentacijo oziroma izhodišče svojih vprašanj, in smo bili soočeni tudi s takšnimi prispevki v našem tisku, ki so iz teh ali drugih razlogov posredovali vso vehemenco naših razprav, zasipavanje s podatki, ki so medsebojno niso ujemali in še marsikateri element, ki je včasih v njih prisoten. Osnovno vprašanje, ki so ga vztrajno postavljali predstavniki tujega tiska in njegov predstavnik, je bilo, koliko sredstev ima naša republika zagotovljenih v svojem proračunu za reševanje problematike okolja. Naše odgovore, pojasnjevanje našega sistema samoupravnih družbenih odnosov v procesu demokratizacije in s tem vedno manjše vloge državnih organov in proračunskih sredstev za reševanje kategorikoli problema v naši družbi vključno z ekološko problematiko ter dejstvo, da združeno delo postaja vse bolj temeljni in poglavitni nosilec odgovornosti in obveznosti za nadaljnji družbeni razvoj, pri čemer je sedanja stopnja degradacije okolja izhodišče in njegovo izboljšanje lahko le sintetični rezultat uspehov na vseh drugih področjih našega dela in življenja, vse to je z njihovega zornega kota ter v primerjavi časopisnimi izrezki bilo okarakterizirano kot filozofija, ideologija, teorija. Navedli so isti primer, kot smo ga že danes slišali, torej: Angleži so očistili Temzo, kaj pa vi, zakaj pa vi imate umazano Savinjo, Reko, Hudinjo (mahajoč z vsebino člankov iz naših časopisov) itd. Kaj je s tem samoupravnim socializmom? Če tujci iz enih ali drugih razlogov ne morejo ali nočejo doumeti, kaj je samoupravni socializem, kdo smo in kako ga gradimo, seveda le ob določenih trenutkih in v zvezi s posameznimi vprašanji našega razvoja, potem je naša naloga, da smo vedno in vsepovsod, zlasti v sedanjih situacijah na to pozorni.

Ob že omenjenem primeru Temze, ki ga pogosto ponujamo v naših razpravah z namenom opozoriti na učinkovitost reševanja ekološke problematike v drugih državah, bi navedla še enega, podobnega. V Nemčiji, trdijo posamezniki, so izredno uspešni pri zagotavljanju ustrezne kakovosti voda na ta način, da so vpeljali princip, po katerem lahko vsaka tovarna zajema vodo iz vodotoka nižje od svojega izpusta. Pogrnali so torej učinkovito metodo, da ohranijo svoje vode! Kaj pa je z nami? Socializem ni trenutek, ni stanje, je zgodovinski proces izvajanja temeljitih sprememb odnosov med ljudmi in samih ljudi, sicer je o tem ravno Pavle govoril in tega nima smisla ponavljati. Torej, v tem toku, v tem zahtevnem in odgovornem pohodu, je logično, da se soočamo z vsemi problemi, ki so odraz strukture in vsebine družbenih odnosov in produkcijskega načina na doseženi stopnji našega razvoja. Ekološka problematika pa je ogledalo družbe!

Strinjam se s predhodnimi razmišljanji, ki so šla v tej smeri, rada pa bi opozorila, da je leta 1973 na ustanovnem sestanku jugoslovanske zveze za varstvo okolja tov. Kardelj v svojem pozdravnem govoru podal temeljno razlago vzrokov za nastajanje ekološke problematike, ki je istočasno izhodišče za oblikovanje našega pristopa, načina našega razmišljanja v zvezi z ekološkimi problemi in zato tudi za pravilno usmerjenost naših naporov in ukrepov.

V začetku svojega izvajanja je tov. Kardelj ugotavljal, da je razvita tehnologija, ki omogoča in terja množično izčrpavanje naravnih virov in seveda produkcije ne gre za spopad med naravo in sodobno tehnologijo, je opozoril tov. Kardelj. Ekološki problemi nastajajo zaradi zaostajanja človekove zavesti in spoznanj o nujnosti obvladovanja stihije materialnega družbenega razvoja in delovanja načina družbenega življenja na naravo. Pri tem ne gre za poenostavljanje in je potrebno imeti pred očmi vsa objektivna dejstva ki pogujejo in vplivajo na oblikovanje zavesti posameznika in skupnosti.

Omenjeni prispevek tov. Kardelja predstavlja nam nekoliko bližjo formulacijo istih ugotovitev in opredelitev vzrokov, do katerih so prihajali tudi klasiki marksizma, zlasti zato, ker je v njem podana iztočnica za aktiven odnos in pristop k reševanju ekoloških problemov v naših družbenih razmerah, z odpravljanjem vzrokov za njihovo nastajanje in ne z obravnavo oziroma angažiranjem okrog njihovih posledičnih pojavnih oblik.

Prof. Tarman nas je spomnil na pojmovanje ekologije tako, kot je znanstveno definirana z vidika naravoslovja. V praksi pa se pojem ekologije veliko bolj razširi. Če se v praksi ukvarjate z ekološko problematiko, potem jo začnete zaznavati vsepovsod tam, kjer je prisotno nesmotrno ravnanje bodisi, da gre za energijo, čas, kadre itd.

Povrnimo se k Temzi in omenjenemu načinu zagotavljanja željene kakovosti voda. Ravno ta dva primera, kadar jih mi navajamo, pa opozarjajo, da pri problematiki človekovega okolja gre za osnovno bitko, ki jo bijemo. Gotovo je mogoče reševati konkretne primere na videz lažje in učinkoviteje s pomočjo države in s fiskalnim sistemom zbranimi sredstvi, toda ravno to je pot, po kateri nočeno in ne moremo iti. Mi gradimo samoupravne socialistične odnose, kar pomeni, da se vsak posameznik, vsaka družbena celica zaveda svojega početja in možnih posledic. Zato ni sprejemljivo, da v interesu pomiritve ohranjamo še danes tiste načine reševanja problemov, ki so v preteklosti še bili opravičeni, danes pa so nam že izrazito tuji, ker smo jih presegli in ni mogoče da bi skrbeli le za lep videz ne glede na način njegovega zagotavljanja.

V zadnjem času usmerjamo naše napore v uveljavljanje sistema samoupravnega družbenega planiranja, ki je nepogrešljiv družbeni instrument ravno za obvladovanje stihije razvoja materialne družbene baze oziroma razvojne stihije nasploh, kot v svetu edinstven sistem odločanja, ne države in ne oblasti, tako kot je rekel tov. Gregorač, pač pa sistem odločanja delavcev in delovnih ljudi o namenu in učinkih pri razporejanju dohodka, ki ga ustvarjajo. Dоследno vztrajanje na temeljih sistema samoupravnega družbenega planiranja, njihovo dosledno uresničevanje, predstavlja istočasno dosledno uveljavljanje ustavnih določb v zvezi s človekovim okoljem.

Razumljiva so potem zoperstavljanja pobudam, da se v planske akte in dokumente zapiše naloga, ki ni dogovorjena z vsemi tistimi, ki bodo za njeno izvajanje dajali del svojega dohodka, ne oziraje se na poudarjanje njene koristnosti in zgovornosti njenega učinka. S sredstvi iz proračunov družbene političnih skupnosti bi le začasno očistili nekaj naših vodotokov, toda pri tem istočasno povzročili neprecenljivo družbeno škodo z vidika spreminjanja naših navad, družbenih odnosov in samih ljudi, s čimer bi se ustavil tudi naš korak na poti odpravljanja dejanskih in primarnih vzrokov za nastajanje ekoloških problemov. Očitna so dejstva, o katerih je tudi Pavle govoril, v zvezi z vzpenjanjem objektivnih pogojev do določene točke kot nujnosti za sprožanje akcije posameznika oziroma skupnosti. Z reciklažo smo začeli ne zaradi tega, ker smo mislili, da je to pač dobro in koristno, temveč zato, ker nas v to silijo objektivne družbene razmere, ekonomska nuja in gospodarska situacija. Spoznalni smo, da v interesu ciljev, ki smo si jih zastavili, moramo smotrneje ravnati in z energijo in s surovinami in z delovno silo. Nujno je sovpadanje objektivnih razmer z doseženo stopnjospoznanj in zavesti, da bi se stvari začele premikati naprej. V tem trenutku dejansko ni mogoče nikogar posamično postaviti na zahtojno klop. Ne zato, ker tega nečemo, pač pa zato, ker smo objektivno v pogojih, da sproti poskušamo in osveščati in se spopadati in reševati.

Kot samoupravna socialistična skupnost imamo resnično prednost v primerjavi z drugimi družbenimi formacijami in sistemi. Ne le, da vemo, kje so poglavitni vzroki problemov, s katerimi se spopadamo, marveč se o njih javno pogovarjamo in z vso legalno pravico organiziramo tako, da jih čim hitreje in uspešneje odpravljamo. Imamo kapitalno dediščino za sabo, ki nam ponuja odprto pot, mislim na idejno teoretično in usmerjevalno dediščino, ki nam odpira možnost neslutene razvoja, uresničevanja vizij klasikov marksizma in delavskega razreda. O tem je govoril tov. Kardelj. Ekološka problematika je v svojem bistvu izraz krize odnosov med ljudmi, razmerja človeka nasproti človeku. Samo človek, ki ni sovražnik drugemu človeku, lahko neha biti sovražnik narave, kakor se sovraštvo proti naravi v bistvu zmeraj ponavlja kot sovraštvo do človeka.

ZGAGA

Z naslednjim bi rad samo malo razširil to, s čimer sem začel. Mislim, da je zelo significantno za to, kar sem imenoval ekoideologija, dejstvo, da imajo vse razvite in srednje razvite države določene raziskave o tem, kar se v njihovem prostoru dogaja. Kolega Gregorač nam je o tem veliko povedal. Toda zelo žalostno pa je to, da čisto nič ne vemo, kaj se dogaja v nerazvitem svetu, razen tega, da nam tu pa tam kakšna agencija sporoča, kako je nafta zalila delto kake reke v Afriki zaradi pretirane eksploatacije. Poglejmo problem Temze, tiste novinarje, o katerih smo prej slišali. Še zdaleč nisem proti tem raziskavam, toda zdaj se to kaže kot centralni problem in bučno propagira v Zahodni Evropi, pri nas, nič pa ne vemo, kaj se dogaja v Afriki, kaj se dogaja v Indiji. Predlagal bi, da poskušamo ta vidik razširiti na svetovne razmere.

GREGORAČ

Danes se ne bi spraševal, kaj se dogaja v tretjem svetu. Tisti, ki se ukvarjamo z onesnaženjem okolja in spremljamo znanstvene revije, ki obravnavajo tovrstno problematiko, vemo, kaj se dogaja npr. na Antarktiki in v Indiji, če že hočete.

Zgaga:

Mene zanima bolj Indija.

Gregorač:

No, dobro. V redu: Recimo, smo toliko na tekočem o tem, mislim, da mi prof. Tarman lahko pritrdi. Danes je vprašanje informacij dokaj dobro rešeno, tako da ...

Kirn:

Ali je to res? Imamo vzpostavljen dober ekološki monitoring za različne parametre? Dvomim! Stalno krožijo eni in isti podatki, mnogo drugih pomembnih pa nimamo na razpolago. Ali ste uspeli pobiti na ta razgovor kakšnega zdravnika?

Podgornik:

Na žalost ne.

KIRN

Imamo celovite podatke o učinkovanju raznih ekoloških dejavnikov na človekovo zdravje? Malo še vemo, kakšne bodo bodoče posledice za človekovo zdravje. Mnogi ljudje so že dolgo izpostavljeni učinkovanju negativnih ekoloških dejavnikov. Nekateri to nevarnost odpravljajo z neutemeljenim optimizmom, češ da obstaja medicinskem pogledu fantastična sposobnost človekovega prilagajanja. Toda človek se ne more prilagajati škodljivim ekološkim dejavnikom preko patoloških procesov. Če bo zaradi onesnaženosti okolja nastopila krizna situacija v genetiki človeka, potem se ne bo izvršila prilagoditev s pozitivnim izidom za človeka, ampak se bodo namesto biološko polnovredne populacije ljudi pojavili ljudje z genetsko pogojenimi patološkimi defekti. Ali imamo izvršen dober nadzor nad mutagenostjo in kancerogenostjo nevarnih substanc, s katerimi smo v vsakodnevem stiku? Če so prisotne mutagene snovi, je treba storiti vse, da jih nadomestimo z mutagenimi ekvivalenti. Obstoji še velikanska neobveščena tuda o škodljivosti okolja, v katerem živijo. Nепrestano pa slišijo in berejo o poginu rib in onesnaženosti zraka. Toda ljudje še nimajo asociacij, kaj to pomeni za njihov lastni organizem in zdravje in za zdravje njihovih otrok. Ko si bodo o tej občutljivi zvezi bolj naenkrat, k čemur lahko veliko prispevajo ekološka raziskovanja, bodo ljudje v delovnih organizacijah in krajevnih skupnostih bolj energično in brezkompromisno nastopili proti tehnokratskemu onesnažanju okolja, klicali bodo te strukture na odgovornost in bolj pripravljeni plačati tudi ceno za bolj zdravo okolje in lažje bo sprejeti soglasje, da se tudi marsičemu odrečejo. V izpušnih plinih avtomobila so baje ugotovili 170 škodljivih elementov. Mnogi pa razbrižno puščajo prižgane avtomobile sredi naselja, v bližini otroških igrišč itd.

Še eno vprašanje bi postavil, mogoče vam, tov. Gregorač. Zakaj ne v reševanju ekološke problematike kljub množici normativnih aktov neučinkoviti? Osebnostno imam določeno razlago, toda rad bi slišal druge. Želel bi še nekaj reči glede očiščenja Temze, o kateri ste govorilo ...

Gregorač:

Poslušajte! Mi se vse preveč pogovarjamo o Temzi. Dajmo se spet pogovarjati o tistem, kar se tukaj pri nas dogaja ...

Kirn:

Tematike o Temzi nisem načel jaz, želel bi samo dodati še neki vidik ...

Gregorač:

Namreč nekaj, da rečem. Tisti pač, ki spremljamo tudi to in smo tudi Zdravstveni vestnik, zasledimo tudi članke o vplivu onesnaženja okolja in njegovem vplivu na človekovo zdravje. Tukaj vidite številko, ki obravnava problematiko onesnaževanja okolja z zdravstvenih vidikov konkretno v Mežiški dolini, to se pravi - onesnaženje s svincem. Tu je celo naslov: Zdravnik in onečiščenje okolja, J. Sušnika, torej to imamo.

Kirn:

To se meni ne zdi zadostno. Treba je imeti strukturni in dolgoročni pregled nad povezavo med kvaliteto našega okolja in tendencami v patologiji celotnega prebivalstva.

GREGORAČ

Saj se dela na tem. Jasno je, da se ne more problemov, ki so se pojavili 30 let, rešiti čez noč. Začeli smo jih zdaj reševati in upam, da jih bo na podoben način reševalo vnaprej.

Toda naprej bi odgovoril kolegici Bresjanec, ki se je ves čas nasmihala zaradi tistih števil itn. Analitične metode pa vseeno niso tako relativne, kot je to kolegica želela prikazati. Tako da gre za razlike v posameznih določitvah, n/n. za mikrograme. Mislim, da bi bilo tudi to nesmiselno in da niste dobesedno vzeli tistih števil, ker lahko tudi pri istem instrumentu pride do posameznih manjših odstopanj. To je tudi problem v analitični kemiji. Tukaj gre za relativne odnose teh posameznih števil. Ni važno, ali jih je tam res 53 ali 54, ampak razmerje 53 proti 3000 nam pa pove neko relativno razmerje, ki govori o precejšnji stopnji onesnaženosti okolja. In če hočemo govoriti o določenem onesnaženju, za to potrebujemo določene parametre. Ne moremo govoriti na pamet, za to potrebujemo številke, tako kot gradbenik potrebuje številke, če hoče dimenzionirati določeno stavbo. Vse, kar se mi tu pogovarjamo bodisi filozofiramo, se tiče arhitekture ekologije, njenega zunanega videza, njene vsebine. Če pa hočemo to eksaktno meriti, potrebujemo številke za to, da pač ugotavljamo, do kakšne stopnje je to naše okolje obremenjeno, do kakšne stopnje je onesnaženo.

VRANIČAR

Tisto, kar bi rad povedal, izvira iz vsakodnevne prakse, ker na Komiteju za energetiko, industrijo in gradbeništvo delam že dober mesec. Mene tudi preseneča in tudi do neke mere moti, da smo dober del dosedanjega časa v tej razpravi porabili za definicijo stanja, ne pa za razpravo, za razmišljanje, kaj bi bilo koristno narediti, kje se ne organiziramo prav, kaj bi lahko bilo boljše. Če bomo diskutirali o ekologiji sami za sebe, potem bomo verjetno predstavniki praktičnega dela verjetno molčali, ker v kvalitetno, toda teoretično razpravo ne bomo znali poseči. Vendar poglejte problem še z druge strani. Ekologija ni sama sebi namen in kar se mene v prejšnji in sedanjih dolžnosti tiče, mislim da gre v bistvu za neki temeljni problem: kje je zdaj optimizem med tistim, kar zaradi današnje ali včerajšnje nacionalne revščine in naše želje po več, hočemo in moremo, po drugi strani, za kakšno še znosno ceno. Nima se smisla slepiti, da Sloveniji lahko vrnemo prvobitno naravo, da lahko napolnimo škrbine, ki so vidne, če letite z avionom. Če bi se ortodoksko postavili na npr. stališče čuvarja gozdov, bi rekli da je to grdo in verjetno tudi je. Vprašanje voda, ki ga je postavil tov. Gregorač za leto 73 drži. Jaz nimam podatkov. Kolegi so mi šepetali, da se je onesnaževanje za enkrat ustavilo. Vem pa konkretno za Soro. Ob Sori živim ...

Gregorač:

Oprostite, samo da vas prekinem. Pravite, da se je onesnaževanje ustavilo. Če kolega spomnim, katerega leta je pa bil pomor rib zaradi izpusta v Savo.

Fatur:

Ali lahko samo preberem ta stavek? Velik uspeh je že to, da se splošna onesnaženost rek ne glede na incidente ne povečuje. Zapisano leta 1979.

Gregorač:

Poslušajte! ... Oprostite ...

Fatur:

Ali sem odgovoril ali nisem?

Gregorač:

Niste čisto. Bom kasneje odgovoril.

VRANIČAR

Poznam nekaj omenjenih rek v Sloveniji, kjer se je z velikimi naporii občanov in delavcev situacije začela popravljati. Ne da se primerjati z začetkom in koncem Temze (oddaje na TV), vendar se pa da z začetkom in sredino. Pojdimo naprej. Vi, dr. Kirn, ste omenili problem energetike in ekologije. Jaz vam lahko nekaj povem. V dolgoročni energetski bilanci Slovenije, ki je sicer na pol obvezujoč dokument in je bolj ocena strokovnjakov iz slovenske družbe, kaj do leta 2000, se predvideva praktično stagnacija TE, ki so iz tega stališča onesnaževalci, in skoraj početrjenje HE, ki ne onesnažujejo okolja gledano s stališča zraka. Vendar se bo spet lahko ponovilo polemično stališče, kateri del slovenskih voda smo pripravljani iz nekih plusov in minusov žrtvovati za reševanje energetske situacije, katerega pa ne, ker ga bomo očuvali kot sestavni del neokrnjene narave. Jaz ne bi hotel tu odpirati diskusije Kobarid, vendar dejstvo je, da je pri Kobaridu z vseh ozirov gledano, z energetskega, z zemljiškega, z gozdarskega, s cestnega, z vseh vidikov bi bila HE možna, z varstvenega pa ni možna in je odložena najmanj za pet let do konca leta 1985. Malo neurejeno pripovedujem, ker se nisem utegnil pripraviti, pa bi bilo tudi škoda, da bi se pripravljaj, ker se ne bi znal v pravi smeri. Tov. Gregorač je omenil knjižico iz leta 50 o sekundarnih surovinah. Lahko interpretiramo to knjižico kot poskus, kot glas vpijočega v puščavi, ki je apeliral na čistejšo okolje. Kot star tehnokratski maček bi našel tudi drugo interpretacijo, tudi v letu '50 smo najbolj daljnovidni ekonomisti, ki so jim tudi rekli tehnokrati, iskali znižanje produkcijske cene. Verjemite mi nekaj. V tej situaciji surovin, raznoraznih odpadkov, izključno iz ekološkega razloga ne bomo predelovali. Samo če bomo začeli ta proces, in jaz bi vas rad opozoril, da gospodarska zbornica že nekaj let z majhnimi uspehi, pa vendarle začena proces, ne samo ciklaže odpadnih olj v Mariboru, ne samo dveh treh tozdov, ki podelujejo plastične odpadke v nove plastične izdelke. Ampak začena se vzpostavljati tudi informacijski sistem, kje, kaj kot odpadki ostane, kar bi lahko na drugem koncu kot surovina služilo. In da nekateri konkretni projekti, ki kandidirajo za srednjeročne programe do l. 1985 v sektorju sekundarne industrije, že temelje na uporabi odpadkov, pa ne samo zaradi okolja, tudi zaradi dohodka. Ne bi rad zavlačeval toda naj vam navržem, v gospodarski zbornici že nekaj časa obstaja institut za preverjanje tehnologij; posebej kadar gre za nakup tujega znanja. Kako čista ali nečista je ta tehnologija?

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

Naj vas opozorim na dejstvo, da so ekološka vprašanja postala že pred nekaj leti obvezen sestavni del vsakega investicijskega elaborata in da banka sploh ne obravnava tega elaborata, če ni zraven tudi soglasja ustreznega strokovnega organa. Še na nekaj bi vas rad opozoril. Poglejte! Govorimo o umazanem prostoru. Da, samo izhajamo iz tistega dela Slovenije, ki je bil nekoč ponosen na svojo krajino, pa je začela ta krajina propadati s procesom deagrariacije. Je pa nekaj občin v Sloveniji, ki so z družbeno usmerjenimi sredstvi, ampak ne zato, ker jih je občina iz proračuna dala, ampak ker se je združeno delo pod težo argumentov v poslovni banki dogovorilo in zavestno in hote namerilo del kreditnega potenciala v te namene, s tem ustvarilo pogoje, da je kmet v gorski krajini ostal in se prvi rezultati tega kažejo. Če bi hoteli situacijo sedaj gledati samo skozi ekscese, potem se lahko samo zmenimo, v kakšnem času si bo slovenski narod slovensko deželo pokvaril in umrl. Če bi pa po drugi strani iskali dobre primere, po moje to le ni prva lastovka, ki še ne prinese pomladi, temveč se začetek družbene akcije, ki postopoma počasi v skladu s kapitalnimi možnostmi nekaj vendarle naredi. In seveda, če se bomo sedaj postavili na dva bregova, eni samo na ekscese, drugi samo na dosežke, potem spoznava ne more biti. Verjetno je zlata sredina nekje vmes. Mimogrede, glede cinkarne Celje. Včeraj smo končno uspeli zaključiti finančno konstrukcijo za ekološki problem cinkarne Celje. Ne zato, ker ni bila naš problem, to se ni toliko časa vlekle. Temveč zato, ker je bilo treba najti konstrukcijo, ker tisti ekološki problem stane 15 starih milijard din. Konkretno za 15 milijard jim je manjkalo.

BRESJANAC

V zvezi s problemom Cinkarne sem hotela opozoriti na posledice naših odločitev, kadar ne razpolagamo z vsemi potrebnimi in zadostnimi informacijami. Sredstva v znesku 15 starih milijard, namenjena ekološki sanaciji, analizirana z vidika predvidenih ukrepov, zgovorno kažejo, da gre predvsem za dograjevanje in zaključevanje tehnološkega procesa. Danes vemo to, česar nismo vedeli, ko smo se odločali, da je proizvodnja titanovega belila znana kot ena izmed najmanj dodelanih tehnologij v svetovnem merilu. Situacija je še vedno takšna, da na eno enoto končnega produkta nastaja 10 enot stranskih produktov. Za problem Žepnine pa še vedno ne poznamo dokončne rešitve. Očitno so posledice v tem primeru pravo opozorilo za nas vse.

Ostala sem dolžna pojasnilo v zvezi z omenjanim principom zavarovanja kakovosti voda, recimo v Nemčiji. Sama sem ga ponudila z željo, da se v čim širšem krogu zmenimo za kaj pravzaprav pri tem gre. Ta princip, načelo, je v vsebinskem nasprotju z našimi razmerami in cilji. Naša bitka ni usmerjena v utrjevanje privatnolastniške miselnosti pri posamezniku in skupini, ravno nasprotno! V Jugoslaviji so proizvodnja sredstva v družbeni lastnini in potem ne moremo graditi naš način varovanja vodotokov poudarjajoč in utrujoč tovarniške plotove in skupinskolastniško miselnost. Interes delavcev iz Cinkarne je ne le čista voda za njihove potrebe, pač pa enako, čista voda za papirnico v Radečah ali za nuklearno v Krškem. Principi, ki so sprejemljivi za druge, pa ne glede na njihovo učinkovitost v praksi, lahko v celoti odpovedo v naših pogojih in je tudi samo njihovo ponujanje v naših razmerah dokaz nerazumevanja celovite specifične samoupravnega socializma.

FATUR

Za začetek bi rad povedal tole. Pogosto se tako, kakor se obnašamo med seboj, obnašamo tudi do narave, ko poskušamo najti različne rešitve. Ko sem videl razpisano temo, sem mislil, da se bomo pogovarjali o tem, kar je tov. Rogljeva sprožila, kaj dejansko v tej družbi glede na odnos do okolja ni v redu in kaj je krivo, da stvari tečejo tako, kot tečejo. Na eni strani gre za zavest, na drugi strani pa, kot je tov. Vraničar omenjal, za materialne možnosti, kje smo in kaj dejansko imamo. Moram povedati, da se največkrat v svojem okolju, kjer delam, delam pa na prostorskem sektorju zavoda, ukvarjam s problemi in branim tisto stran, ki govori „človek ne živi samo od kruha“. Moral se bom vendarle nekoliko preorientirati, da bom moral iti na tisto stran, ki misli, da je treba tudi od kruha živeti in da se temu žalostnemu dejstvu pač ne moremo odpovedati. To govorim zaradi tega, ker je bila prej izrečena opomba, češ dajmo pogledati, kako ljudje živijo v določenih predelih sveta. Jaz bi se vrnil na Slovenijo in bi rekel, dajmo pogledati, kako ljudje živijo ali živimo v določenih predelih Slovenije.

Mi smo namreč delali lansko leto anketo; sodelovalo je 56 industrijskih organizacij, ki so šle v večje investicije v zadnjih nekaj letih v Sloveniji. Zelo jasno se je pokazalo, kako so v nekaterih primerih, občine podpirale investicije na svojem teritoriju in dale celo vrste ugodnosti; nič niso vprašali, kakšne dodatne obremenitve bo to povzročilo pa kako bodo varovali okolje, samo v želji, da bi investitorja dobili. S tem bi zadržali ljudi doma in s tem omogočili večji razcvet svojega območja, svojega terena. Najbolj tipičen primer je občina Tolmin. Poglejte! Odkar so se Slovenci naselili na tem področju in odkar imamo podatke, se je to območje razseljevalo. Tja do konca 17. stoletja se je število večalo, potem pa je šlo konstantno navzdol. Ta razvoj se je lansko leto prvič ustavil; gre za konkretnih 68 ljudi plusa, kar je prvič v zadnjih 170 letih. Hočem povedati, da je zelo jasno, kaj se je zgodilo. Nismo rešili problema z našim govorjenjem o nerazvitosti, pa ne s tem, ali bomo ločevali neko HE in kaj bo v neki določen teren HE prinesla. S tem govorjenjem nismo nič rešili. Rešil je zadevo potres in po njem večji interes in zavzetost slovenskega naroda, deloma tudi jugoslovanskih narodov, ki so prvič spoznali, da je treba v določena obsejna območja, v tem primeru v Tolmin, usmeriti več sredstev, in ta sredstva so pomenila, da so ljudje začeli ostajati doma. Globoko upam, da to ni le trenutna zadeva, čeprav je slaba primerjava — 170

let na eni strani, pa eno leto na drugi strani, samo dejstvo je, da so se stvari spremenile. Točno vemo, da je do spremembe prišlo, ker smo vlagali v gospodarstvo. Ob tem se vprašujem, kakšne materialne možnosti imamo Slovenci nasploh za podoben razvoj drugod — drugič, ali je res za vsako ceno podpirati razvoj, če vemo, da nam ta razvoj na drugi strani povzroča izjemno škodo. S tem v zvezi bi spet povedal primer, ki ga nekateri mogoče poznate, je v zvezi z žičnicami v Kranjski gori. Je pa zelo tipičen. Mogoče sta gledali pred časom TV oddajo, nastopil je tov. Vid Černe, direktor Žičnic in je povedal, da jim je ostalo lansko leto 95 milijonov starih dinarjev čistega dohodka. Zdi se mi, da je številka točna. Ko so dali obolus za nerazvite, ko so dali železnicam in luškemu prometu, kar mu gre, ko so dali še vse, kar je bilo treba po samoupravnem sporazumu dati, jim je ostalo 6 milijonov starih din. To naj bi bilo za vso razširjeno reprodukcijo, za vse nove investicije in za tisti dohodek, ki so žičničarji, ki so vendarle pač čez zimo, v sezoni dobro garali (lansko leto je bila dobra in dolga sezona) na koncu tudi delili. Približno veste, kaj se da s temi 6 milijoni narediti. Ob tem je treba zelo jasno povedati, da smo mi v nekem kolesju, ki teče. To kolesje ne bomo ustavili. Še naprej bomo morali iskati neko pravo mero, neki prav odnos, med tem, kako daleč in kako hitro bomo to družbo razvijali, na drugi strani, kakšne materialne obveznosti bomo potrebovali za sam direkten, recimo spontani razvoj. Kaj bomo naredili, da ta razvoj ne bo šel v tako (ekološko) kritično smer, o kateri smo prej slišali in govorili. S tem v zvezi bi vam lahko povedal nešteto primerov, celo vrsto jih imam nanižanih, ker jih pač rešujemo po svojih močeh, pri tem zavedamo jasno na velike težave, ki so včasih tudi nepremostljive.

Prej smo slišali določene stvari v zvezi z vodami, deloma poznamo, kaj se z ozračjem dogaja. Navezal bi se zdaj na tisto kategorijo, ki jo je mimogrede tov. Vraničar omenil, na varstvo narave kot take. Poglejte! Če zdaj poslušam odmev, ki so ga posamezni incidenti (zastrupljanje rib) v Sloveniji povzročili ali pa recimo neka dolgotrajnejša razmišljanja o posameznih posegih, moram reči, da se največji interes Slovencev kaže takrat, kadar hočemo nekaj narediti v Posočju. Takrat se v bistvu večji del tega naroda upre, ne glede na to, ali ljudje Posočje poznajo ali ne, ali so že bili tam ali sploh vedo, za kaj gre. Dejstvo je, da se takrat pojavijo ugovori, ki so dosti hujši, kot pa takrat, ko zremo, da je ena od rek spet onesnažena itd.

TURK

Bi lahko samo vpadel. To je zato, ker je bila javnost o tem problemu doslej najboljše informirana. O ostalih problemih pa se je zelo malo govorilo in zelo malo pisalo, oz. se je pisalo le s kratkimi noticami, ki so ustvarile v bistvu še večjo zmedo...

Fatur:

To le deloma drži. O Notranjski Reki mislim, da smo izjemoma veliko govorili, pa o celjskem primeru tudi...

Turk:

Jaz mislim, da je bil problem HE Kobarid zaenkrat najboljše predočen javnosti. Ne samo zaradi tega, so še drugi razlogi. Soča je pač simbol slovenstva, zaradi tega so bili ljudje tudi najbolj prizadeti.

FATUR

Pazite! Saj me ne moti vpdanje, gre za red velikosti. Kaj je dejansko tisto, kar človeka prizadene. Mislim, da (prosim, to je samo moje razmišljanje) pri Soči ne gre samo za to, ali bomo tisto pokrajino do kraja izbrili in uvrstili vanjo neki tuji element, ampak da gre za neko drugo razmišljanje, ki je po moje še kako prisotno. Ali so res materialne dobrine tiste, ki imajo še naprej v tej družbi prevladujoč pomen, oz. ali je nematerialni tudi duhovni razvoj, če hočete, tisti, ki bi ga morali bolj vzpodbujati, bolj spoštovati in bolj podpirati. Pri tem se seveda popolnoma strinjam, da o nobenem od dosedanjih velikih problemov javnost ni bila ustrezno informirana, da bi dobila korektno, pošteno, normalno, celovito informacijo. Skratka da bi se vsak v njej znašel ter o njej opredelil. Samo dejstvo je, da smo se mi prvič v primeru Kobarida odločili, da gremo v skladu z novim sistemom družbenega planiranja v široko razpravo in da de facto damo ljudem možnost, da povedo svoje mnenje in se potem ali sami ali preko svojih predstavnikov o zadevi tudi odločajo. Samo s podobnimi vprašanji v zvezi bi vam zdaj lahko naštel nešteto stvari. Poglejte, če vzamem kot primer samo Posavino od Siska proti Beogradu. Gre za skoraj 700.000 ha neobdelane kmetijske zemlje, občasno poplavljen. Imamo pripravljen projekt Sava 2000, ki je pokazal, kako bi to kmetijsko zemljo resnično uredili za kmetijstvo, skratka, kako bi jo lahko obdelovali. Pokazalo se je, da je najprimernejša rešitev, da se v celotnem porečju Save v zgornjem teku ustavijo visokovodni valovi. To pomeni, da ne smejo tako izjemne količine vode prodreti v ta območja. Samo pogledajte, kaj to v Sloveniji pomeni; celo vrsto vodnih zadrževalnikov, v mnogih dolinah. Samo moram vam povedati, da se niti ena občina, od tistih, kjer bi ti zadrževalniki morali biti, s tem ni strinjala. Vsi vedo, da je zadeva potrebna, ampak ne pri nas, pri sosedih. Vedno želimo reševati zadeve pri sosedih. Pri tem se postavi zelo načelno vprašanje. Kako v takem slučaju odločiti? Mi imamo sedaj spet primer izgradnje HE na Savi. Od Kranja do Krškega predvidevamo 12 HE. Smatramo, da ta zadeva ni sporna, se pravi, da bomo kljub temu, da gre za pomemben poseg v prostor in naravo, to realizirali. Po normalnem postopku, kot ga pač naša zakonodaja predvideva, gredo stvari naprej in bodo šle še v bodoče naprej.

Problem pa se pojavi tam, kjer je na eni strani interes gospodarstva, da se neka stvar izvede in na drugi strani interes varstva narave, da se neka zadeva ne izvede. Kako tam tehtati argumente, kako tam oceniti, kako lepa in ohranjena vredna je prvobitna narava, da jo ohranimo zanamcem, nasproti temu, da bomo morali glede na to, da ne bomo izbrili svojih lastnih energetskih virov uvažati toliko pa toliko nafte, toliko pa toliko milijard za to plačati pa tako naprej. Pri tem želimo dosednji standard pač obdržati. Skratka, zadeva je še vedno odprta in mislim, da je še nismo izpeljali, vsaj v taki meri ne, kot bi morali in smeli.

ROGELJ

Glede intervencije tov. Turka mislim, da je v zmoti. V Sloveniji sicer še nihče ni analiziral pisanja tiska o problematiki varstva okolja. Vendar glede na izkušnje, ki jih imam kot ena redkih novinarov, ki piše le o teh zadevah lahko utemeljeno opozorim, da smo o Soči zelo malo pisali v primerjavi z drugimi problemi in mislim, da po mojem mnenju veliko premalo. Uredniška politika je bila pač taka, da se je dosti manj pisalo o Soči kot o drugih problemih...

TURK

Če vzamemo samo časnik Delo. V vseh drugih občilih se je pisalo občutno več. Tukaj bi opozoril, da ima ravno ekološka problematika v Delu premajhen pomen, oz. poroča preveč...

Rogelj:

O neprivlačnih stvarih ali kaj?

Turk:

Ne da članki niso objektivni, ampak so nezadostni.

Rogelj:

O čem to misliš?

Turk:

Prekratki so. S tem, ko ne predočiš ljudem celotne objektivne situacije in razširjenega pogleda na določeno stvar, človek o tisti stvari ne more popolnoma nič vedeti, ko tisto prebere. Samo šele olj ga zmede. Če npr. preberem v časopisu: Cinkarna Celje je ončno dobila ekološko dovoljenje za obratovanje za nevemkateri brat in za sanacijo nevemkaterih izgub, jaz o tem nimam pojma. To je tisto!

Rogelj:

To je pa pač imperativ novinarskega dela oz. dnevnega časopisja. Dnevni časopisju si ne moremo privoščiti in je tudi neracionalno, da bi vsakokrat o cinkarni Celje nanovo ponavljali vse o čemer smo že prej pisali. Za to je npr. sobotna priloga Dela, kjer se objavljajo kompleksnejši in celovitejši članki.

rašovec:

Oprostite, da prekinjam. Mislim, da je to stvar, ki bi jo kdaj ugič obdelali...

Turk:

Mislim, da je informiranje precej važna stvar...

rašovec:

Že, a morali bi jo drugače zastaviti...

Turk:

Samo to še. Nisem hotel reči, da je bilo o Soči preveč ali prelo povedanega v Delu. Hotel sem povedati, koliko je bilo pisanega nasploh. Mislim, da je bilo o Soči ogromno napisanega predem v Teleksu in tudi v drugih publikacijah in raznih lokalnih tih.

Rogelj:

Jaz pa mislim, da če bi naredili analizo, bi videli, da je bilo o vseh problemih, npr. o problemu zraka, o problemu planiranja in varstva okolja in še morda o vodah, veliko več pisanega kot pa o Soči.

Turk:

Možno, toda ni bilo neke široke kampanje...

Rogelj:

Občutek imam, da smo Slovenci taki, da je za nas neki problem privlačen, neki problem pa ne. Privlačno se je zdaj razburjati o Soči. Zelo neprivlačno pa se je v neki kavarniški debati, pogovarjati o njej, ali se mi varstva okolja res lotevamo pri planiranju ali ne? To so tudi članki o planiranju nimajo takega odziva. Žal, kajti problematika npr. o Soči, razvoja bi se morali lotiti pri planiranju strategije oziroma razvoju sploh.

FARMAN

Prejle sem se že hotel oglašiti, ker mi je bila diskusija tov. Brezopne zelo všeč, ko ste dajali tiste primere, kakšna je zdaj situacija, kaj so dosegli Nemci v letih 1959/60 sem živel v Angliji in bil pričča podobnih razgovorov, kot jih imamo sedaj. Ugotavljam, da je narobe, to onesnažujemo, zrak je tak itd., vendar vidite,

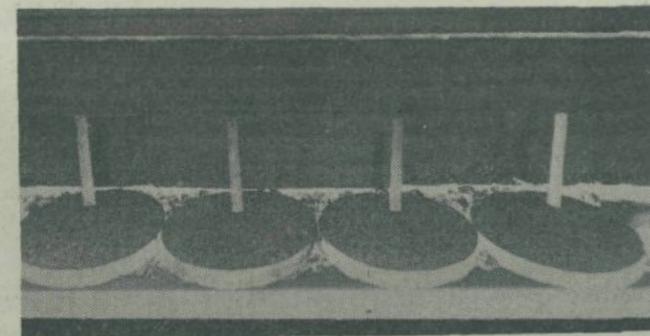
danes imajo že določene dobre rezultate. Ker mislim, da je za vsako stvar potrebna, bom rekel kar z našim biološkim terminom – evolucija, je potrebna tudi evolucija naše zavesti. Danes recimo v mnogih stvareh razpravljajo in odločajo ljudje, ki niso nikoli nič slišali o ekologiji nimajo naravoslovnih temeljev te znanosti, niti v šoli niti nikjer drugje. Sedaj postaja situacija precej drugačna; že v osnovni šoli se o teh stvareh govori, v usmerjenem izobraževanju je ravno poseben poudarek na ekologiji ipd. Prepričan sem, ker sem optimist, da mislim, da imam prav, da bodo stvari čez nekaj let, recimo čez desetletje bistveno drugačne. Ljudje se bodo v tem našem samoupravnem socializmu drugače pogovarjali in odločali kot pa danes. Danes še delamo napake, ker nismo vsi osveščeni v teh rečeh.

GREGORAC

No, moram odgovoriti na precej vprašanj! Začel bom najprej pri tov. Faturju, ki je rekel, da se stanje naših voda ni spremenilo, ni poslabšalo. Tu je interesanten podatek, da smo leta '75, ta podatek mi je trenutno dostopen, imeli 24 večjih poginov rib in to predvsem zaradi onesnaženja, ki ga je povzročila industrija. O teh 24 poginov rib jih je bilo 5 celo povzročenih z galvanikami. Da ne govorim o poslabšanju kvalitete pitne vode v Sloveniji, bodisi na področju Ptujkega Dravskega in Ljubljanskega polja. Ugotavljamo že progresivno poslabšanje pitne vode v našem prostoru. Ne bom spet citiral števil, da me ne bo kdo spet napačno razumel.

Večkrat je bila danes omenjena beseda kapital. Vendar pogledajte, mi ne rešujemo najbolj elementarnih, banalnih spoznanj na področju varstva okolja, ki ne zahtevajo niti dinarja. To je recimo vprašanje varstva rodovitne zemlje. Mi brezobzirno pozidavamo rodovitno zemljo, izredno nesmotno urbaniziramo naš prostor. Če govorim z mojega geološkega aspekta, ne upoštevamo tistih najbolj banalnih, elementarnih spoznanj o nosilnosti tal. Dajemo drage investicije, in zidamo stolpnice na slabo nosilnih tleh, tam kjer lahko stojijo visoke stolpnice, to je na dobro nosilnih tleh, pa zidamo atrijske hišice. To je v nasprotju z najbolj elementarno logiko! Potem tudi ne upoštevamo onesnaževanja okolja s hrupom. Tu ni potreben noben denar, nobena sredstva. Imamo krasne zakone, ki se jih ne držimo. Pogledajte, nekaj tisoč ljudi stanuje ob glavnih vpadnicah. Danes pa so že prišli v svetu do spoznanja, kako hrup izredno negativno vpliva na človekovo zdravje.

Po podatkih dr. A. Gale in dr. M. Praziča na splošno lahko rečemo, da je motnja spanca za človeka najtežja škodljiva posledica hrupa. Javno je, da ponavljajoče motnje dnevnega ritma, predvsem spanja ne morejo ostati brez posledic. Delovanje hrupa na nosečnico oz. plod je posebej nevarno in še ni dovolj raziskano. Zaradi močnejše zvočne stimulacije otrok spreminja svojo srčno akcijo, povečana aktivnost ploda pa lahko privede do raznih komplikacij. Torej hrup in suponirane vibracije lahko škodljivo delujejo na otroka in vse njegove strukture in organe!

Še nekaj drugega bi dodal. Danes se gradi novo stanovanjske naselje v Novih Jaršah. Ljudje so leta 74 že dali pritožbo Žitu zavoljo hrupa, ki jim moti spanec. Odgovorna oseba odgovarja, da je pač hrup v zakonskih mejah, ampak ni pomislila, da ne gre toliko za hrup, temveč da gre za neugodno frekvenčno, za visino tona, ki nenehno draži človekovo vegetativno živčevje in ga s tem ogroža, oz. ogroža njegovo zdravje. Ta hrup s prevladujočim ostrim tonom je moč slišati tudi 1000m stran od Žita. Zavedati se moramo, da bo tam stanovanje itn. In če 20 let in več let bivamo v takem okolju, iz dneva v dan motenim spavcem vam to jasno zapusti nepopravljive poškodbe, posledice. Da ne govorimo o tem, da cinično in banalno rešujemo najbolj elementarni problem kot je zaščita vodozbiralnega območja vodarne Kleče. Čez noč so tam postavili betonske konzole in zaprli cesto za Litostrojem, z izgovorom, da ščitijo to vodozbiralno območje. Nedaleč stran od tam pa zidamo mogočno industrijsko cono. Da ne govorimo o tem, da je to področje, kjer ga prečka cesta, precej stran, nižje od vodarne Kleče. Glavna asfaltna cesta pa ravno seka to zbiralno področje, ne da bi to kakorkoli uredili za primer, da pride do nesreče, da bi se slučajno tam prevmila kakšna cisterna ali kaj podobnega, kar se je v našem slovenskem prostoru že velikokrat dogajalo.

To se pravi, ne upoštevamo tistih najbolj banalnih spoznanj, ki jih danes v svetu poskušajo upoštevati. Mene zanima, zakaj tako! In še drugo – tov. Fatur in drugi diskutanti vedno omenjajo, da gre za kruh. Jasno, res je, gre za kruh. Iz vsebine tistega, kar se želi povedati sledi, da smo ekologi ali pa tisti, ki se ukvarjajo z ekologijo, proti temu, da bi mi danes ali jutri jedli večjo pogačo. Ne gre za to, da bi jedli večjo pogačo, gre za to, da bi jedli kvalitetnejšo pogačo. To se pravi, da ekologi niso proti industriji, kot se hoče prikazati – da si stojita nasproti dva nasprotna tabora – industrija in okolje. To ni res, kajti samo zdravo okolje bo pogojevalo perspektivno industrijo, ki bo imela neki smisel, neki smoter. Tov. Fatur je izjavil, češ da ekologi nekako skrbimo za lepoto okolja. Sploh ne gre samo za lepoto okolja, gre predvsem za kvaliteto bivalnega prostora. Kvalitetno okolje pa je tudi lepo okolje!

FATUR

Omenjenih je bilo nekaj konkretnih zadev, ne vem, na katere bi veljalo odgovoriti. Kar se tiče te zadnje stvari, rekel sem vam že, da se stalno gibljem v krogih, kjer zagovarjam ista stališča kot vi (op.ured. – Gregorac). Danes sem pač v takem položaju, da se moram preorientirati in tudi z druge strani nekaj povedati o tem, da je vendar le treba gledati tudi gospodarski razcvet. Na to bom na koncu odgovoril. Pogledajte, druga stvar so sedaj podatki. Tukaj imam pred sabo poročilo, ki ga je lansko leto izdal Republiški komite za varstvo okolja, in tukaj je zelo jasno ugotovljeno, da gre za trend, ki se spreminja. Prej sem to le citiral, toda nisem bral naprej. Rečeno je, da se splošna onesnaženost ne slabša, čeprav se je v tem desetletju industrijska proizvodnja podvojila, število zaposlenih povečalo za tretjino, zgrajenih je bilo 75.000 stanovanj in občutno se je povečala poraba vode. To so ta dejstva, ki so tu navedena.

Posebej so poudarjena (in to z mastnimi črkami), ne glede na incidente, ki se pa povečujejo. Mislim, da je ta ugotovitev, ki je tukaj napisana, korektna. Večkrat imam stike z vodarji, čeprav se sam s tem ne ukvarjam, in mi zagotavljam, da se je splošna tendenca onesnaženja vendarle ustavila in da se stvari ne slabšajo. To je sprejeto kot zadosti velik in pomemben optimizem. To je ena zadeva. Potem, ko ste govorili o kapitalu – jaz bi le opozoril, da sem na prvem mestu posebno poudarjeno govoril o zavesti, na drugem mestu pa vendar tudi o denarju. Moram povedati, da zaščita pred hrupom izjemno veliko stane kljub vaši ugotovitvi, da je zadeva praktično zastoj. In moram reči, da umikanje gradenj iz kmetijske zemlje prav tako ni poceni. Če se povrne na hrup bom povedal tole, lansko leto sem bil na ministrstvu za urbanizem v Muenchnu. Povedali so mi sledeče; imamo zelo ostre predpise o hrupu (mislim da so zelo podobni našim predpisom) Vsak advokat nas lahko pri vsaki zadevi zavre. Zakon o hrupu je tako oster, da niti ena stvar ki gre v tožbo ne vzdrži. Mislim, da je pri nas nekaj podobnega, čeprav sam ne vem, koliko je že bilo teh tožb. Samo trdim: če bi mi striktno upoštevali določila v Zakonu v zvezi s hrupom, potem bi morali umikati zazidave zelo daleč od vseh prometnic, graditi protihrupne zapore in da bi to povzročilo izjemni porast stroškov. Zaradi tega smatram, da pri nas ta zakon zelo malo upoštevamo. Če bi se pri nas kakšen advokat spravil na to področje, bi bil lahko uspešen, kot so nemški advokati; da bi praktično vsako drugo investicijo lahko ovrgel. Torej so zadeve popolnoma jasne. Glede kmetijskih zemljišč. Pogledajte! Sedaj poteka velika akcija, zato da se določene kmetijske površine očistijo. Lansko leto smo tudi sprejeli nov zakon o kmetijskih zemljiščih, verjetno ga poznate, ki striktno določa, da je treba v vsakem občinskem prostorskem planu točno omejiti tista področja, ki so kvalitetna za obdelavo, ki so primerna za moderno tehnologijo in je ta področja treba trajno čuvati. To pomeni, da se je treba zdaj, ko sprejemamo občinske družbene oz. vstorske planske dokumente, katero pa so tista področja, ki jih bomo vse vrstne čase čuvali. Ne smeta pet let, kot srednjeročni plan velja, ali pa 20 oz. 30 let, kolikor dolgo velja neki dolgoročni plan, ampak da gre dejansko za trajno zaščito. Ob tem pa prihaja do hudih in neresljivih sporov in problemov, ki jih tudi vi sami lahko opažate, kjer je tudi Delo pogosto o njih pisalo. Pa naj bo to jeseniška zadeva, kamniško polje, pa naj bo to Lek v Domžalah, naj bodo zadeve okrog Sevnice, naj bo na dravskem polju in naj bodo še marsikje v Sloveniji. Gre za to, da je v bistvu odločitev silno težka. Na eni strani povečani stroški komunalne izgradnje, dražje temelje na slabše nosilnih tleh, zaščita pred poplavami... To se pravi, umik v neki predel, v neko območje, zato da bomo določene površine ohranili.

Je pa še ena druga stvar. Pred nedavnim je bil neki natečaj. Šlo je za večjo stanovanjsko sosesko, ki naj bi jo nekje v slovenskem prostoru zgradili. Strokovnjaki so se odločili, da se bodo s stanovanji umaknili s kmetijskih v nerodovitno oz. slabše površine. Vprašujem se, ali ni človek tudi del biosistema ali je res potrebno, da ugotovimo, da za vse druge (kmetijstvo, gozdarstvo) neki prostor je, ga je treba rezervirati; močvirne, poplavne in sončnate površine bodo pa ostale in tja bomo človeka in industrijo konec koncev tudi naselili. To je sedaj druga stran istega vprašanja. Pazite! Ne postavljam se zdalej na stališče, da je treba tempo služiti. Sedaj pa samo še nekaj o tej nesrečni lepoti. Veste, da želimo določene površine ohraniti za zanamce. In da imamo zaradi tega silne težave, ker je pritisk (gospodarstva) na te in take površine. Tukaj imam navedenih kakšnih 12 takšnih primerov, kjer razprave danes intenzivno tečejo. Gre dejansko za vprašanje, ali je prav, da mi vsako področje, vsako površino v Sloveniji načujemo, ali pa je prav, da neko nedotaknjeno varstvo pustimo tako, kot je danes in bo taka še čez 10, 50, 100 let. V tem smislu sem govoril o lepoti. Gre za to, da mi določene kvalitetne naravne predele, ki pa jih ne moremo objektivno oceniti, kvantificirati, vendarle tudi ohranimo in da zanje poskrbimo pravčasno in storimo za njihovo prvobitnost več, kot smo to delali doslej.

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

GREGORAČ

To, kar ste povedali o lepoti, je tudi moje stališče. Tisti, ki se ukvarjajo z ekologijo, jih večkrat nekako etiketirajo s tem, da se ukvarjamo samo z lepotilnimi vprašanji okolja. Jasno je in v popolnosti se z vami strinjam, ko pravite, da je treba tisti kvalitetni prostor, ki to zasluži, ki je trajna dediščina našega naroda, ki se ne obnavlja od danes do jutri, pustiti tistim, ki prihajajo za nami. Končno na tem prostoru živijo Slovenci že stoletja in upajmo, da bodo tudi v prihodnje živeli. To bi bilo glede tega vprašanja o lepoti. Rekli ste, da to varovanje kmetijskih površin in da tudi varstvo pred hrupom stane. Poglejte! Leta 1976 so bile zelo aktualne, žolčne, včasih tudi zelo boleče diskusije o cestnem vprašanju na območju Ljubljane. Tisti, ki so načenjali to vprašanje, so marsikdaj bili na čuden način diskvalificirani itn. Imeli so tehtne ugovore zoper posamezne rešitve tega cestnega vprašanja na področju Ljubljane. Teh ugotovitev mi nismo upoštevali! Pa me sedaj zanima, zakaj? To je prvo vprašanje. Še danes se, kot ste rekli, ne umikamo kvalitetnim zemljiščem. Saj to je ravno tisto vprašanje: ta kvalitetna zemljišča nam bodo jutri dajala kruh, kajti poslušajte! Poljedelski posevki ne uspevajo na močvirju in slabih tleh. Zaradi tega je v popolnosti pravilno stališče prof. Stritarja, ki se ukvarja ravno s to kategorizacijo prostora in opredeljuje ta področja, ki naj bi bila zazidalna, katera pa ne. Samo mi tega ne upoštevamo. Se pravi ni danes več vprašanje, da mi ne konstatiramo tistih stvari in jih ne upoštevamo, ki jih pa deklariramo, ki jih razglavamo kot pravilne in zveličavne. Se pravi, ni vprašanje v tem, da mi ne spoznavamo problematike. Gre za to, da je mi ne upoštevamo, če se povrnem na neki čisto banalen primer. Slabo leto je od tega, ko se je v Dnevniku veliko pisalo o tem, da ne bomo zidali stolpnice (če se prav spomnim) višjih od osmih nadstropij. Vse v velikih naslovih in z velikimi razglasi. Pa si pogledajte sedaj malo BS 3 in tiste stolpnice: kot dve sveči na tortnem kolaču. Drugod ni bolje. Ja, lepo vas prosim! Ali pa si oglejte na področju Trnovega nove objekte, ki veliko stanejo ravno zaradi slabih fundacijskih pogojev. Oglejte si te prodnate širjave, ki smo jih pozidali z atrijskimi hišami. Mislim, da gre tu predvsem za tisto, kar sem tudi sam že poudaril; za vprašanje naše zavesti in sicer spet ponovno poudarjam, ne glede na to, da mi bo kolegica spet oporekala. Da je to vprašanje zavesti tistih, ki odločajo o teh vprašanjih, tistih struktur oblasti, ki usmerjajo ta naš družbeni razvoj.

Bresjanac:

Pa bom res oporekala!

Gregorač:

Že v redu. Toda jaz bom vseeno nadaljeval. Večkrat je bilo tu ečeno, da tu ne gre za oblast, da gre za to, da bi proizvajalci odločali o kvaliteti našega okolja, o tistem, kar se dogaja. Poslušajte! Strokovnjaki so danes v nekaterih vprašanjih v dilemah! In se prašujejo, ali so ali niso! Kako naj odločajo tisti, ki teh stvari ne poznajo? To je prvo! In drugo. Poglejte! O cestni problematiki, koliko je bilo izrečenih besed, žolčnih, nežolčnih, poštenih, ne-poštenih itn, itn, pa nobena beseda od teh proizvajalcev ni bila upoštevana! Torej, kje je tisto, kar škriplje in zakaj mi ne upoštevamo določenih stvari?

BRESJANAC

Ali lahko takoj odgovorim na to vprašanje? Ko sem prej govorila, sem omenila sistem samoupravnega družbenega planiranja. "ov. Gregorač, tov. Fatur, pa tudi sama, smo prispevali veliko tevilno ilustracij o tem, kar ni v redu, in kako naj bi bilo. Tema lanašnjega pogovora je ekologija in socializem. Pogovarjamo se o em, kako naj bi bilo in kaj je potrebno, da bi stanje, s katerim ismo zadovoljni ki je iz objektivnih in subjektivnih razlogov tako, premenili. Ne morem drugače, kakor pa ponovno opozoriti na to, la boj ni mogoč in ni učinkovit, če se spopadamo s posamičnimi osledičnimi pojavnimi oblikami problema in se posebej ukvarjamo cestnim križem, posebej s HE Kobarid, posebej spopadamo s tov. regoračem ali s tov. Faturjem. Ne zavzemamo se za to, da se rkarna spravi na tla in da bi zaprli obrat TiO₂. Bojujemo se za da se v družbi, čim širše čim močnejše, čim učinkovitejše vpelje tem odločanja, pri katerem pa bo odločal resnično tisti, ki tvarja dohodek. Za objektivizacijo učinkov njemu predlaganih, ožnih odločitev pa tovariši strokovnjaki nosite polno odgovorost! Sedaj se obnašamo tako, da vsak maha s svojimi številkami in se soočate tako in drugače v medsebojnih dvobojih, takrat pa, ko je potrebno o posameznih investicijah dati kompleksne ocene in oseči medsebojno soglasje glede optimalne variante, upoštevajoč obre in slabe strani vsake izmed alternativnih rešitev in s temi informacijami priti v proces odločanja, takrat po navadi ni mogoče zbiti nikjer nobenega. Takrat ostane neka tehnostuktura, ki je pa epuščena sama sebi in hausnumeram.

Torej, našo aktivnost ne usmerjamo na Kobarid. Kobarid je mo ilustracija nekega stanja. Resnični problem pa je to, da še ne moremo potrebnega in zadostnega znanja za uspešno, vsestransko oučeno prognoziranje posledic naših posegov v naravo, da še dno nimamo zadovoljivo razvitega družbenega informacijskega stema in da še vedno marsikdaj odločamo v določenih, zaprtih strukturah.

Gregorač:

Tudi ravno trdim; da odločamo v določenih strukturah!

Bresjanac:

Potem se ne pogovarjamo o ekoloških problemih. Pogovarjamo se o problemih prostorskega planiranja izven sistema družbenega planiranja. Pogovarjamo se o kompleksnosti razvojnih odločitev, ki bodo imele tudi svoje ekološke posledice in odraze. Pogovarjamo se o tem, kako uresničevati prednosti socializma pri razreševanju ekološke problematike. Zdi se kot, da jih vsi niti ne poznamo niti se vsi enako ne angažiramo, da se ta boj dobi. Ustavljamo se in izgublamo energijo drug drugemu dopovedujoč, da je neka odločitev bila napačna, namesto, da zagotovimo, da v planskem sistemu razpolagamo s čim več relevantnimi informacijami, čim več alternativnimi predlogi razvojnih odločitev, ki so temeljito in večstransko proučeni glede učinkov. Temeljna razlika med nami in drugimi je v odgovoru na vprašanje, kdo odloča, kako in na podlagi česa odloča.

Fatur:

V zvezi z vprašanjem tov. Gregorača o ljubljanski prometni politiki, mislim, da niste hoteli, da bi vam jaz na to odgovarjal...

Gregorač:

Ne, sploh, ne!

FATUR

No, potem pa še nekaj v zvezi s kmetijskimi zemljišči. Poglejte! To kar jaz trdim je, da smo zdaj prvič v sistemu družbenega planiranja prišli do tega, da bomo dejansko razmejili interese. Trdim, da je to stvar dogovora in sporazuma, kako bomo te interese razmejili. Pri tem ne dajem prioritete niti kmetijskim niti urbanim površinam, kljub temu priznavam, da mi na teh zemljiščih proizvajamo hrano. Samo dejstvo je, da mi mesta tudi razširjamo iz nekega jedra navzven in da se tu pač takšne ali drugačne stvari dogajajo, samo meni se zdi bistveno, da bomo zdaj prvič v tej družbi postavili mejo in da smo dolžni to mejo resnično in trajno spoštovati. In da je zame tudi to tisto glavno, o čemer bi se morali tudi danes pogovarjati. Poglejte, zdi se mi, da imamo danes 180 republiških in zveznih zakonov pa preko 900 občinskih odlokov in predpisov v zvezi z okoljem. Ob tem zame sploh ni vprašanje, koliko novih moramo še sprejeti, čeprav jih verjetno nekaj še moramo, ampak je vendar absolutno trajno prisotno dejstvo, da mi teh dogovorov in zakonov ne upoštevamo. Imamo pa še vrsto zadev, o katerih bi se tu dalo govoriti. Mislim, da se moramo v sistemu tega planiranja pogovoriti in potem te dogovore resnično spoštovati, kar pa ne delamo zelo radi.

Gregorač:

Strinjam se z vami, in to je smisel tega našega pogovora, da se enkrat začnemo dogovarjati. Gre pa za dejstvo, da je v tem našem dogovarjanju, še marsikdaj prisotna precejšnja doza oportunitizma. In drugič, da se dogovarjamo absolutno prepočasi. Eden mimo drugega.

KIRN

Mar ni to strašen absurd. Imamo zakone in predpise samo zato, da jih kršimo in da potem razpravljamo, da jih ne spoštujemo? Tudi sami zapadamo v protislovje. Na začetku smo ugotavljali, da imamo diagnoz in informacij dovolj, sedaj pa tov. Bresjančeva trdi, da teh informacij nimamo dovolj. Mogoče imamo nekaterih še celo preveč in zaradi dreves ne vidimo gozda. Sodim, da pravih vzrokov naše ekološke situacije še nismo odkrili in imenovali, dokler pa le teh ne imenujemo s pravim imenom, se bomo težko premaknili dalje. Zelo pomembna se mi zdi ugotovitev tov. Gregorača o zavesti in odgovornosti vodilnih struktur. To je pomembna komponenta, čeprav ni edina. Če kot posameznik ne spoštuje zakonitosti, hitro sledijo sankcije, če pa gre za institucionalno ekološko kršenje zakonitosti, pa je toleranca velika. Zakaj tako? Se mar glede na realne možnosti in pogoje obnašamo utopično pri formuliranju normativnih zakonskih določil? Toda popustiti že na normativni ravni bi bilo katastrofalno. Treba se je obrniti k celoti vseh ostalih pogojev, da normativni ekološki predpisi ne bodo ostali na papirju, naše zdravje pa bo iz dneva v dan bolj ogroženo.

Tarman:

Toda po cesti lahko ropotate z mopedom, pa vas nobeden ne bo kaznoval.

Kirn:

Toda, ali imamo zakon o tem?

Gregorač:

Imamo zakon, seveda ga imamo!

Tarmarman:

Pred leti smo na tehničnem panelu govorili o tem kako moped onesnažuje okolje, bil je tudi zastopnik iz tovarne Tomos. Hoteli so vedeti, kako moped onesnažuje okolje. Prisotni tehniki so ugotovili, da je to onesnaževanje tako majhno, da ni vredno besede. Konec kot netehnika pa zanima druga stvar. Rekel sem jim; rajši uredite tako, da bo moped tiho tekkel. Podoben motor imajo tudi avtomobili. Sedaj v gozdu ne morete niti posneti ptičjih glasov, ne da bi kričali, ne da bi posneli tuji žago. To sicer ni življenjskega pomena, vendar je to škoda. Zato zahtevam, da se ta stvar, da to sploh ni problem. Moped tiho teče. Premočen ropot nastane, ker otroci snemajo baterije. Toda teh stvari ne kaznujemo!

KRAŠOVEC

Ali lahko vskočim? Začnimo se pogovarjati v skladu z izhodišči, katerimi smo začeli. Našteli smo kup problemov. Treba je povedati, zakaj se pri nas vse to dogaja. Dejansko poiskati neke lokalne vzroke in ugotoviti, kakšne so možnosti in kakšne so meje, kako jih presegati, da bomo takšno stanje izboljšali. Ne moremo misliti, da se bo zaradi zakonov vse popravilo čez noč... Ti naši zakoni so namreč pisani kot program dela. Vendar pa se postavljajo vprašanja, kaj je treba spreminjati, da bomo te zakone lahko izpolnili. Ali naj kličemo milico in družbeno upravo ali ne vem kaj. Ali uporabljamo podobne centralistične ukrepe? Ali je to odgovor na vprašanje ali pa razvijanje samoupravnega socialističnega sistema? To je tako globalen družbeni problem, da moramo hkrati razpravljati tudi o njegovi razredni osnovanosti, s čimer smo dejansko začeli, ko smo govorili o zahodnem svetu kjer se ti problemi pač najbolj očitno postavljajo. Toda vprašanje pri nas je, v koliki meri je naš produktivski način omejujete in kako nam vse naše subjektivne sile nudijo možnost, da to stanje presežemo.

ULE

Mislil, da je bilo to opozorilo zelo koristno, pa ne zato, ker sem jaz sedaj govoril, ampak zato, ker bi bilo treba že malo prej, ko se je diskusija o konkretnih problemih sploh začela, pravno o teh globalnejših vzrokih pripeljati do konca ter pokazati pomen vseh naših poskusov - političnih, ekonomskih itd., da bi rešili ekološke in druge probleme - od različnih globalnih proizvodnih problemov. Na žalost smo vendarle zapleteni v neko lokalno dogajanje, ki ni samo stvar Jugoslavije ali Slovenije, te ali neke občine, temveč celotnega človeštva.

Opozoril bi rad samo ne nekaj stvari, pa ne zato, da bi vplival na pasivizem ali pesimizem, ampak zato, da bi našli pravo pot za naprej. Mislil, da je bilo dobro povedano, da je tisto česar v naši družbi manjka in česar manjka tudi po vsem svetu, izdelava (v tem približku) nekega sistema odločanja, informiranja, sporajanja, kontrole družbenega sistema, ki bi bil vgrajen v sam proizvodni proces. Tako v materialni proizvodni proces kakor tudi v duhovno proizvodnjo. V ta sistem oz. proces bi morala biti vključena večina ljudi. V principu je to seveda zahteva po samoupravljanju, po nečem takšnemu, za kar si tudi mi prizadevamo. To je tudi model družbe, ki ne le da omogoča človeku, da se sooča s temi družbenimi zahtevami in da je sposoben o njih razsojati, ampak je v to naravnost prisiljen, če se v tej družbi hoče potrjevati kot človek. V kolikor tega sistema ne bomo izgradili, bodo ostali vsi tehnološki načini reševanja, ki vsi po vrsti slonijo na različni nepopolnosti in telesa.

Ena od verzij, ki smo jo malo prej slišali in je bila verjetno namerno mišljena, ampak morda vendar le nepravilno razložena, da bi bilo treba več vlagati v „duha“, kot pa v materialno. Neposredno gledano je to gotovo res. Toda če pogledamo bližje, vidimo, da se za vsako „kulturno“ dejanje, za vsakršnokoli dejanje, npr. če izide knjiga, če gremo v opero itd., v tej družbi, v kateri je, zahtevajo določena materialna sredstva, da lahko do njih pride. Da lahko knjiga izide, moramo imeti za to lesno industrijo - kot predpogoji; potem papirno industrijo, kar so vse močno razvite industrije. Tega ne moremo abstrahirati. Širjenje duhovno-proizvodnje je še vedno odvisno od kvantitativnega in kvalitativnega širjenja materialne proizvodnje. To je ena stvar.

Druga stvar pa je, da bi se ta „duh“, o katerem mi govorimo, ki bi bil kvaliteta življenja, moral, če govorimo mitološko, utelešati v sami materiji, v samem materialnem proizvodnem procesu. To je problem, s katerim se danes v svetu množično ukvarjajo. Zadeva precej stvari. Na eni strani zadeva sam koncept znanosti s katerim danes razpolagamo, predvsem koncept naravoslovnih znanosti; na drugi strani pa koncept tehnologije in tehnike in koncept odnosa med tema dvema sferama. Zoperstavil bi se tistem, ki naziranjmu, ki trdi, da je treba le spreminiti družbo, družbeni sistem, in se bo v okviru tega spreminila tehnologija ali znanost, ki je delovni človeku podobna. Nasprotno, menim, da sta tako koncept koncept tehnologije že sami po sebi družbeni dejavnosti. Znanost je specifično obče delo, tehnologija pa tudi koncept tega občnega, najbolj podružbljenega dela, ne more obstajati, če v sebi je družbeno in če jo hočemo spreminjati in na specifičen način spreminjati naš družbeni svet, moramo na specifičen način immanentno pristopati tudi k tem tehnološkim problemom in k tem znanstvenim problemom.

Drugi problem je tudi v tem, da je določena „narava“ naše sedanjosti, tehnologije, pa naj bo na vzhodu ali zahodu, pri nas ali kjerkoli že, da je konoc koncev v temelju takšna, da enostransko izkorišča naravo in da tega fakta samo s političnim in ekonomskim spreminjanjem ne bomo ukinili, če ne bomo spreminili tistega, kar je temelj tehnologije podlaga. To pa je konoc koncev samo naravoslovna stvar, njena odkritja in dognanja, ki pa, še vedno temeljijo na naravnih zakonih, kot bi rekel Thomas Kühn, paradigmatični znanosti,

katero osnova pa je izključitev človeka iz samega opazovalnega in eksperimentalnega procesa, izključitev človeka iz narave, opazovanje „čiste narave“. Narava se pojavlja kot objekt, ki se ga opazuje, raziskovanje človeka pa je večjemu le abstraktni opazovalec oz. celo moteči faktor. Ta osnovna metodološka paradigma, ki se pozna tudi v teoriji, ki je dala ogromno rezultatov, na žalost pa posredno vpliva (pa tudi neposredno) na to, da se tudi v tehnologiji uveljavljajo taki načini proizvodnje, taki proizvodni procesi, v katerih je ločena kreativna funkcija človeka od samega neposrednega proizvodnega procesa. Delavec je potisnjen v vlogo izdelovalca, izvrševalca določenih delovnih funkcij. Tudi če je ta proces avtomatiziran, ni bistveno drugače. Če more sedaj pritiskati na gumb, je čisto vseeno, kakor če je prej zavijal vijake.

Na drugi strani pa je nekdo, ki od zunaj ukazuje, upravlja ta proces. To ni samo stvar „gonilnega kapitalizma“ ali stalinizma, ampak je na žalost prisotna v samem tehnološkem proizvodnem procesu. Dokler se ne bo tu nekaj spreminilo, ne bomo mogli v proizvodni proces vnesti celovitega informacijskega, odločujočega sistema, v katerem bi bil tisti, ki v njem neposredno dela, zainteresiran za celotni proces. In s tem tudi za odnos tega procesa do narave. Ali pa bomo še zmeraj nastopali kot individuumi, kot posestniki delovne sile, ki je pač na razpolago družbi, bodisi da se neposredno prodaja bodisi kot v birokratskem socializmu, da je pač podvržen določenim družbenim planom, kakorkoli že. Človek bo omejen subjekt, ki bo zainteresiran samo za to, da dobi svojo plačo, mezdo ali kakor že to imenujemo, in tudi če se bo samoupravljalno aktiviral, ga bo konec koncev zanimalo samo to, koliko ga bo stvar stala in koliko bo njemu prinesla. Daleč pa bo od tega, da bi gledal na stvar širše družbeno. Zaradi tega pa se samoupravljalni sistem v celotni družbi še ne more dejansko uvesti, dokler se bo tudi pojavljala razdelitev med upravljavci in izvrševalci.

To pa je tista temeljna stvar, ki jo je že Marx v tretjem delu Kapitala označil kot glavno hibo razrednih družb in razrednega načina proizvodnje in ki bi jo mogel socializem in komunizem preseči. Če se vrnem na to, kaj Marx piše o vlogi znanosti v socializmu in komunizmu, mislim da je, čeprav na malo mestih, vendar zadosti jasno povedal, da znanost v komunizmu in socializmu ni samo proizvodna sila. Neposredna proizvodna sila je že v kapitalizmu; temveč je nekaj več. Znanost postaja mera dela. Torej stopa na mesto denarja kot obče mere dela znanost kot specifično duhovno delo. Kot najbolj podružbljena oblika dela stopa namesto prejšnje abstraktne denarne mere dela ali delovnega časa. Preprosto bi rekli, delo velja toliko, kolikor delavec vloži svojega duha v delo. Sebe kot proizvajalca. Ta oblika proizvodnje bi zahtevala celotno zavest o delovnem procesu, o odnosu tega procesa do okolja in seveda o družbeni usodi tega procesa in izdelkov. Skratka ravno tisto, kar preprečuje t.i. odtujitev dela. Pa poglejmo to, kar se danes dogaja pri nas. Na žalost smo, pa če smo še tako socialistični, vezani na temeljne zakonitosti sodobne tehnologije in sodobne znanosti, ki vendar le precej determinirajo naše družbene rešitve. Od tod tudi ti težki spori, kaj naj pa storimo. Tehnologija nam kaže to in te alternative, družba zahteva to in to, na drugi strani tam rabimo toliko in toliko denarja, tukaj pa toliko in toliko. Vse to izvira iz istega vira, iz duhovne in materialne revščine sodobnega človeštva. Varamo se, če mislimo, da je sodobni človek bogat, varamo se v tem, ko mislimo, da smo na nivoju univerzalnega bogastva. Nasprotno, celota sveta, ne samo zaradi Indije, vse sodobne oblike proizvodnje so v bistvu še zmeraj revne, če gledamo na neki racionalni ideal. Racionalni ideal tehnologije bi npr. bil, da bi se pri vsaki predelavi snovi porabila tolikšna energija, kot jo je več v proizvodnji samem. Za razliko od izhodnega materiala. To povem, da bi približno toliko energije porabili tudi za to, da se proizvod naredi. Doslej je blizu tega ideala pripeljala - in to je značilno - edino informacijska proizvodnja. To je proces tvorjenja spreminjanja in prenašanja informacij.

Prišlo je do tega, da danes že približno toliko energije porabimo pri prenosu informacij, koliko nas tudi res doseže, ko jih sprejmemo. Tu je bil narejen ogromen napredek. Če pogledamo v človeško zgodovino, vidimo, koliko energije je bilo potrebno, da je bila neka informacija prenešana, kolikšna sredstva so bila potrebna da je prišlo iz kraja v kraj sporočilo - nasproti današnji situaciji. Tukaj je res kardinalni otipljivi napredek. V tem vidim tudi znak, da je informacijska, sistemska, kibernetična tehnika v bistvu najbolj napredna. Vgrajevanje te tehnologije, če gledamo tehnološko, v ostalo tehnologijo, bo verjetno res eden od momentov preseganja sedanjih omejenosti. Res samo eden od momentov. Premalo se zavedamo nujnosti, da bi bogatili proizvodne procese z informacijsko-sistemskimi rešitvami. Gledano filozofsko pomeni to, da ne vlagamo denarja, ne sile, ampak človekovo znanje, človekov razum v delo. Zato pa je seveda potrebna družbeno revolucija. V okvirih zasebnolastniškega ali državnolastniškega privajanja dela in ne samo dela - tudi prisvajanje informacij ter informacijskih procesov, se ne da realizirati celovitega samoupravnega sistema upravljanja družbe.

ZGAGA

To, kar je Andrej sedaj povedal, je velika posplošitev teh problemov, s tem pa smo pri vprašanju, za katerega mislim, da ni bistveno, če ga odprem. Naslov današnje okrogle mize je ekologija in socializem. Ob takih ali pa podobnih naslovih se vedno srečujemo z zahtevo: zdaj pa hočemo nekaj konkretnega. No, to pa je tisti problem, ki srečuje zgodovino delavskega gibanja od začetka naprej. Vemo, da je bila recimo druga polovica 19. stoletja veliko bolj naklonjena kakšnemu „konkretnemu“ Duehringu kot pa Engelsu. Tukaj gre za to, ali naj ponudimo tisto znamenito „kuhinjo receptov za družbo prihodnosti“, ki jo srečamo v Kapitalu, ali naj vprašanja drugače rešujemo. Poudarek, do katerega je zdaj prišel Andrej, lahko - če spet uporabim izraz iz istega mesta - „filistru“ zagreni življenje. Namreč, zagreni življenje, ker mora problem, s katerimi se srečuje, ustrezno posplošiti; počasi se mora prepričevati, da je resnica na koncu koncev le celota, ne pa del njegovega najbolj domačega življenja. Tukaj se šele pokaže centralni problem, kot sem navedel že na začetku, pač šele v odnosu ekološke problematike do blagovne produkcije sploh. Enako s tem je delitev dela, delitev v smislu izvrševalnega in načrtovalnega dela, tista skrajna meja, ki onemogoča produkciji doseči njeno pravo človeško družbeno obliko. Do obravnave ekološke problematike lahko pridemo po različnih poteh, z različnih usmeritev, kot vidimo danes tu. Pri nas še najbolj manjka to, da bi se te obravnave zares učinkovito in načrtno lotevali tudi z ekonomske plati. Končno res lahko opazujemo vse te probleme tudi s tako naravoslovno znanostjo, kot jo je Ule prej kritiziral, znanostjo, ki jemlje naravo zgolj kot objekt, pri kateri je človek zgolj nekaj motečega. Lahko jih obravnavamo tudi zgolj s kvantifikacijskimi metodami. Te metode se sicer lahko izredno koristno in obetavno izrazijo na nekem določenem področju obravnave. Ko pa se odpravijo - če parafraziram Anti-Duehring - v „širši svet raziskovanja“, ko poskušajo ujeti vso to totaliteto, takrat se nenadoma izkaže, da so pomankljive, da ne morejo rešiti problema, da bi morale za kaj takega preskočiti na neki nov nivo, v neko novo kvaliteto. Kolega Gregorčič je prej uporabil stavek, misel, iz katere bi poskušal s tem v zvezi še nekaj izvelči: da je vsa ta ekološka problematika pravzaprav v nasprotju z najbolj elementarno logiko. In to je stvar, ki ji morajo vsi po vrsti pritrditi. Če pa že ves čas operiramo s tem kapitalom, bi rekel še to: kapital je v nasprotju z najbolj elementarno logiko. Marx definira na nekem mestu kapital kot „procesirajoče protislovje“. Seveda, tukaj pa nastopa tisti „konkretni“ problem. Ali naj si predstavljamo, da so nasprotja pač nekaj nelogičnega in jim s tem damo ontološko digniteto nebitajščega, ali pa poskušamo protislovja misliti. In revolucionarna materialistična dialektika je tista, ki protislovja misli, ne pa, da bi jim dajala ontološko digniteto nebitajščega, ker da so pač protislovja. Ko pa enkrat doumemo kapital kot tisto, kar je v nasprotju z najbolj elementarno logiko, čisto preprosto človeško povedano, tisto kar je enostavno neracionalno, tisti moteči faktor v vsem skopaj, se nam ponujata dve poti. Ena pot je obržati to logiko, jahati Rosinanta in hkrati klicati oblast, kajti omne determinatio est negatio in ti dve stvari gresta krasno skupaj. Druga varianta je odpraviti protislovja. Na kaj se navezujeta ti dve varianti. Danes smo že parkrat slišali termin zavest.

In gotovo, da je ta termin eden bistvenih v diskusiji: le da moramo biti pri tej zavesti sila pazljivi. Ni zavesti brez interesa in nekoč smo slišali, da so se ideje v zgodovini vedno blamirale, kadar se niso vezale na nek določen interes. Z drugo besedo, propadle so. Tudi tukaj se nam ponujata dve varianti, vzporedno z onima popreji: spremeniti zavest, pa bo svet all right, kot beremo v Nemaški ideologiji, se pravi, spremeniti individualno zavest z individualnega stališča, spreminjati obstoječo zavest, tukaj zavest meščanskih horizontov, zavest osamljenega, nedružabnega človeka z njegovega stališča, ali z drugo besedo, preinterpretirati obstoječe. In se spet vrnemo v tisto izhodišče, ki smo ga že dostikrat srečali. Ta preinterpretacija - kot sem že omenil - se izraža zdaj donkihotsko, zdaj kliče na pomoč oblast. Delo dr. Avdijana, Človek proti Naravi, ena od znamenitih prvih knjig pri nas na to temo in ji vsaj zato pač moramo dati kloboč dol, navaja v uvodu (str. 17-18): „V nemotenih naravi poskrbe njena ostra selekcijska cedila, da nezdravo obstaja ob strani, naprej pa koraka le zdravo, z najkrepkejšimi na čelu“. Če obrnemo deset strani naprej, na stran 26, pa beremo: „Najhuje pa je, da dandanes na svetu ni resnično vesoljne avtoritete z eksekutivno močjo, ki bi takšen razvoj življenja zavrla.“ - Dejstvo je, da danes imamo eksekutivno moč in to planetarno eksekutivno moč kapital, procesirajoče protislovje. Seveda vemo, kaj pomeni v tem primeru klicati oblast na pomoč. To je tedaj tista prva možnost - spremeniti individualno zavest, preinterpretirati vprašanje. Druga možnost, ki je bila danes v diskusiji že podana, je ta, da s svojo zavestjo, ali z drugo besedo, zavestno spreminimo družbene odnose in jih spravimo pod družbeno zavestno kontrolo. To pa je zame tudi edina alternativa pojavu, o katerem smo prej govorili. Dejstvo je, da je birokratskega ravnarja znotraj ekoloških problemov pri nas gotovo najti, o tem ni treba posebej dvomiti. Enako gotovo pa je, da se bo ekološko obravnavanje stekalo v pesek birokratizma toliko bolj, kolikor bo delavsko samoupravljanje šibkejšje. Z drugo besedo bi to diskusijo lahko zaključili samo še s tistim lepim geslom, ki ga Tribuna vedno znova podpisuje pod svoje tekste. Z geslom: KARTAGINO JE TREBA PORUŠITI!

EKOLOGIJA IN SOCIALIZEM

VOGRINC

Navezal bom na prejšnji diskusiji: tov. Uleta in tov. Zgaga. Najprej glede abstraktne nasprotipostavljenosti človeka in narave, ki je danes faktična in ki je bila sproducirana s temeljnim nasprotjem kapitalističnega produkcijskega načina. Na neki način ima današnji že vse, kar je v naravi, ceno — za razliko od Marxovih časov, ko so npr. predmeti dela še lahko vstopali v kapitalistični produkcijski proces v neblagovni, „popolnoma naravni“ obliki. Tudi otočki „neskrunjene narave“, npr. zaščiteni naravni parki, so prisotni v obzorju kapitalistične produkcije vsaj s svojo odsotnostjo iz nje. Ceno imajo, ker je potrebno delo, da ostanejo očiščeni kot otočki, ki se ne vstopajo v produkcijo: če jih hočemo očistiti, se moramo odpovedati kakšni investiciji ali jo usmeriti drugam ipd. Poleg tega zadobijo še ideološko ceno kot tisto, kar še ohranja privid deviškosti narave. Z deviško naravo sta opravila Marx in Engels ob danes že omenjenem koralnem otoku. Kar nam nastopa kot „naravno okolje“, je — to bodo biologi vedeli dosti bolje od mene — že sekundarno, terciarno, ... okolje. Npr. današnji gozd nekje v slovenskem alpskem predgorju je po sestavi vrst, ki ga tvorijo, bistveno drugačen od gozda, ki je rasel na istem kraju pred recimo 5000 leti, čeprav se človek kot biološka vrsta ni bistveno spremenil.

Narava kot tisti „drugi“, na katerega se po Marxu nanašajo ljudje v svoji produkcijski praksi, je na zdajšnji stopnji razvoja kapitalističnih produkcijskih sil in odnosov že scela povzeta, „ponotranjena“ v logiki kapitala. Strategija kapitala, strategija posameznih kapitalistov se je spremenila. Ne moremo več s komunističnega stališča groziti z ekološko krizo nasploh, češ, kapital krize ne bo mogel rešiti, morala bo nastopiti katastrofa — revolucija ali katastrofa, in si na ta način rešiti vest. Kapital s tem krepko računa in to ne samo v svoji — recimo temu „strogo ekonomski“ — logiki, ampak še bolj v svoji ideološki logiki, ko mobilizira ljudi na podlagi strahu pred ekološko katastrofo. S tem v zvezi si je treba biti na jasnem, da ravno tako na Zahodu kot pri nas v „ekološke“ debate — recimo o Soči, da sem čisto „konkretno slovenski“ — nikakor ni investiran samo dejanska zaskrbljenost ljudi zaradi zdravega okolja, ampak še cel kup reči, ki nimajo z zdravim okoljem neposredne zveze. Kapital ima danes — kapitalizem je danes v svoji imperialistični fazi, v obdobju multinacionalnih kompanij itd. — že dokaj dobro izdelano planiranje in dokaj dobro računa s tem, da bo treba recimo reciklirati cel kup proizvodov, da bo treba očistiti reke, da jih bo treba očistiti tako, da bo tudi od prečiščevanja neposredna ekonomska korist in da bo obenem imel posredno ideološko korist od tega, da mobilizira ljudi kot množico, ki je vsaj na videz ne loči razredni boj. V tem primeru jo je mogoče mobilizirati v boj proti nasprotniku, ki kot da ni človek, ampak recimo tuja narava. Čim se tej stihiji predamo, pa čeprav le v tej obliki, da rešujemo „ekološke“ probleme v okviru obstoječega, je to logika, ki je v skrajni instanci logika kapitalizma. Mi smo v to logiko mnogokrat prisiljeni, ker pač nimamo privilegirana mesta v svetovni zgodovini in geografiji, da bi lahko drugače delali. Pod „kapitalom“ ne mislim česarkoli personificiranega; ne mislim, a je kapital neka bitnost ali karkoli, kar „bi lahko, ampak noče“ investirati tistih 2% ali 5% v očiščevanje okolja. Kapital tega po svoji notranji protislovni logiki ne more, ravno zaradi tega, ker ni nobena persona. Če je kaj personificiranega, je ravno personificirana družbena stihija, se pravi tisto, kar načeloma ne more nastopati kot subjekt, ki bi karkoli reševal.

Tu pa prihajamo na teren naslova okrogle mize, ekologija in socializem, do vprašanja, kaj lahko socializem pri tem naredi? Namesto da bi ponujal kakšne rešitve, bom napravil celo drugače. Mislim, da je v tem, kar se je na tej okrogli mizi ponujalo kot rešitev, precej nevarnosti. Gre za vprašanje družbenega interesa v samoupravnem socializmu. Še v etatističnem birokratskem socializmu je lahko reči, da je država tista odtujena moč nad človekom, ki o teh rečeh odloča in seveda ne more odločati drugače kakor dolgoročno v škodo človeku, ampak na ta način nas v nekem smislu tudi odvezuje grehov. S samoupravnim delegatskim sistemom je korenito drugače. Tu nastopa kot problem, kako bomo artikulirali družbeni interes.

Tudi če imamo sistem informiranja tako krasno rešen, da je bil vsak sposoben določiti svoj lasten parcialen, partikularen interes, se moramo zavedati, da pač še vedno živimo v blagovni produkciji in so lahko ti delni interesi med sabo v objektivnem protislovju in določitev družbenega interesa ni v tem, da seštejemo partikularne interese pa dobimo nevtralni, vsezadovoljujoči občni družbeni interes. Občni družbeni interes je glavno področje ideološkega boja pri nas. Tako je de facto, če se tega zavedamo ali ne. Zato so pri nas v praksi reševanja družbenih in ideoloških problemov tisto, kar se izkazuje kot družbeni interes, nujno kaže na protisloven način. Iluzorno si je predstavljati, da bi se vsega tega v kratkem znebili.

Sklop problemov okoli določitve za nas specifičnega historičnega razmerja med človekom in naravo sem nakazal, ker brez te določitve pogovarjanje o specifičnem odnosu (samoupravnega) socializma do ekologije lahko samo plava v praznem prostoru odsotnosti teh določitev. Drug sklop, s prvim povezan, bi bil določitev procesov, ki potekajo v razmerju svet/mi in ki neposredno ali posredno zadevajo ekologijo. Tako npr. menim, da je realna praksa razvitega kapitalističnega Zahoda, ki ima posredno zelo veliko opraviti z ekološkimi dilemami, npr. izvoz kapitala in transfer tehnologije. Na ta način med drugim izvažajo „smrdečo“ industrijo, kar je eden od načinov izvoza lastnih družbenih protislovij.

GREGORAC

Nekako bi rezimiral ta naš razgovor. Imam ves čas občutek, že od samega začetka, da se filozofi oz. družbenoslovci in tisti s področja tehničnih znanosti, nekako ne razumemo in ves čas govorimo drug mimo drugega. Bodisi, da ponavljamo iste stvari, pa jih drugače razumemo, bodisi, da sploh govorimo eden mimo drugega. Danes je bil tolikokrat citiran marksizem, kot da bi se hotelo nekako reči, da je ekologija proti marksizmu, proti napredku itd. Sploh ne. Ekologija je kvečjemu ena stopnja naprej v razvoju produkcijskih odnosov in izboljšanja človekovega bivanja, človekove eksistence.

Marksistično družboslovje je prišlo pri pojasnjevanju teh vprašanj najdlje. Ugotovilo je družbeno ekonomske korenine te nesreče v profitu in kapitalu.

Velikokrat smo slišali besedo kapital. Zahod (o Vzhodu smo slišali bolj malo). Ampak mene zanima tisto, kaj se konkretno dogaja tu pri nas, kajti ne Vzhod ne Zahod ne bosta pila pri nas usrane vode, ampak jo bomo pili mi. Da ne govorim še o drugih stvarih, ki jih bomo samo mi čutili na lastni koži. Zelo veliko se je govorilo o stopnji zavesti, o družbenih protislovjih itd. Jaz pa mislim, da moramo začeti pri nas samih, vsak pri sebi, kajti cel kup stvari je, ki nimajo nobene zveze s razrednim bojem in kapitalom če se mi neodgovorno obnašamo do okolja v produkcijskem procesu. Namreč, za kaj gre? Gradimo samoupravni socializem. Gre za to, da ustvarimo lepšo prihodnost, da živimo v kvalitetnejšem okolju. Pri nas zelo veliko ljudi ravna v odnosu do okolja malomarno. To nima nobene zveze s politično strukturo itd. Poglejte si, kako ljudje menjavajo olje pri avtomobilih, perejo avtomobile v rekah, kmetje pogosto neodgovorno odmetavajo v vodo različna škropiva. Po podatkih P. Likarja v knjigi „Domovina, si še kakor zdravje?“ je bil primer, da je cinkarna Celje za strupene škropive Cuprablau napisala na listku za uporabo, da je nestrupeno. Kmet ga je odvrigel in je prišlo do pogina rib. Tu imamo tudi zanimiv podatek, kako so se hoteli v domžalski industriji leta 1974 znebiti strupenih odplak in so se ustrelili dnevu in so jih spustili en dan prej, kot je šla strupena voda iz akumulacijskega jezera v Mostah. To je povzročilo v Kamniški bistrici strahoten pomor. To so torej vprašanja odgovornosti! Poglejte! To vprašanje moramo načeti. Pustimo zdaj tista teoretična, tista sistemska vprašanja. Najprej je treba rešiti naš vsakodnevni odnos do okolja. Kaj tu storiti, da se bo nekaj premaknilo na bolje!

Kraševec:

Ali lahko jaz posredujem? Stvar je po mojem vredna debate in to vprašanje je treba razčistiti. Zavest gor zavest dol, dejstvo je, da naše ravnanje kaže, da naša zavest ni nevmkje. Samo na kakšni način jo bomo spremenili, je pa drugo vprašanje. Ravno tukaj se kaže tista povezava, o kateri smo prej govorili. S tem ko rečemo, da je zavest nazadnje odvisna ne le od družbene ureditve, temveč tudi od produkcijskega načina.

Gregorac:

Oprosti, ker te prekinjam! Produkcijski način pri nas ni nič slabši kot drugje po svetu! Poslušaj! Odmetavanje škropiv, izpuščanje izplak in vrsta čistilnih naprav, ki ne deluje v redu. Podjetja se ponajša s čistilnimi napravami. Dejansko pa ta prenesena tehnologija sploh ne ustreza njihovem tehnološkemu procesu. Kaj je torej tu narobe. Vprašanje, ki ga ni tukaj danes ne bomo rešili. Kaj storiti, da se take stvari ne bodo več dogajale ali da bi se dogajale vsaj v manjšem številu ali obsegu. Vse moramo veliko bolj graditi na svoji lastni odgovornosti, ki je pa danes marsikje žal ni.

KRAŠOVEC

Kljub tej intervenciji bi nadaljeval tam, kjer sem končal. Menim, da gre tu za naslednje stvari: produkcijski način določa tvoje mesto v življenju in razumevanju vsega, ne glede na to, ali delaš ob tekočem traku ali v znanstvenem laboratoriju. Gre za družbeno delitev dela. V tem proizvodnem procesu nimaš pregleda nad celoto, ker delaš samo na enem izseku tega procesa, pa čeprav je ta še tako kompliciran. Celotna proizvodnja ti tako ostane tuja in tudi zato konec koncev ti s tem proizvodom ne razpolagaš in ga ne upravljaš. Skozi to še zmeraj odtujeno delo ti dejansko gradiš celotno družbo in usposablja družbo za njeno življenje, omogočaš to življenje in to ne kot posameznik, temveč le kot del šablone te tehnologije in če si v takem procesu, enostavno ne moreš potem odločati na tistem nivoju zavesti, ki ga konkretno ta problematika zahteva. Zato pravim, da tukaj je omajitev zavesti, čeprav se je do neke mere da spreminjati. Zakaj se te stvari na Zahodu lahko premaknejo? Vsekakor ne zaradi zelo visoke zavesti. Po eni strani gre za drugačno družbeno ureditev, ki kljub spremembam ostaja še vedno kapitalizem, vendar zaradi vmešanosti države posamezni kapitalist svojo vlogo in moč izgublja. Država te stvari ureja kolikor pač nujno mora, da ne bi prišlo do štrajkov ali celo do komunistične revolucije. Zelena gibanja, kakor smo že v začetku poudarili, izhajajo iz neurejenih razmer in enako neurejene razmere imamo v bistvu tudi pri nas. Poskušajmo označiti, kaj se dejansko pri nas dogaja. Kakšne so neposredne posledice teh dogodkov, to že vemo. Toda kaj se v resnici dogaja, je pa spet druga stvar. Poglejmo od vojne naprej razvoj Jugoslavije, ki jo je bilo treba izgrajevati od bazične industrije. V tej situaciji je prišlo do tega, da se je hote ali nehote dalo materialni produkciji v roke toliko moči, da še danes stoji na teh pozicijah ki se opredeljujejo do razvoja družbe z ozkimi, enostranskimi interesi. Te pozicije ostajajo in delujejo, kar se izraža predvsem skozi tehnokratizem. To se prav trdovratno pojavlja celo skozi mehanizme samoupravnega sistema. Glavni problemi ekoloških kriz pri nas so, vsaj po mojem, ta notranja družbena nasprotja, ki prihajajo do izraza skozi birokratske oz. tehnokratske tendence. Poglejmo si nekaj primerov. Kdo se je v Cinkarni odločil za nakup tehnologije iz (vzhodne) Nemčije? — (zaradi česar sedaj toliko govorimo o Cinkarni zaradi proizvodnje titanovega belila.

Če smo objektivni, pisalo je sicer, da so se za nakup odločili delavci. Figo so se odločili. Vprašanje je, kako so jim vse skupaj prikazali. Če bi jim prikazali tako, da bi to delavce zainteresiralo in zaangažiralo, bi bila njihova služba t. j. tehnokratiziranih, birokratiziranih strokovnjakov) njihov privilegirani položaj v nevarnosti. Zaradi tega so nastopali tehnokratsko in posledice tega se še danes čutijo. Še danes krožijo šale, da je direktor Cinkarne dobil Nobelovo nagrado, zato ker je naučil ribe hrbtno plavati. Vsa tista tehnokratska struktura, ki tam je ... Konec koncev je to še vedno

razredni boj. Mi moramo spreminjati skozi naš sitem, ki ga imamo, skozi spremembo produkcijskega načina, v kolikor še nismo s tem načinom že v celoti determinirani. Tukaj imamo dejansko zdaj še najmanj možnosti, da bi kaj naredili, ker je ta blagovna produkcija pri nas še vedno nujna, ne glede na to, v kakšni obliki se pojavlja, čeprav je ta oblika bistveno drugačna, kot je bila pred 50 leti in kot je še zdaj kje drugje. S tem smo omejeni, nismo pa omejeni, da skozi organizirano delavsko gibanje spreminjamo produkcijski način.

S tem so povezani tudi problemi onesnaževanja in to so osnovna izhodišča, na katerih moramo stati. Nепrestano se moramo bojevati proti tem notranjim družbenim protislovjem, do katerih pri nas prihaja. Pa ne samo v resolucijah, kjer so nam te stvari kristalno jasne ali pa zdaj, ko se o njih pogovarjamo. Na žalost ni tukaj nobenega, za katerega bi vedel kaj konkretno dela, da bi mu lahko v obraz povedal, da je tehokrat. Ne njemu med štirimi očmi, temveč na zboru delavcev, kakšne posledice lahko ima njegovo ravnanje. Kaj on, ki je uradno na t.i. „liniji“, v resnici sploh dela? Tukaj je rešitev.

GREGORAČ

Mislím, da sem to, o čemer si ti govoril, že nekajkrat načel. Nisem sicer razvijal teze naprej, ampak sem opredelil vsa ta področja, o katerih bi se še lahko in dalo diskutirati. Etiketirati vse s tehnokratskimi strukturami itd. ..., mislim, da je to izredno napačen način. Menim, da sem za tisto, kar delam, tudi moralno odgovoren. Omenil sem, da je marsikdaj, kot povsod, prisoten tudi oportunitizem. Temu ne oporekam. Marsikatera stvar se ne rešuje ustrezno, temveč se rešuje površno. Gledano v celoti so prizadevanja tistih, ki se ukvarjajo z varstvom okolja, poštena in v veliko korist naši družbi. Če ima nekdo neko ustrezno znanje in z njim možnost vplivanja, mislim, da nismo takoj upravičeni, da ga označimo za tehokrata. Tudi on živi in uporablja isti prostor, kot tisti delavec. Medsebojno sta povezana in jaz ne bi tu pri nas govoril o razrednem boju. Zakaj? Vsi smo danes delavci, vsi pač opravljamo odgovorne naloge, eni bolj, drugi manj. V redu, prisotne so tudi težnje po tem tehokratizmu, temu ne oporekam. Ampak vztrajam na tistem, kar sem prej povedal. Moramo biti odgovorni na vseh nivojih. Spet poudarjam, da s tem, ko se občan malomarno vede do okolja nima opravka nobena tehnokratska miselnost. Teh raznih etiket ne bi uporabljal. Kakor hitro bomo s tem začeli, bomo zares prišli v neko konfliktno situacijo. Mislim pa, da ni smisel tega našega pogovora, da bi ustvarjali konfliktno situacijo, temveč da konfliktno situacijo z izmenjavo različnih mnenj razrešujemo. Toliko za zaključek.

FATUR

Za zaključek bi hotel tole povedati. S tem, kar je povedal tov. Gregorač, se v celoti strinjam. Moja predstava v zvezi z današnjim razgovorom ali pa tudi nasploh s stvarmi, ki jih opravljam, je vendarle tudi taka, da ne bi izdajali probleme okolja, ekološke probleme, kot neko posebno kategorijo, ki nekje nastopa. Dejansko jo je treba neprestano vgrajevati v naš vsakdanji delavnik, v vsa naša prizadevanja in razmišljanja. Mislim, ker se že precej let s temi in podobnimi stvarmi ukvarjam, da lahko trdim, da se je stvar

bistveno spremenila. Z veliko prizadevnostjo vsi vaši tehokrati rešujejo še mnogo drugih problemov, ki niso zvezani samo z okoljem in so jih ravno tako prisiljeni reševati tudi zaradi svojega obstoja. Ob tem se točno zavedajo posledic, ki jih bo neki poseg povzročil. Poglejte! Zdaj imamo pri vsaki investiciji izredno oster filter, ta filter se imenuje SEPO, mislim da ga tov. Gregorač dobro pozna. V teh 400 primerih, ki so jih do sedaj pregledali in o katerih so dali svoje mnenje, je vendarle bilo prisotnih silno veliko prizadevanj, investitorjev, kako stvari na čim bolj human in korekten — ter naši družbeni stvarnosti ustrezen način — rešiti. Gre vendarle v celoti za to, da smo mi s celo vrsto akcij — pa naj bodo to Likarjeve knjige, ali to, kar je Avčin pisal ali DELO komentiralo ter kar dela komite za okolje spremenili ali pa vsaj začeli spreminjati miselnost. Vedno več je ljudi, ki dejansko to miselnost vgrajuje v svoje delo. Zaradi tega sem se prej tudi predzrnil trditi, da smo vendarle določene uspehe na nekaterih področjih dosegli. Kar se mene tiče, sem velik optimist in mislim, da bo ta pot pripeljala do ustrežnejšega zaključka, kot smo ga pa danes ugotavljali. Bistveno pa je, da pri vsaki akciji točno in vnaprej spoznamo posledice, ki jih bo ta akcija povzročila ter da stvari, kot je tov. Gregorač rekel, izvršujemo odgovorno. Mislim, da so posamezniki v tej družbi v marsičem postali šlampasti in mislim, da je v tem tista velika nevarnost, ki ogroža dosežke tudi pri zaščiti in ohranitvi okolja. Tov. Gregorač je prej govoril o teh, ki izlivajo olje v reke, jaz govorim o tistih, ki šoferja tovornjaka pošiljajo na 18 ur dolgo pot, ali pa na tistega železničarja, ki je izklopil naprave, na katere mora vsakih pet sekund pritisniti, da dokaže svojo budnost. Takih primerov je še in še. Tudi vi bi jih lahko še več našli, rešitev je pa končno tudi v tem, da (kadrovsko) preiščimo zasedemo neko delovno mesto in ga potem z največjo odgovornostjo tudi izvršujemo v celoti, ne samo po delih, pa ne samo ta trenutek, ko smo bolj pri volji in bolj spočiti, drugič pa nam bo vseeno, kaj se dogaja. Zdi se mi, da bomo le tako ekološke probleme pripeljali do takega konca, do katerega ga želimo in hočemo pripeljati.

Krašovec:

Na to ne morem reči drugega kot bravo! Po mojem to bolj ali manj opredeljuje tisto, kar sem jaz poimenoval „tehokrat“. Ne gre za strokovnjake nasploh, temveč za tiste strokovnjake, ki s svojim znanjem manipulirajo, da se ne bi napačno razumeli. Kar ste zdajle povedali na koncu, je ravno to, da so ti tehokrati ali birokrati, ki pošiljajo ljudi na 18-urno vožnjo, za to odgovorni. Ta pojav je splošno družben, zato se je treba tako na splošno kot tudi pri vsakem posamezniku vprašati, kaj tak človek dejansko dela. Kdo mu je dal to pravico?

PODGORNIK

Nemogoče je postaviti piko na i taki okrogli mizi. Sledilo bi samo moje razmišljanje. Ko govorimo o ekologiji in socializmu, moramo vedeti, da je socializem sam protisloven proces. Kot sem rekel na začetku, je to protislovje med še vedno prevladujočimi blagovnimi elementi v produkciji in samoupravnimi produkcijskimi odnosi; v okviru tega protislovja se ekološka kriza tako producira, kot tudi razrešuje. Naša naloga je, da ta produkcijski proces ukinjamo z njenim podružbljanjem. V tem smislu se to naše delo vmešča popolnoma konkretno v razredni boj v tej družbi. In konec koncev, bi se navezal na stari rek, ki ga je povzel že tov. Zgaga, res je: Kartagino je treba uničiti!

Okrogle mize so se udeležili:

Marko Vrničar - Republiški komite za energetiko, industrijo in gradbeništvo; Dušan Fatur - Zavod SRS za družbeno planiranje, Danica Bresjanac in Srečko Brus - Republiški komite za varstvo okolja, Andrej Kirm - FSPN, Andrej Ule - Filozofska fakulteta, Pavle Zgaga - Pedagoška akademija, Kazimir Tarman - Biotehnična fakulteta, Vid Gregorač - FNT Montanistika, Jože Vogrinc -

Radio Študent, Silvestra Rogelj - DELO, Tomaž Krašovec - UK ZSMS, Tomo Turk - odbor za varstvo okolja pri UK ZSMS, Slavko Hozjan, Franc Milošič, Mitja Maruško in Vojko Flegar iz uredništva Tribune.

Pogovor je povezoval in vodil Rudi Podgornik, urednik za naravoslovje v uredništvu Tribune.

BITI MORAMO TAKO

DELAVCI IN ŠTUDENTJE!

V tej številki nadaljujemo z objavljanjem članka „GORJE VAM, SPET SMO PRED VRATI“. Ta Heinejev stavek nam danes pravi dvoje: na eni strani nas spominja na to, da je „sanacija razmer“ v študentskih domovih zadeva, ki se vedno znova postavlja na dnevni red, leto za letom, morda le vsakič v drugačni preobleki – enkrat kot „mafija“, drugič kot „izseljevanje študentov“, tretjič kot „500 milijonska izguba“, četrtič kot zahteva za „okoli 31 % zvišanje stanarin“ in pred tem štipendij. Na drugi strani pa nas ta stavek opozarja na to, da je kriza pred vrati! IZKORISTIMO TO KRIZO!

DELAVCI IN ŠTUDENTJE!

Izkoristimo to krizo a izkoristimo jo z organizirano akcijo! Z organiziranim postavljanjem pravih vprašanj in pravih zahtev! Prava vprašanja in prave zahteve pa so tiste, ki jih ta kriza razgalja in razkriva, ki so razgaljana in razkrivana prav zaradi krize, ki vbija dialektiko v glavo tudi tistim, ki jim lastna razredna pozicija ne dovoljuje seči čez planke njihove razredne zavesti. IZKORISTIMO TO KRIZO!

Prva priložnost za organiziran nastop delavcev in študentov organiziranih v Zvezo komunistov in Zvezo socialistične mladine Slovenije, je javna tribuna, ki bo v sredo, 21. maja 1980 v dvorani študentskega naselja. To bo res prva priložnost! Kajti sestanki stanovalcev po posameznih blokkih so kljub temu, da so v večini primerov sprejeli sklepe o 25,2 % povišanju stanarin in opozarjanju na nujnost dolgoročnih rešitev, bili največkrat dezorganizirani, nepripravljeni, brez osnovnih podatkov na podlagi katerih bi se bilo mogoče odločiti. Na podlagi katerih bi bilo mogoče odrediti strategijo in taktiko boja za delavske interese in interese tistega dela študentov, katerega interesi so interesi delavskega razreda.

TOVARIŠI DELAVCI, KOLEGI ŠTUDENTJE!

V organiziranem nastopu moramo izpostaviti predvsem naslednje strategijske in taktične zahteve:

Ugotoviti moramo, da nismo povedali nič novega, ko tudi letos ugotovljamo, da je vprašanje balansiranja med višino štipendije in stanarine tako reševanje družbenih protislovij, ki ni nikakršno reševanje, saj vprašanje vedno znova postavlja. Vedno znova zaradi tega, ker so štipendije, ki so osnova za določanje višine stanarin, del cene delovne sile, ki se svobodno formira na trgu in je odvisna od stroškov potrebnih za produkcijo delovne sile, čemur se po naše reče – „življenjski stroški“. V vsaki krizi, kakršna je tudi današnja, se s ciljem povečati akumulativna sredstva za nemoteno reprodukcijo največkrat najprej udari po ceni delovne sile, po plačah. V našem primeru se to dogaja preko pritiska na štipendije, ki rastejo le absolutno, relativno pa padajo, posebej pa tedaj, če se sprejme povišanje stanarin za okoli 31 %, kar pa so študentje na svojih sestankih po blokkih prejšnji teden že odklonili.

Kakorkoli je spodbudno, da se bodo v letošnjem letu štipendije povečale za 25,2 %, bo isto vprašanje zviševanja štipendij kakor tudi stanarin potavljeno tudi naslednje leto in tudi vsa naslednja leta, sočasno z vprašanjem kritja investicijskega vzdrževanja, ki bo, če bo tudi nadalje tako kakršno je, zahtevalo vedno večja sredstva. Istočasno pa bodo rasli tudi življenjski stroški in zahteve delavcev za zvišanje plač. Začarani krog blagovne produkcije bo tako perpetuiral stare odnose, le da jih bo odeval v nova oblačila!

DELAVCI IN ŠTUDENTJE!

Ob tem, ko sprejemamo 25,2 % povišanje stanarin moramo ZAHTEVATI in SPROŽITI naslednja vprašanja, ki niso le vprašanja Študentskega centra ampak temeljna vprašanja našega boja za delavsko samoupravljanje s perspektivo komunizma:

Dokler bo vzgojno-izobraževalni sistem zastavljen tako, da bodo zahteve „družbenega kapitala“ oziroma njegovih dislociranih enot – neodvisnih producentov – diktirale kvaliteto in kvantiteto kriterijev v vzgojno-izobraževalnem sistemu, tako da so ti kriteriji v funkciji kratkoročnih zahtev produkcijskega procesa, na drugi strani pa prav s tem reproducirajo razredno strukturo študirajočih na univerzi, ki gre v škodo kmečkih in delavskih otrok, toliko časa bo tem zahtevam podrejena tako štipendijska politika, kakor poslovanje Študentskega centra, višina stanarin in investicijsko vzdrževanje.

Tovariši!

Temelji naše strategije so zato postavljeni v zahtevi za tem, da omogočimo študij delavcem, da delavske univerze ne bodo le tiste popoldanske, ki delavce največkrat mečejo iz izobraževalnega tečaja v izobraževalni tečaj, pač v skladu s spreminjajočimi se zahtevami kapitala, ampak da bo resnično delavska univerza tudi univerza Edvarda Kardelja, kar je končno tudi uresničenje Kardelevih revolucionarnih idej, ter poenotenje boja delavcev in študentov.

Tovariši!

To ne pomeni le, da se bo spremenila razredna struktura študirajočih, to bo vplivalo tudi na izobraževalne programe, tako, da se bo študiralo Marxa, Lenina, Engelsa, Kardelja, Tita, ne pa njihove izvlečke, skrčke, izcedke, ki jih zbiralci „glavnih misli“ publicirajo vsevprek! To pomeni, da se bomo izobraževali USMERJENO, vendar bo ta smer samo smer razrednega boja proletariata za tako organizacijo družbene produkcije in reprodukcije, kjer ne bo delitve na tiste, ki lahko in morejo in tiste, ki jim je onemogočen študij. Le s to perspektivo lahko v našem boju odpravimo tudi razredna protislovja v Študentskem centru, kajti interesi delavcev prav gotovo segajo zelo globoko tudi vanj.

TOVARIŠI DELAVCI, KOLEGI ŠTUDENTJE!

Zaradi teh stvari hočemo rdečo, delavsko univerzo Edvarda Kardelja, hočemo univerzo na katere pročelju bodo plapolali prapori točno določljive barve. To morajo biti zahteve Zveze komunistov in Zveze socialistične mladine!

Tovariši! Istočasno pa moramo vedeti, da je stanovanjsko vprašanje študentov – stanovanjsko vprašanje sploh. Zato zahtevamo NADALJNJO GRADNJO ŠTUDENSKIH IN DIJAŠKIH DOMOV TUDI V LETIH OD 1981 DO 1985. Tudi gradnja teh domov je razredna zahteva! Danes pa so že taki, ki oznanjajo, da je bilo na tem področju dovolj narejenega. NE! Skozi organizacije, katerih člani smo, se moramo boriti za to, da bo tudi v naslednjem srednjeročnem obdobju zgrajenih več domov.

Sele, ko smo spoznali vsa ta temeljna družbena vprašanja lahko postavljamo naše taktične zahteve po:

- vspostavitvi delegatskih in samoupravnih odnosov na področju odločanja o vseh stvareh, ki zadevajo Študentski center;
- izdelavi konkretnega načrta za sanacijo in ureditev kuhinje in širša vprašanja prehrane, ter popravilo centralne kurjave;
- analizi in pregledu načina poslovanja in organizacije dela v raznih delovnih sektorjih;
- ureditvi stabilizacijskega načrta, ki ga Študentski center še vedno nima in drugo.

Na koncu povejmo, da javna tribuna ne sme postati kraj, kjer se bodo kampanjsko reševala in odpravljala ta protislovja. Javna tribuna mora biti vsak dan!

S perspektivo komunizma: NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

UNIVERSITETNA KONFERENCA ZSMB
Predsedstvo
Ljubljana, Trg svobode 1/II

Štev.: 255-02/KL-V0
Datum: 2. 4. 1980

ŠTROŠKI ŽIVLJENJA ŠTUDENTOV V LJUBLJANI

Ocena je narejena na podlagi analiz Centra za razvoj Universe v Ljubljani glede na socialno in geografsko strukturo študentov na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani in analize komisije za socialno-ekonomsko vprašanja pri Predsedstvu Univerzitetne konference ZSMB.

Is analiz je jasno razvidno, da imamo opraviti s naslednjimi kategorijami študentov:

- pri stariših (v Ljubljani in bližnji okolici) živi 38% študentov
- v študentskih domovih 25,7%
- pri sorodnikih 2,6%
- v podnajemniškem razmerju 33,1%

Večina študentov izven Ljubljane se redno (vsaj 2x mesečno) ob koncu tedna vrača domov. Približno 10% jih živi v Ljubljani stalno, v študentskih domovih ali kot podnajemniki. Prav is te kategorije je večina (8% od vseh) taktih, ki se preživljajo popolnoma sami čes vse leto - to pomeni, da sami kupujejo vse za svoje življenje in študij. Viri sredstev so večinoma kombinirano štipendije in podpora staršev, nekaj pa tudi honorarno delo. Glede na to rasedelitev študentov moramo upoštevati tudi stroške, ki so za posamezna področja (stanovanje-soba povprečno 1000-1500 din, hrana okoli 2000 din na 20 dni, za tistih 8% 3000 din; študijski izdatki med 200 in 600 din, kultura 300 do 500 din, obleka 500 do 1200 din, drobni izdatki in ostalo 300 do 1100 din) izredno različna, pač glede na to, koliko in kaj dobi študent še materialno od čom-predvsem obleka, hrana, za Ljubljano stanovanje. Tako se povprečni mesečni stroški gibljejo mesečno med 3000 in 4000 din pač glede na kategorije, za tistih 8%, ki se preživljajo sami (os. morajo sami vse plačati, kupovati), pride povprečni mesečni strošek življenja na 5500 - 6000 din. Dejansko to kategorijo (8%) zasledimo pri vseh variabilnih področjih (hrana, obleka, drobni izdatki) kot posebno skupino, ki je nekje v vrhu, procent te skupine niha za posamezna področja med 6% in 12%, kar je v nekaj normala. Ta skupina dejansko predstavlja realno osnovo za določitev višine stroškov mesečnega bivanja in študija v Ljubljani, saj gre pri drugih skupinah za materialno (blagovno) kompensacijo, ki stroške, rasen sa tiste, ki žive pri starših, le navidezno zmanjšuje. Analiza komisije za socialno-ekonomsko vprašanja je bila izpolnjena v novembru 1979 in predstavlja izračun za novo osnovo štipendij zaradi sprememb na področju študentskega standarda.

IRADIKALNI KOT RESNIČNOST

BRECHT

V zavodu ŠC (Študentski center) je bilo v zadnjih nekaj letih na študentskih zbora jedro konflikta vedno napovedano povišanje stanarin za študente v študentskih domovih, neurejena štipendijska politika ter neustrezna socialna struktura študentov. Po podatkih, ki jih imamo, se je število vseh študentov, ki študirajo na ljubljanski univerzi in izhajajo iz kmečkih ali delavskih družin gibalo med 15–19 %.

Predlog stanarin v okviru kalkulacij, ki so bile opravljene na upravnem nivoju, je pripeljalo do tega, da je strošek prehrane in bivanja študentov v Ljubljani predstavljal vedno večji odstotek od štipendije. Zaradi tega so morali starši študente (če so hoteli, da njihovi otroci dokončajo študij) vedno bolj finančno podpirati, ali pa so se morali študentje zaposlovati preko študentskega servisa, kar je vplivalo na kvaliteto in čas trajanja študija, ker mnogo študentov zaradi prevelikega dela na Servisu ni uspelo opraviti študijskih pogojev. Mnogo študentov ni končalo študija na univerzi, ker jim starši niso mogli nuditi dodatne finančne pomoči. Zaradi takšnega stanja smo menjali, da selekcija na ljubljanski univerzi nima za svoj kriterij kvalitete študija in prikaznega znanja, temveč da je selekcija predvsem socialna. Vendar nam do danes kljub številnim intervencijam ni uspelo prevladati neskladja med ekonomskimi kalkulacijami stanarin in prehrane študentov v študentskih domovih ter višino štipendij. Takšno stanje pa še poslabšuje socialno strukturo študentov.

4. Predlog za sanacijo restavracije se sprejme le pod tem pogojem, da se omogoči uporabo večnamenskega prostora v menzi ŠC.

5. Podan je bil predlog, da se pripravi javna tribuna z naslovom: Vloga ŠC v naši družbi.

Na podlagi reakcij te seje so se predstavniki iniciativne skupine za pripravo javne tribune sestali 2. 4. 1980 s prorektorjem univerze tov, Galičem. V pogovoru z njim je bilo ugotovljeno, da so predstavniki družbenopolitičnih organizacij v ŠC, ki bi morali biti najbolj informirani o sprejemanju zaključnega računa in kalkulacij, slabo informirani, stanovanci študentskih domov pa so brez vsakršnih informacij. Skupno z njim so bile pregledane kalkulacije. Ob tem je bilo ugotovljeno, da uvodnik h kalkulacijam ne ustreza nadaljnjemu poteku le-teh.

Primer: V uvodniku sploh ni bil naveden dvig osebnih dohodkov delovnih enot ŠC, a se je v samih kalkulacijah izkazalo, da naj bi se dohodki (npr. Gerbičeve) dejansko dvignili za 42 % (kljub vsem stabilizacijskim naporom naše družbe!).

V dogovoru s tov. Galičem smo poudarili tudi vprašanje vloge delovne enote študentskega servisa pri kritju izgube v delovni enoti študentski domovi (ti dve delovni enoti sta združeni v ŠC) iz osnovne dejavnosti. Na podlagi ugotovljenih dejstev naj bi SDK pregledala delovanje strokovnih služb v ŠC (SDK naj bi začela s svojim delom čez 2 ali 3 tedne). V razgovoru smo diskutirali tudi o poteku in namenu javne tribune. Nakazana je bila tudi pobuda za izenačevanje stanarin v študentskih domovih SRS (predvsem v Mariboru in Ljubljani; v Mariboru so višje za 20 %). Zaradi vseh naštetih dejstev je prišlo v študentskih domovih do revolta študentov, ker je bila akcija za sprejemanje računa za leto 1979 in kalkulacij za 1980 vodena skrajno površno, neresno, ob splošni neinformiranosti vseh študentov študentskih domov. V kalkulacijah predvideno povišanje osebnih dohodkov delovnih enot pa pojmujemo kot direktno posmehovanje vsem naporom družbe za prebroditev trenutnih ekonomskih težav in dogovorom, ki izhajajo iz poskusa sanacije sedanjega stanja.

Mislimo, da vsi soglašamo z naslednjimi dejstvi:

a) Sedanje razmere v visokošolskem kontekstu so posledica neurejene izobraževalne politike. Takšna stvarnost v visokošolskem izobraževalnem sistemu kot zaključni del globalnega izobraževalnega sistema utrjuje obstoječe stanje, to pomeni, da reproducira tradicionalne odnose in neprimerno socialno strukturo študentske populacije.

Naj navedemo samo nekaj podatkov, ki smo jih dobili pri študiju sociologa Pavla Gantarja izdani v Časopisu za kritiko znanosti št. 19–20, leto 1977. Iz podanih empiričnih podatkov Gantar ugotavlja, da so študentje, ki izhajajo iz podprivilegiranega družbenega razreda (ročni delavci in kmetje) „bistveno podprezentirani v socialni strukturi študirajočih. Čeprav predstavlja družbeni razred, iz katerega izhajajo, 65,7 % vseh glede na strukturo moškega prebivalstva, pa so v celotni strukturi rednih študentov zastopani le z 19,2 %“.

Takšna socialna struktura je nedvomno slaba!

Ta je seveda posledica neresnih bistvenih vprašanj kot so npr.:

- negativna selekcija pri študiju,
- neenake začetne osnove (nižja stopnja predznanja in slabša kvaliteta izobraževalnih struktur na podeželju),
- neprimerne življenjske in študijske razmere študirajočih iz manj privilegiranih slojev (pomanjkanje stanovanj, višina stanarin, cena prehrane, knjig, itd. . . .)

Vsi ti elementi so v tesni medsebojni povezanosti.

b) Pri obravnavanju pomembnejših ciljev naše družbe bo dovolj, če omenimo dolgoročni politični cilj – kvalitetni napredek naše družbe kot asociacije svobodnih proizvajalcev z utrjevanjem socialističnih in samoupravnih odnosov in kratkoročni cilj (obnena sredstvo) prestrukturiranje našega gospodarstva s čim hitrejšim prehodom iz delovnointenzivnega na tehnološko-intenzivni način proizvodnje.

Takšno prizadevanje terja naglo zvišanje kvalitetnega nivoja tehničnega in družbenega znanja; to pomeni sorazmerni dvig tehnološkega in kulturno družbenega znanja; to pomeni sorazmerni dvig tehnološkega in kulturno družbenega nivoja, vzporedno z izboljšanjem socialne strukture študirajočih populacije (povečanje odstotka študirajočih iz podprivilegiranih družbenih skupin).

Med omenjenimi cilji in začetnim stanjem je potrebno ugotoviti družbene in individualne resorje, ki so na razpolago ter določiti strategijo. Pomembno bi bilo predvsem oceniti vse variante, težnje ter dinamike, ki stojijo pred nami.

Življenjske in študijske razmere študentov kažejo znake poslabšanja študentskega standarda (indikator: povpraševanje po delu s strani študentov narašča; nanaša se na ŠS in nasploh!).

Neugodni konjunktorni moment negativno vpliva zlasti na tiste študente, ki prihajajo iz bolj oddaljenih krajev in iz družin, ki jih prištevamo k podprivilegiranim slojem. To so študentje, ki zadovoljujejo lastne primarne življenjske potrebe (bivanje in prehrano) v okviru ŠC. Ta manjprivilegirana študentska skupina lahko računa samo na dve varianti: 1. ugodnejša štipendijska politika, 2. stagniranje realnih cen najnujnejših potrebščin (hrane, bivanje, študijskih pripomočkov). Samo v tem okviru je možno poiskati konkretno strategijo z radikalno prekinitvijo in preusmerjenjem sedanjih negativnih smernic.

Pri tem igra ŠC pomembno vlogo, saj je eden izmed elementov celotne univerzitetne strukture, ki služi zadovoljevanju najnujnejših potreb manjprivilegiranih študentov. Potrebno je torej pojasniti vlogo, pomen in položaj ŠC pri sami univerzi ter v celotni socialistično-samoupravni družbeni skupnosti.

Naziv ŠC kot „organizacije posebnega družbenega pomena“ prihaja vendar v nasprotje z načelom ekonomičnosti, v skladu s katerim ŠC posluje. Gre za bistveno nasprotje med infrastrukturno, socialno in neproduktivno vlogo ŠC na eni strani in subvencijsko „avtarkičnostjo“ te samoupravne delovne enote na drugi. To nasprotje je večkrat pripeljalo in sproti pripelje v ŠC do konfliktnih točk med delavci in študenti.

Predlagano povišanje stanarin (v okviru prvih kalkulacij) predstavlja politični in gospodarski nesmisel!

Kakšne bi bile posledice takega „reševanja“ neugodnega gospodarskega položaja ŠC, si lahko vsak zamisli.

Optimalna rešitev ni niti sorazmerno povišanje stanarin in štipendij, saj je treba upoštevati tudi splošni dvig življenjskih stroškov (hrane, oblačil, kulture, rekreacije, prometa itd. . . .)

Za prve tri mesece letošnjega leta je znašal splošni dvig tržnih cen okoli 9 %. Če se takšna tendenca nadaljuje, lahko sklepamo, da se bodo tem letu povprečne cene povišale za 36 %!

Če torej postavljamo naslednjo hipotezo: 36 % zvišanje življenjskih stroškov (brez stanarine), 25 % zvišanje štipendij in stanarine, dobimo naslednjo situacijo:

primer: povprečna štipendija – 2.000 + 25 % (500) = 2500 dir.
 srednja stanarina = 580 + 25 % (145) = 725 din
 2000 – 580 = 1420
 2500 – 725 = 1775

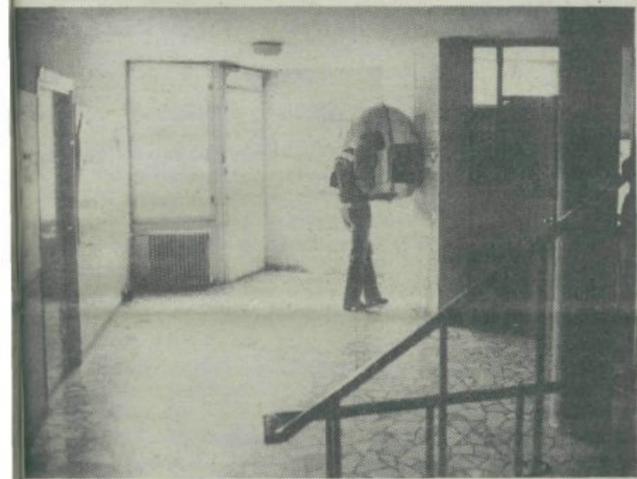
Če odštejemo torej stanarino, se štipendija realno poviša za (1775–1420=355) 18 %. To pomeni, da se bo dejanski življenjski nivo študentov do konca letošnjega leta (ob postavljeni hipotezi) poslabšal za približno (36 %–18 %) 18 %!

Ogromna večina stanujočih v študentskih domovih se odločila za sorazmerno povišanje stanarin in štipendij. Nedvomno je kratkoročno reševanje tudi takšna tradicionalna praksa.

Globalno rešitev pa je potrebno poiskati v boljši štipendijski politiki in še bolj v zamrznjenju realnih cen najnujnejših potrebščin. Potrebno bo radikalno ukrepati pri reševanju problemov, ki jih predstavljata pomanjkanje stanovanjskih prostorov za študente (študentskih domov) ter špekulacije privatnih stanodajalcev.

Nujno je zaustaviti negativni vpliv, ki ga ima študentsko stanovanje kot dejavnik socialne diferenciacije študentov na potek in stalno revolucionarno preobrazbo šolstva, ki ga terja naša družbena usmerjenost.

Iniciativna skupina

V letošnjem letu pa so dogodki, ki so potekali v Študentskem centru, izbili sodu dno.

25. marca 1980 so bili sklicani zbora stanovalec vseh domov v okviru ŠC. Razpravljali smo o predlaganih kalkulacijah in o zaključnem računu Centra. Prvo informacijo o bodočih kalkulacijah in o zaključnem računu smo študentje dobili na oglasnih deskah domov, kjer so se pojavile fotokopije o zaključnem računu, iz katerih pa po najboljši volji ni bilo mogoče razbrati ničesar. S temičnim svinčnikom je bila pozneje med množico števil in puščic označena izguba ŠC iz osnovne dejavnosti. Kako so tvorci zaključnega računa prišli do teh števil, nam ni jasno morda z nekakšnim izračunavanjem lahko pa tudi z izborom slučajnih števil. Zbore stanovalec so vodili posamezni predsedniki blokov, ki pa o kalkulacijah in zaključnem računu ravno tako niso imeli nobenih podrobnejših informacij.

Primer: Ob sprejemanju zaključnega računa je bilo mnogo neznanosti pri kritju izgub ŠC iz osnovne dejavnosti (izguba je znašala 5 milijonov novih din). Izguba se je izkazala pri poslovanju bivšega zavoda študentski domovi, ki se je nato združil s študentskim servisom v študentski center. Nihče izmed predsednikov, ki so vodili razprave, ni znal natančneje pojasniti načina kritja te izgube.

Kljub popolni neinformiranosti je bil zaključni račun sprejet pod pogojem, da se razlika med dobičkom študentskega servisa in pokrito izgubo študentskih domov (razlika znaša 750.000 din) nameni na sofinanciranje adaptacije Oražnovskega doma in občustvenih dejavnosti v okviru univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.

Ob sprejemanju kalkulacij za leto 1980 naj bi povečali stanarine v ŠC za 53 % (štipendije za 16 %) in sicer 39-odstotno povišanje za leto 1980 in 14-odstotno povišanje glede na razliko iz kalkulacij za leto 1979 in dejanskim plačevanjem stanarine. Ker se študentje in delegacija študentov uporabnikov s takšno kalkulacijo niso strinjali, le-te niso bile sprejete. Naslednji dan, 26. marca, je bila seja razširjene delegatske konference študentov za svet Centra. Na njej so bili sprejeti naslednji sklepi:

1. Zaključni račun se sprejme pod pogojem, da se ostanek čistega dohodka (750.000 ND) nameni na sofinanciranje adaptacije Oražnovskega doma in za občustvenih dejavnost. (Po predlogu I. in II. zaključnega računa naj bi bil ta dohodek namenjen nagrajevanju delavcev ŠC).

2. Povišanje stanarin se sprejme v višini povišanja štipendij. Citat iz zapisnika: „Za pokritje izgube je potrebno pokreniti akcijo v širši družbeni skupnosti za povišanje štipendij. Za študente, ki nimajo štipendij in bi jih višje stanarine najbolj prizadele, je predlog doma A, da se reši problem s študentsko samopomočjo. Sklad se organizira preko aktiva ZSMS.“ (Dom X se s povišanjem stanarin sorazmerno z dvigom štipendij ni strinjal, ker je menil, da je to le kratkoročna rešitev in da ostane problem cene stanarin in prehrane študentov v študentskih domovih zgolj problem ŠC, ki ga pa ni zmogel reševati, ter da mora omenjeni problem postati problem celotne slovenske družbe, ki ga mora tudi reševati).

Vir sredstev za investicijsko vzdrževanje naj ne bo stanarina, ampak sredstva RIS-a (ki jih zbira širša družbena skupnost pri RIS).

Ozadje spora in posledice takšnih dogajanj je predvsem neustrezna socialna struktura študentov na ljubljanski univerzi, ki je v veliki meri pogojena z visokimi cenami stanarin in prehrane v študentskih domovih, in neurejeni odnosi med upravo ŠC in študenti. Dejstvo je, da uprava posreduje različne informacije delavcem Centra in študentom ter s tem ustvarja konflikt na nivoju študent–delavec, konflikt, ki je samo fiktiven. Naši interesi (interesi študentov) niso in ne morejo biti v nasprotju z interesi delavcev Centra.

Vendar zaposleni na upravi posredujejo delavcem informacije, po katerih naj bi bili študentje direktno „krivi“ za njihove nizke osebne dohodke, ker nasprotujejo povišanju cen stanarine in prehrane. Zaradi takšnega konflikta ni v ŠC mogoče uresničevati samoupravljanja tako, kot to zahteva in omogoča obstoječa zakonodaja. Zavedamo se, da je problem kompleksen in da ga zaradi tega ni mogoče razreševati parcialno. Ravno tako se zavedamo trenutnega težkega ekonomskega stanja in pripravljeni smo po svojih možnostih prispevati k njegovi sanaciji. Vendar pa menimo, da je nujno problem reševati dolgoročno in ob tem ne izgubljam izpred oči temeljnega cilja naše družbe: družbe kot asociacije svobodnih proizvajalcev. Če ob vsem tem upoštevamo še začetne procese prestrukturiranja gospodarstva, potem naj bo jasno, da bomo morali čim prej pozitivno razrešiti vse obstoječe konflikte v ŠC, da bi lahko pridobili visokokvalificirani kader, ki ga bomo nujno potrebovali pri uvajanju tehnološko razvitih panog, ob tem pa naj ne bi bila visoka izobrazba rezultat statusa, temveč resničnih sposobnosti in znanja študentov. Zato smo mnenja, da je potrebno najprej analizirati stanje v ŠC, ugotoviti vire, s katerimi bi lahko sanirali neustrezno obstoječe stanje glede na srednjeročno in dolgoročne smernice družbe, pri čemer pa nečemo izgubiti izpred oči temeljne naloge: neprenehno revolucioniranje družbe in spreminjanje medčloveških odnosov glede na temeljni cilj družbe kot asociacije svobodnih proizvajalcev.

Prispevek k razpravi

Javna tribuna o „statusu“ in vlogi študentskega centra v okviru Univerze in celotne družbe, naj bi bila predvsem informativna oziroma prispevek k boljšemu poznavanju s strani študentov in drugih zainteresiranih subjektov, bodisi zadnjih dogodkov v zvezi s predlaganimi kalkulacijami ter povišanjem stanarin bodisi globalnega problema oziroma družbenega konflikta, ki ga ŠC kot član celotne družbene infrastrukture v obstoječih razmerah predstavlja.

Zal se s strani samih študentov ter sredstev javnega obveščanja (razen Tribune in radia študent) čisto pojavlja popolna nezainteresiranost glede latentnih konfliktov, ki se vrtijo v zaprtem krogu. Vse pa izhaja iz neinformiranosti—nezainteresiranosti—manipulacije—kratkoročnega reševanja (neresevanja) perečih vprašanj.

Pri kakršni koli razpravi o morebitnih rešitvah (dolgoročnih) je potrebno izhajati iz dveh glavnih predpostavk:

1. Analize sedanjega stanja
 2. Določanje dolgoročnih ciljev visokošolske politike v okvirih stalne preobrazbe socialistične samoupravne družbe.

V obeh predpostavkah je vključeno vprašanje, ki ga sproži delovanje in pomen ŠC.

Na razširjeni seji delegatov študentskih domov (26. 3. 1980) je bilo ugotovljeno, da z iskanjem površinskih—kratkoročnih rešitev ostane problem delovanja ŠC interen, kar se negativno odraža v odnosih med delavci ŠC in uporabniki uslug (študenti) in v življenjskih ter s temi povezanih študijskih razmerah samih študentov.

O tem, koliko so v ŠC družbeni odnosi, ki jih narekuje Zakon o združenem delu, zaenkrat nerazčiščeni, zlasti kar zadeva razpolaganje z deležem dohodka, ki ga ustvarja 10.000 študentov in dijakov preko študentskega servisa, upamo, da bo govora pozneje.

Sedaj bi na kratko podali globalno sliko o sedanjem stanju, v okviru katere naj bi poiskali odgovore na naša vprašanja in odpirali nova, če bo to potrebno.

BITI MORAMO TAKO

ŠTUDENTSKI CENTER – DEJAVNOST POSEBNEGA DRUŽBENEGA POMENA!

(KJE JE SAMOUPRAVA?)

uvod:

Vsako protislovje poraja določeno napetost. Način reševanja protislovij v naši družbi in družbenih nasprotij, ki se javljajo skozi naš razvoj, je jasen. Sistem socialističnega samoupravljanja, ki se razvija skozi našo revolucijo. To ni revolucija inteligence, študentov ali pa v drugi skrajnosti revolucija delavcev za tekočim trakom. To tudi ni revolucija politikov. To je revolucija **delavskega razreda**. Ta delavski razred je izbojeval revolucijo zaradi nakopičenih družbenih (razrednih) nasprotij in jo še bojuje za razreševanje nakopičenih družbenih protislovij v našem razvoju in to s samoupravljanjem. Če se v nekem okolju ta nasprotja kopičijo, potem v tem okolju samoupravljanje ne živi, je ovirano. In teh nasprotij se ne da skriti. Iz za vsake zaveze prenanenja in neodgovornosti planejo na dan z vsjo svojo silovitostjo prav tam, kjer smo ljudje najbolj občutljivi – pri denarju. Ta denar pa pomeni dohodkovne odnose, zaključne račune, kalkulacije, stanarine...

Po dveh letih je ponovno izbruhnilo v istem okolju. Samo da se je takrat to imenovalo Študentsko naselje, sedaj pa Študentski center. Začelo se je s predvideno izgubo (500 starih milijonov) v l. 1979, ki pa je nato ni bilo, čeprav je na enak način vseeno bila (pokritje iz ostanka dohodka v delovni enoti Študentski servis je dalo pozitivno bilanco), nato še pokritje vseh skladov (tudi dodatnih!) in še je ostalo 75 mil. To naj bi šlo za OD tistih, ki ta sredstva niso ustvarjali (ustvarili so jih študenti, ki so delali preko ŠS!). Zaključni račun ni bil sprejet, prav tako tudi naslednji (drugačen) ne. In že zmeraj ni. Ker pa je izguba vseeno bila (kritje iz ŠS ni dolgoročno rešitev), so prišle še kalkulacije za 53 % zvišanje stanarin študentom v ŠC. Pregled kalkulacij je pokazal, da so povsem nestabilizacijske, pa še na nepravilnosti okrog višanja OD v l. 1979 in neurejene dohodkovne odnose. Pred študenti naj bi bili krivi za to delavci (to so študentje verjeli v začetku, sedaj pa ne več, saj niso neumni, če jih udari po finančah, čeprav so leni), pred delavci pa naj bi bili krivi jasno študentje. Torej: deli in vladaj! Lahko, če imaš sredstva. Teh pa v ŠC pospešeno zmanjkuje. Tako finančnih, kot drugih.

I. Prej Študentsko naselje, sedaj Študentski center (ŠC). Kaj pravzaprav to je?

Jesen 1978 sta UK ZSMS in Univerza začela akcijo za združitev dejavnosti, katerih namen je zadovoljevati potrebe študentov na ljubljanski Univerzi (dejavnosti študentskega standarda) v ŠC. Že kratek pregled teh dejavnosti je pokazal:

- da so nastale delovne organizacije posebnega družbenega pomena, katerih osnovna dejavnost je enaka, a delujejo samostojno (Študentsko naselje in ostali študentski domovi, ki so samostojni, da neke mere pa tudi Študentski servis)
- da je ŠN delovna organizacija z največjimi posteljnim skladom, vendar je del postelj v starejših objektih, v katerih so potrebna večja popravila
- da so študentski domovi postavljeni na več lokacijah, kar je delno posledica decentralizma gradnje VDO, delno podedovane nenačrtana gradnja teh objektov in vpliva objektivnih okoliščin na razvoj te dejavnosti
- da je področje občudijske dejavnosti (društva kot so: APZ Tone Tomšič, APZ Vinko Vodopivec, AFS France Marolt, Študentski kulturni center, FORUM, Študentski plesni klub ter drugi: Radio Student, Tribuna...) nerešeno, predvsem z naslednjih vidikov:
  - a) vsebine dela občudijske dejavnosti
  - b) prostorov za izvajanje občudijskih dejavnosti študentov
  - c) financiranje, do sedaj trije kanali:
    - za stanovalce v študentskih domovih nameni RIS sredstva direktno domovom
    - VTO dobijo od RIS sredstva za občudijsko dejavnost študentov na teh VTO, vendar se ta sredstva zbirajo na UK ZSMS in jih potem razdelimo društvom in družbenim organizacijam na podlagi programov in dogovorov.
    - posamezna društva na osnovi svojih programov dobijo sredstva za ustrezne dejavnosti od samoupravnih interesnih skupnosti na nivoju SRS in tudi mesta

– do 1. 6. 1979 so DO–D občudijske dejavnosti dobivala sredstva tudi iz ostanka dohodka ŠS.

Zaradi takšnega stanja je UK ZSMS ob podpori ostalih dejavnikov na Univerzi sprožila akcijo za združitev dejavnosti študentskega standarda v ŠC. Zato naj bi se združili:

- Študentsko naselje
- ostali študentski domovi v Ljubljani
- Študentski servis
- občudijska dejavnost v ŠN in na Univerzi

V enotno organizacijo združenega dela posebnega družbenega pomena. ŠC bi postal organizacijsko tehnično strokovno in prostorsko središče občudijskih dejavnosti študentov v Ljubljani, ki bi po samoupravnih poti odločali o vsebini, obliki in organizaciji teh dejavnosti ŠC naj bi se prostorsko razvijal v skladu s prostorskim planom Univerze. Z večanjem posteljnih kapacitet je treba postopno odpravljati nesprejemljivo odvisnost študentov od sob privatnikov. Pospešeno je treba reševati tudi problem družbene prehrane pri študentih in z izgradnjo objektov s prostori za občudijsko dejavnost je potrebno odpraviti sedanje nevzdržno stanje. Razmerje med temi postavkami bi moralo biti začrtano skupaj z normativi zanje v srednjeročnem in dolgoročnem planu razvoja ŠC. S tem bi opredelili, da je ŠC dejavnost posebnega družbenega pomena in da je zato (ob ostalih razlogih) potrebno financiranje te dejavnosti a) z družbenim dogovorom, ki bi zagotavljal sredstva za sočasno večanje posteljnega sklada in gradnjo spremljajočih objektov b) s samoupravnim sporazumom med VTO na Univerzi Edvarda Kardelja samoupravnimi interesnimi skupnostmi in ŠC se zagotavljajo sredstva za izvajanje programa ob študijskih dejavnosti.

UK ZSMS in Univerza E. K. v prej opredeljeni smeri je doprineslo k združitvi ŠN in ŠS v enotno DO–ŠC s 1. 6. 1979. Vsa občudijska dejavnost, ki ni bila že prej v okviru ŠN, je tako zaenkrat obstala ob strani. Tako je sedaj ŠC enotna DO z naslednjimi delovnimi enotami: DE dom s študentskim taborom Ankanar, DE restavracija, DE servisna dejavnost, DE analitsko finančni sektor, DE splošni sektor, DE občudijske dejavnosti v 1. členu piše, da je ta dejavnost **posebnega družbenega pomena**. Ta posebni družbeni pomen se kaže samo še v 17. členu tega statuta: „Center upravljajo njegovi delavci, v zadevah posebnega družbenega pomena pa skupaj s študenti – stanovalci in delegati ustanoviteljev in drugih zainteresiranih organov in organizacij...“ S tem je posebni družbeni interes odpravljen. Ni ga niti v sestavi ali pa vsaj v nalogah delegacij za skupščine SIS! Samouprava na nivoju centra je tripartitna, sicer pa še posebej samouprava delavcev in samouprava študentov, ki pa je okrnjena že s statutom, ne samo s svojim lastnim delovanjem. V praksi to pomeni, da je posebni družbeni interes potisnjen v položaj, kjer občasno bolj ali manj pomaga pri normalnem delu ŠC, ne vpliva pa bistveno na možnost za izvajanje osnovnega namena obstoja ŠC – to je na bivanje študentov iz revnejših okolij. ŠC posluje na popolnoma ekonomskem principu. Izjema je le investicijsko vzdrževanje (dotacije izobraževalne skupnosti Slovenije–ISS) in gradnja novih objektov. Vsa ostala sredstva mora ustvariti sam (s prodajo–najemnim sob študentom in prodajo uslug svojih dejavnosti navzven). Iz tega se jasno vidi, da bi moral (po teh določilih) ŠC poslovati tako, da ne bi ustvarjal izgube in da bi z istim poslovanjem omogočal in izvrševal socialno funkcijo domov za študente. To pa na tak način kratko in malo ne more. V takšnem sistemu, če ga vzamemo za fiksnega, je edini faktor, ki res vpliva na bilanco ŠC in na stanje (finančno) med študenti, edino študijska politika.

II.

Kakor je že v uvodu poudarjeno, je zaradi kopičenja pojavov družbenih nasprotij in protislovij izbruhnilo prav pri finančah. Glede na omenjeno protislovje med potrebami (namenom) ŠC in dejanskim stanjem je do krizne situacije moralo priti. Pospešilo (in tudi zaostri) pa jo je nekaj dejavnikov, o katerih bo govora še pozneje. Najprej je potrebno pregledati razvoj dogodkov, ki je neposredno pripeljal do sedanjega stanja.

Vse skupaj se je začelo kazati v obrisih že lansko leto. Kalkulacije za l. 1979 so predvidele porast stroškov poslovanja za 34 % (predlog za povišanje stanarin), študenti pa so pristali na 20 % zvišanje, ker so se za toliko povečale tudi stipendije. Izguba, ki je nastala v glavni dejavnosti, je bila večja od neplačanih 14%

(528,75 milijonov po I. varianti zaključnega računa – ZR in 422,52 milijona po II. varianti). Od tega (po II. varianti, iz l. ni razvidno nič!) sta „ustvarili“ več kot polovico izgube DE servisna dejavnost in DE restavracija (vsaka nekaj čez 110 milijonov). Ker so to izgubo v ŠC predvidevali že prej, so na to opozorili dejavnike na Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani. Ravno v obdobju (november 79), ko so samoupravni organi Univerze in njene družbeno politične organizacije intenzivno iskale izhod iz težav, so si delavci ŠC krepko povečali OD (že tretjič v tem letu, oca 17 %). Informacija delavcem, v kakšnem položaju so zviševali OD, je bila podana na zboru delavcev v začetku aprila 1980. Zaradi resnosti stanja je bil 25. 12. 1979 sestanek o razreševanju problematike ŠC z izredno široko zasedbo na nivoju republike, poleg pa so bili tudi predstavniki ŠC. Prepis zapisa sestanka:

ZAPIS

sestanka o razreševanju problematike študentskega centra, ki je bil v torek, 25. decembra 1979 na Republiški konferenci Zveze socialistične mladine Slovenije

Predstavniki Študentskega centra so opozorili na probleme pri vzdrževanju objektov v študentskih domovih in študentske kuhinje, zlasti pa še na trenutne težave pri tekočem vzdrževanju.

Poleg že predstavljene problematike na seji UK ZKS, je inšpekcijska služba izdala dovoljenje, da se sme od 25. decembra 1979 kuriti le osem ur dnevno.

Zelo pereča pa je tudi kadrovska zasedba, kajti primanjkuje tudi sredstev do katerih so upravičeni delavci po sindikalni listi.

Ker se stanarine v letu 1979 niso povečale v predvideni višini (34 %), ampak zaradi nasprotovanja študentov le za 21 % (toliko kot stipendije), predvidevajo ob zaključnem računu občutnejši primanjkljaj, ki ga ne bo moč pokriti iz drugih delovnih enot Študentskega centra (zlasti študentskega servisa).

Prav tako pa je tudi nesprejemljiva razlika plačevanja stanarin v študentskih domovih obeh univerzitetnih mest.

Pereče stanje na področju investicijskega vzdrževanja je tudi posledica meril Izobraževalne skupnosti Slovenije, ker so le-ta že pet let enaka (z začetkom sistema štipendiranja).

Vendar pa bi bilo nujno v naslednjem srednjeročnem obdobju zagotoviti sredstva za sanacijo starih objektov v študentskem naselju.

Pri problematiki študentskega centra gre za širši splet problemov, ki jih je treba celovito reševati:

1. Potrebna je celovita analiza delovanja študentskega centra ob zaključnem računu in ugotoviti razloge slabega gospodarjenja.
  2. Nujna je širša družbena akcija za dolgoročnojšo rešitev v plačevanju stanarin:
    - sprožiti bi bilo treba ustrezne akcije med študenti glede povišanja stanarin;
    - treba je ponovno izračunati življenjske stroške za študente („študentska košarica“). Upoštevajoč rezultate, naj na pobudo ZSMS odbor podpisnikov Družbenega dogovora o štipendijski politiki v SR Sloveniji, preveri možnost ustreznega povišanja štipendije;
  3. Potrebno je formirati odbor za dolgoročnojšo sanacijo študentskega centra (imenuje naj ga Univerzitetni svet) z vidika:
    - kadrovske problematike
    - prehrane
    - občudijske dejavnosti
    - večjega spoštovanja domskega reda v ŠD
  4. Ustreznou povezanost in aktivnost je treba nameniti za zagotovitev izgradnje domov v naslednjem srednjeročnem obdobju (1981–1985), s prioriteto izgradnje študentskih domov.
- V programu je potrebno zagotoviti tudi prostore za občudijsko dejavnost, ponovno pa je potrebno opredeliti normative.

(konec prepisa)

Ali 25. 12. predstavniki ŠC niso vedeli za povišanje OD v svojih vrstah in da največji primanjkljaj nastaja v DE restavracija, ne pa samo zaradi tistih 14 %? Kar se tiče „analize slabega gospodarjenja“ se iz zaključnega računa predvsem I. variante, ne vidi nič. Morda pa so dogovori tega sestanka veljali za vse, samo za ŠC ne?

Poglejmo še malo bolj natančno obe varianti zaključnega računa za l. 1980, od katerih nobena ni bila sprejeta. Obe varianti sta izkazali pozitivno bilanco! Izgubo glavne dejavnosti je ŠC pokril z ostankom čistega dohodka ŠS, ki je delovna enota v sklopu ŠC. Po prvi varianti je bilo tega 542,33 milijona, po II. pa 528 milijona. Ta znesek predstavlja del od tistih 10 %, ki jih DO odvajajo v ŠS glede na izplačane honorarje študentov, ki so delali preko ŠS. Del zato, ker so tu odšteti že praktično vsi stroški, ki jih je ŠS imel s svojim delom (to je posredovanjem dela). Jasno je, da so ta dohodek ustvarili vsi študentje, ki so honorarno delali preko ŠS, teh je okoli 11.000. Prej je bil ta denar namenjen predvsem za občudijsko dejavnost na Univerzi. S tem **ekstra dohodkom** je ŠC pokril izgubo ostalih dejavnosti, napolnil vse sklade, še posebej (po obeh variantah ZR) pa 97,3 mil. v dodatni stanovanjski sklad in še 75 mil. za druge potrebe. In tu je prišlo (že pri I. varianti) do prvih resnejših zunaj vidnih težav. Problema sta bila v osnovi dva (kar se tiče ozko samo ZR). Bilo je popolnoma nemogoče razbrati, kje in zakaj se je pojavila izguba v posamezni delovni enoti. Poleg tega pa je občudijska dejavnost na Univerzi v izredno težkem položaju zaradi izpada sredstev iz ŠS. Zato je UK ZSMS zahtevala, da ŠC dodeli vsaj 75 milijonov (ki so bili namenjeni za osebne dohodke oz. „nagrajevanje po delu“) za občudijsko dejavnost, ker teh

RADIKALNI KOT

BESNIČNOST

BRECHT

sredstev niso ustvarili delavci ŠC, pokrili pa so z njimi izgubo, napolnili predpisane sklade in še dodatnega za stanovanjsko izgradnjo. Teh 97 mil. je UK ZSMS pustila pri miru iz solidarnosti do delavcev, ker se je zavedala njihovega težjega stanovanjskega vprašanja. Enaka stališča kot UK ZSMS so pozneje sprejeli tudi študenti — stanovalci. Zato delegaciji uporabnikov in študentov I. variante ZR nista potrdili. V II. varianti se je sicer videlo, kje je (v kateri enoti) nastajala izguba, tistih 75 mil. pa bi še vedno ostalo delavcem v ŠC. Tudi ta varianta ni bila sprejeta. Povrh vseh pa se obe varianti razlikujeta tudi v višini posameznih postavk, ker v I. varianti ni bila upoštevana amortizacija in še nekaj drugih stvari. Kako so tako varianta sploh lahko dali delavcem na zbor delavcev v sprejemanje? In ko so se stvari okrog 75 milijonov zaostrele skozi to nesprejemanje, so delavcem predlagali, da se odpojejo temu znesku („ki je sicer popolnoma njihov!“) zaradi solidarnosti s študenti. Večina delavcev pa je zelo na tesnem s svojimi OD. Razmerje med najnižjimi in najvišjim je skoraj 1:4! Reakcija delavcev je popolnoma razumljiva. Ogorčen NE.

V istem času kot II. varianta ZR (marec) je prišel v razpravo predlog kalkulacij za leto 1980, ki je med študenti izbujal sodu dno. Gre za tistih norih, nepremišljenih in požrešnih 53 % predvidenih povišanj stroškov za ležišče. Reakcija je prav tako logična, kot prej pri delavcih: povišanje stanarin je lahko maksimalno tolikšno, kot se bodo povišale štipendije. Nekateri bloki so se opredelili celo proti vsakemu zvišanju, dokler se situacija ne razčisti in dolgoročno reši problem v ŠC. To nemogoče zvišanje je šlo predvsem na račun tega, da so upoštevali vse delavce, ki naj bi bili zaposleni v ŠC in ne toliko, kolikor jih je bilo v resnici zaposlenih. Drugi del pa je jasno tistih 14 % od lanskega leta, ki zvišujejo osnovo. Tu bi bilo dobro pogledati, kaj študent sploh plačuje s stanarino. Iz kalkulacij se to jasno vidi. Prva kategorija so materialni stroški (neposredno uporabljeni v domu: kurivo, za čiščenje, za popravila...), potem so to splošni poslovni stroški (elektrika, voda popravila — storitve...), stroški splošnega in analitsko finančnega sektorja (na domove odpade 50,1 %, ki si te stroške delijo — po domače gre za upravo) in vkalkulirani dohodek (naprej določene dajatve, prispevki, OD zaposlenih v domu, skladi...), to je strošek na ležišče, ki se nekoliko zmanjša zaradi zunanjih prihodkov (turizem...).

Skratka, te kalkulacije so bile zavržene, povzročile pa so ogromno škodo že samo s tem, da so sploh bile predlagane. Kmalu po tem so se razjasnile stvari tudi okrog štipendij (vsaj za letos). Predvsem po zaslugi RK ZSMS se bodo kadrovske štipendije povišale za 255,2 % (toliko kot lani življenjski stroški) in ne za predvidenih resolucijskih 16 %. Druge kalkulacije, ki so prišle na dan zadnje dni aprila, so že bolj normalne in celo stabilizacijske. Vendar razpoloženja (in škode od prvih) s tem niso spremenile. Kar se tiče sprememb moralnega stanja v ŠC v zadnjih štirih mesecih, je podobno kot ob koncu „gasilske veselice“.

III.

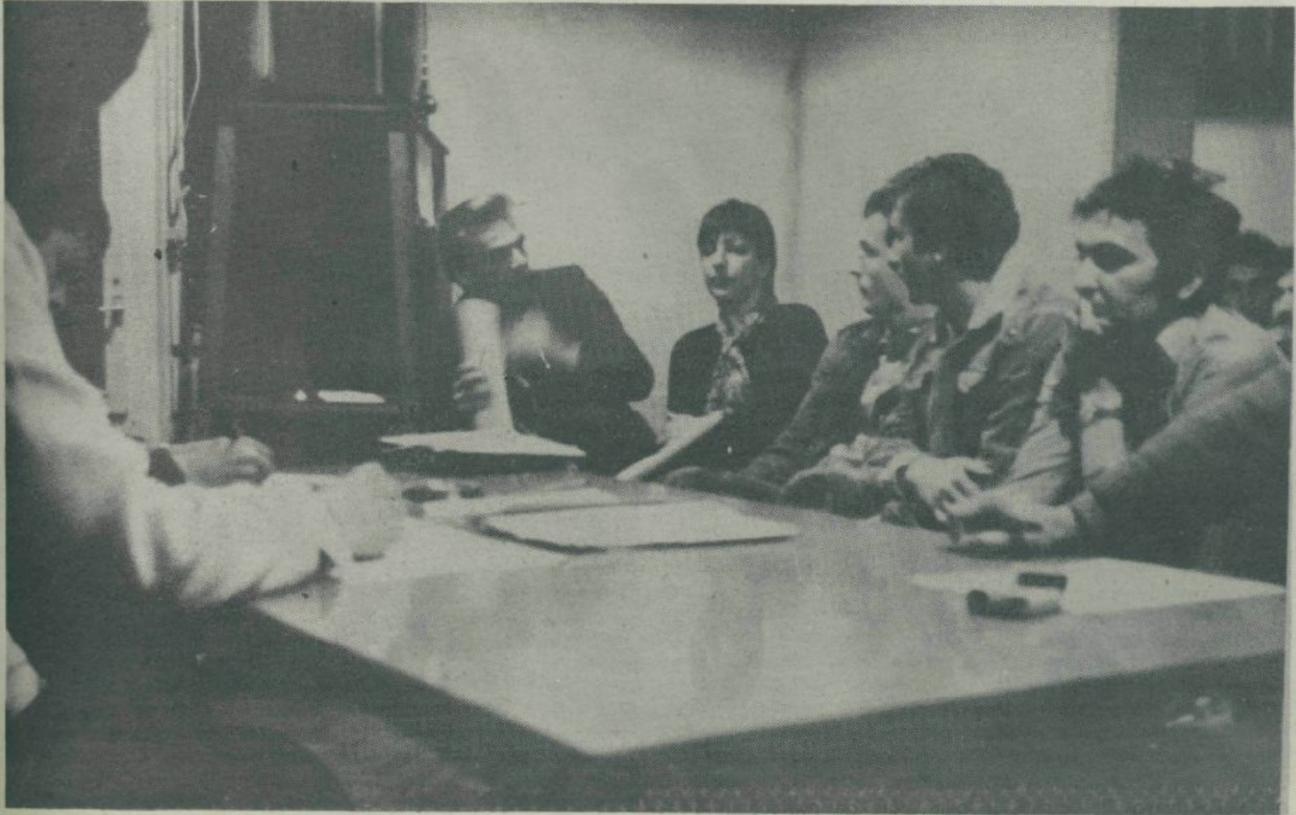
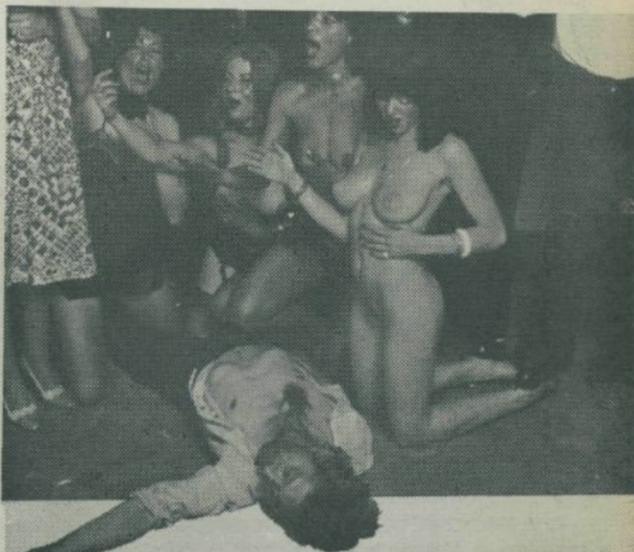
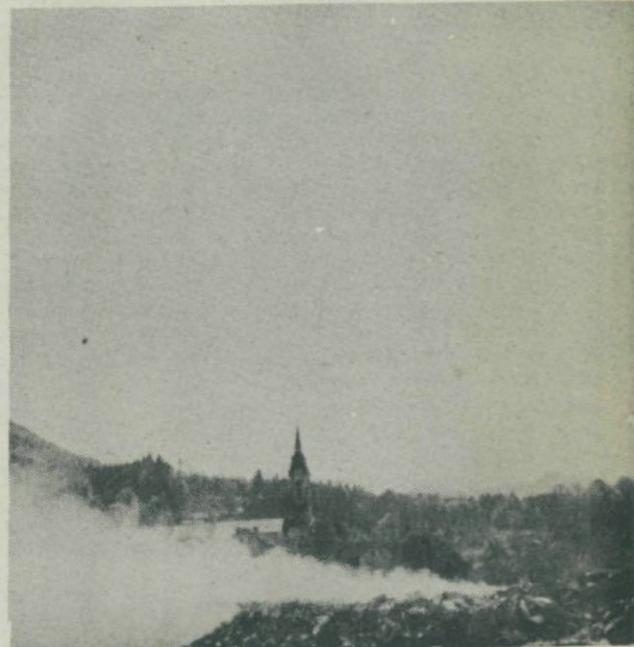
Ta ŠC (dejavnost posebnega družbenega pomena!) posluje po ekonomskem principu. Najlažje je dobiti denar (oz. ga zahtevati) iz študentovega žepa, on pa bo že kako. Če ne drugega, bo delal preko ŠS! Kaj pa njegov študij? In ker grozi izguba, nikogar ne zanima več (v ŠC), kaj je s socialno (to je v tem primeru istočasno razredno) funkcijo ŠC. Socialna struktura študentov kaže, da smo to že tako precej zanemarili. In dokler ne grozi izguba, vse še kar lepo teče, vsaj na videz. Sedanje stanje in razvoj dogodkov pa kaže na popolno nemoč družbeno političnih organizacij in samouprave v ŠC, tako pri študentih kot pri delavcih. Poglejmo si za začetek samoupravo študentov, ker bo potem samouprava delavcev malo bolj jasna. Organizacijsko je kar lepo speljana, po „regelcih“. Najprej domski red. Kdo ga je sestavljal in zavestno sprejemal? Večina stanovalcev že ne, vsaj takšnega ne, kot je v veljavi. Jasno, posledica tega in propadanja domov (ker je premalo sredstev!) je odnos do družbene lastnine. Na zelo visokem nivoju že ni. In ker

osnovne stvari, ki določajo način življenja v domovih, niso urejene, je temu primerno zanimanje za ostale probleme, s tem pa tudi za samoupravo (razen v kritičnih obdobjih) majhno. Ko pa zahtevajo informacije ali materiale, jih dobivajo postopoma, v določenem vrstnem redu, v kolikor jih sploh dobijo. Za to je namreč v ŠC delovno mesto referenta za študentsko samoupravo. Delavci imajo svojega: to je tajnik samoupravnih organov. (Delavci in študentje samoupravljajo o povsem različnih zadevah, kajne!?) Pri delavcih ni dosti drugače. Poleg zapoznelih in nepopolnih informacij dobivajo še nerazumljive informacije. In ker so njihovi OD odvisni od plačevanja stanarin, jih je kaj lahko prepričati, da so študentje proti njim (razmerje med OD je 1:4!). Na videz se ponuja kaj enostavna rešitev: kadrovske menjave v upravi. Vendar bi vsaj izkušnje, če že ne teorija razrednega boja, morale naučiti, da to ni rešitev. Vzroki so drugače. Če bi bilo tako enostavno, bi lahko ukrepale DPO v ŠC, tako pa so brez moči. Gre za povezavo med štipendijsko politiko in poslovanjem ŠC. Obe komponenti se razvijata skoraj povsem neodvisno ena od druge. Zaradi te odvisnosti in ekonomskega poslovanja je ŠC moral manevrirati, čeprav tega ni storil zmeraj dobro in čeprav so posamezne napake ali pa celo nezakonitosti krivda posameznikov. Kratki stik je v tej ločenosti in problem ekonomskega poslovanja. Rešitev niso niti dotacije. Konec koncev je to preživel ukrep — administrativen. V najboljšem primeru ni bila to le začasna in nepopolna rešitev. Tudi kritje izgube preko ŠS je lahko le začasno, čeprav je nujno vsaj za letos. Rešitev je v štipendijski politiki, ki je še zelo nedorečena, v uveljavitvi statusa organizacije posebnega družbenega pomena z vsemi posledicami in odgovornostmi, ki jih to prinaša, in z dosledno uveljavitvijo samoupravnih odnosov (prav in odgovornosti) v ŠC. To zadnje pa zahteva poglobljeno skupno politično in samoupravno delo delavcev in študentov.

ZA SAMOUPRAVLJANJE DELAVSKEGA RAZREDA!

Krašovec Tomaž

Pričujoči teksti Josipa Broza-Tita sestavljajo s prvim in drugim delom njegovega referata na VI. kongresu KPJ/ZKJ v Zagrebu, ki smo ga objavili v prejšnji številki Tribune, izredno pomemben zgodovinski blok. So zgodovinski dokumenti, ki označujejo začetek procesa, ki vodi v smeri dokončnega razpleta antagonističnih protislovij, katere so porajale vse doseganje družbene formacije (razen praskupnosti). „Dolgi pohod“ delavskega samoupravljanja nosi v sebi po eni strani vse antagonistične razredne oblike kapitalistične družbe, oz. te oblike pripelje do njihove najbolj razvite stopnje, po drugi strani je delavsko samoupravljanje prav zaradi tega zmožno te oblike, to „staro“ prevladati. Iz Titovih tekstov je tudi razvidno, da protisloven proces boja za delavsko samoupravljanje poraja po eni strani tendence vračanja na „staro“ in po drugi strani tendence k etatističnemu upravljanju, ki omogoča zopetno prevlado določenega dela družbe nad vso ostalo.

POMEN VI. KONGRESA

Kar se tiče končnega rezultata, ki smo ga dosegli od tedaj do zdaj, sem prepričan, da so temu pomembno pripomogli tudi sklepi 6. kongresa KPJ/ZKJ. Ti so začasno izzvali zmedo prav zaradi prakse v tistih petih, zelo težkih in zapletenih letih pred 6. kongresom. Odmik od tiste prakse ni bil lahek. To je zahtevalo totalno spremembo tako načina mišljenja kakor tudi prakse. To ni šlo lahko in brez odpora. Ena od oblik tega odpora se je izražala v dvomu o taki demokratični orientaciji, za katero se je opredelil 6. kongres — z dogmatsko — birokratskih ali z buržoazno-liberalističnih pozicij. Želim spomniti, da je v referatu na 6. kongresu tov. Tito izvedel tako resno analizo stalinizma, kakršne nismo naredili ne pred in ne po kongresu. Tudi to je bil za nekatere razlog, da pomen tega kongresa kasneje negirajo.

Branko Mikulič: „Pomemben prispevek VI. kongresa k našemu splošnem razvoju“ („Socijalizam“, št. 2, 1980, str. 197)

1949

GOVOR NA DRUGEM KONGRESU KOMUNISTIČNE PARTIJE SRBIJE

Beograd, 21. januarja 1949.

Tovariši in tovarišice!

Na vašo željo, da bi govoril, se bom na kratko dotaknil nekaj vprašanj, ki so vam znana, oziroma niso nova, ker ste o njih tukaj že mnogo govorili, o katerih pa je treba v današnjem položaju mnogo več govoriti in jih bolj poudarjati, kakor bi bilo potrebno v normalnih razmerah.

Prvo, kar bi hotel zlasti poudarjati, je vprašanje vašega drugega kongresa in nezlomljiva enotnost, ki se je manifestirala tudi tukaj, na našem kongresu. Če pomislimo, da je minilo že nad šest mesecev, odkar je bil V. kongres KPJ, nato kongresi KP Bosne in Hercegovine, KP Slovenije, KP Hrvatske, KP Črne gore in KP Makedonije, na katerih sta se tudi izrazili popolna soglasnost in enotnost naših partijskih vrst, potem šele vidimo, kako je naša partija prekaljena in trdna, tako trdna, da ji niso mogli škodovati nikakršni napadi in poskusi informbiroja, da bi razbil njeno enotnost. Menim, da bi morali ljudje, ki so nas tako lažno obtožili, to dejstvo upoštevati, da bi se morali zamisliti nad tem, zakaj je naša partija lahko bila kos vsem poskusom razbijanja in zakaj je ostala tako enotna. Ko bi to dobro premislili, bi morali priti do logičnega zaključka, namreč, da je naša partija lahko vzdržala vse te napade na svojo enotnost: prvič, ker se je njeno članstvo prekalilo v surovi borbi osvobodilne vojne in v revolucionarni borbi; drugič, ker je naša partija v dolgoletni borbi čistila svoje vrste in se pripravljala na najtežje dogodke, da bi jih obvladala; tretjič, ker je za Boljševiško partijo naša partija izvršila največja revolucionarna dejanja; četrtič, ker se naša partija naslanja na tako množično politično organizacijo, kakršna je naša Ljudska fronta; petič, ker je naša partija v svoji praksi od leta 1937 pa do danes imela v osnovi pravilno linijo pri vseh vprašanjih in ji je zaradi tega uspelo uresničiti to svojo linijo; šestič, ker je vsakemu članu naše partije, in ne samo članom partije, ampak vsem delovnim državljanom naše države jasno, da se naša partija ne odmika od linije marksizma—leninizma, temveč vodi našo državo dosledno v socializem; sedmič, ker se člani naše partije globoko zavedajo, kaj pomeni enotnost partijskih vrst za uspešno graditev socializma v naši državi, in zaradi tega s prezirom odbijajo vse konkrarevolucionarne pozive nekaterih komunističnih listov in radijskih postaj k notranjenemu upor, ki bi neogibno likvidiral vse pridobitve naše ostre borbe. Glejte, to je tisto, kar dela našo partijo po vseh nepravičnih obtožbah še bolj trdno in bolj prekaljeno.

Za to, za enotnost naše partije, skrbite vsak dan! Nikomur ne dovolite, da bi razbijal naše partijske vrste, pa naj bo kdorkoli! Vedite, da je to sovražno dejanje ne samo zoper našo partijo, ampak tudi zoper naše narode. Bodite budni in neusmiljeni do vsakogar, ki bi to poskušal!

Na svojem kongresu ste govorili o uspehih in pomanjkljivostih. Menim, da je sedaj naša osnovna naloga prizadevati si z vsemi silami, da bo teh pomanjkljivosti in slabosti v našem delu čim manj, kajti prav te slabosti in pomanjkljivosti preprečujejo še večje uspehe. Znane so vam naše letošnje naloge. Velike so, toda mi jih moramo in moremo izvršiti. Izvršili pa jih bomo, če boste vi, komunisti, prednjačili pri popravljanju napak in boste žrtvovali vse svoje sile za zmago našega petletnega plana.

Kakor ste lahko spoznali iz naših referatov na zadnjem zasedanju naše ljudske skupščine, ne letos za jasno linijo, kaj ima v našem gospodarstvu prednost in kaj to pomeni. Razumljivo je, da se moramo po tem tudi resno ravnati. Tu ne morejo in ne smejo biti pri vašem delu lokalne koristi na prvem mestu. Podrejene so koristim celote. Tukaj ne more biti vprašanja: zakaj to in ne ono?

Natanko vemo, po čem se moramo ravnati, in če se bomo držali nekazane smeri, potem vedite, da nam je popoln uspeh zagotovljen. Letos je zlasti važno vprašanje mobilizacije in pravilne razporeditve delovne sile. Tovariši, prepričan sem, da je na vasi še dovolj neizkoriščene delovne sile, kadar razlagate ljudem, kako pomembno je, da gre vsak, ki je sposoben, nekam delat, in sicer tja, kjer je najbolj potrebno.

Rad bi vas opozoril na neko važno vprašanje, in sicer na vprašanje varčevanja. Prav položaj, v katerem smo danes, nas sili, da posvetimo posebno pozornost varčevanju z raznim materialom. Varovati moramo ljudsko premoženje, s katerim ravnajo včasih malomarno in celo zločinsko. Vi, komunisti, morate biti budni varuhi tega ljudskega premoženja. Mi jih sicer odkrivamo in strogo kaznujemo, vendar to še ni dovolj učinkovito. Vsakdo mora biti buden in paziti, da se ljudsko premoženje ne razsipa. Imamo državno kontrolo, ki ji morate pri izvrševanju njene dolžnosti kar najbolj pomagati. Vedno ji morate o pravem času sporočiti razne nepravilnosti, ki bi jih sami iz kakršnihkoli razlogov ne mogli odpraviti.

Kot voditelji morate zlasti paziti, kakšen je vaš odnos do ljudstva. Vaš odnos ne sme biti odnos ljudi, ki ukazujejo, ampak odnos ljudi, ki potrpežljivo pojasnjujejo in pomagajo ljudstvu. Mnoge nesporazume bo lahko odstraniti, če boste ljudstvu dobro pojasnili razne ukrepe naših oblasti. Kadar izidejo kake urede in podobno, jih morate najprej dobro proučiti, potem pa jih elastično uporabljati, ne da bi kršili zakon. Naše ljudstvo ceni zakone prav tako, kakor sovraži razne nepravične postopke.

Če vidite, da kakšnih stvari ni zaradi nepravilnosti ali napak, ki jih je kdo storil, čeprav bi bile lahko na razpolago, tedaj tega ne opravite. Take stvari raje takoj sporočite nam, da bi jih popravili. Bodite pravi gospodarji, pogledajte povsod in skrbite za vse, tako za ljudi kakor za materialne dobrine naših narodov.

Spremljal sem delo vašega kongresa in videl, da ste v glavnem zajeli vse pomembnejše probleme kakor tudi pomanjkljivosti. Želim samo, da bi bili vaši sklepi o vsem tem zares uresničeni. Opozoril vas bom samo na neko stvar, ki sem jo večkrat opozoril, namreč na nepravilen odnos do kritike in samokritike, ne samo v osnovnih organizacijah, ampak tudi v višjih. Mnogi člani partije ne sprejemajo radi kritike. Razumljivo je, ni najprijetnejše, če te kdo kritizira, vendar je koristno za vzgajanje članov partije. Sicer bi lahko zavladata v partijskih organizacijah gnili liberalizem in malomeščanščina. Zaradi tako imenovane složnosti v organizacijah gledajo skozi prste najprej pri majhnih, pozneje pa tudi pri velikih napakah. To je zelo nevarna stvar za pravilen razvoj partijskih organizacij in za vzgojo članov partije. Po tem moramo ostro udariti in naj se tovariši ne boje kritizirati, ako imajo prav. Član partije, ki se zavoljo tega jezi, ni zrel komunist; to mora sprevideti.

Najboljša lastnost komunista je, da je samokritičen, strog do samega sebe in svojih napak, vendar tudi sprejemljiv za kritiko drugih, če je le-ta umestna, se pravi utemeljena. Če bomo torej strogi predvsem sami s seboj, se pravi samokritični do najvišje stopnje, tedaj ne bo potrebna kritika drugih. Ta odpor do kritike izvira najpogosteje iz ničmernosti in neskrupulosti, kar je zelo grda človeška lastnost, ki se je morajo otrestiti zlasti komunisti.

Druga stvar, ki sem jo opazil, je, da mnogi vodilni tovariši, člani partije, ne žive polnega partijskega življenja, se pravi, ne delajo v osnovnih partijskih organizacijah. To je seveda nepravilno, kajti

takšni tovariši izgubljajo ne samo stik z življenjem in delom osnovnih partijskih organizacij, marveč polagoma tudi partijsko miselnost, ki se ne poraja sama ob sebi, ampak se pridobiva v vsakdanjem partijskem življenju. Ta partijska miselnost pa se potem pozitivno zrcali v delu članov partije, in sicer pri tistih dolžnostih in funkcijah gospodarske, državne ali politične narave, ki jih morajo opravljati.

Poudarjam, tovariši in tovarišice, da to niso majhne stvari. Naša partija mora delati v zelo neugodnih razmerah in zavoljo tega je nujno, da vladata v njej partijska disciplina in partijsko življenje. Tovariši in tovarišice, zlasti negujte tisto iskreno tovarištvo, ki nam je bilo v najhujših časih osvobodilne vojne vselej najmočnejša moralna opora. Takšno iskreno tovarištvo potrebujemo prav tako tudi danes, ko se naša partija bori za to, da bi premagala nezastisljavo težko nalogo.

Dovolite mi, tovariši in tovarišice, da se nekoliko dlje pomudim pri metodah propagande, ki se je zlasti v zadnjem času razbesnela proti nam v državah, katerih voditelji še vedno govore, da imajo prijateljske namene z našimi narodi.

Poznamo vsakovrstno propagando — lojalno in neloyalno, pošteno in nepošteno, lažljivo in resnično. Tu bom govoril predvsem o lažnivi propagandi. Namen lažnive propagande je prevariti čim širši krog ljudi in z lažmi prikriti resnico. Preračunana je na to, da ljudje vsaj začasno sprejmejo laž za resnico in s tem, kar je razumljivo, resnico za laž. To je globalno nemoralno. Ljudje so to tudi vedno imeli za nemoralno. Z lažnivo propagando želijo doseči določene cilje, ki po človeškem pojmovanju vselej veljajo za nepošteno. To je najsmratnejša dediščina starega sveta, starih družbenih ureditev in običajev, v katerih sta laž in prevara imeli in imata še danes vidno vlogo v vsakodnevnih praksi.

Danes smo v takšnem položaju, da se moramo boriti z velikansko silo propagande, ki je naperjena proti naši državi. To lažnivo propagando vodijo proti nam z Vzhoda in Zahoda. Prva in druga težita za smotri, ki jih ne moremo imenovati pošteno. Znano nam je, da so nekateri vodilni ljudje v prijateljskih državah še tik pred objavo famozne resolucije grozili, da ne moremo računati na uspeh, ker bodo proti nam sprožili velikanski propagandni aparat. Vedeli smo, da nam bo težko, če bodo proti nam uporabili ta veliki propagandni aparat, nikakor pa nismo verjeli, da bo ta propagandni aparat uporabljal znane Goebbelsove metode in metode reakcionarne zahodne kapitalistične propagande. Toda ko bi bili to tudi vedeli, ne bi bili mogli ravnati drugače, kakor smo. V korist internacionalizma, v korist nadaljnega razvoja socializma na svetu smo morali sprejeti to borbo za resnico, toda proti laži in zavijanju — za socialistično moralo in pravilno pojmovanje odnosov med državami, ki grade in želijo graditi socializem.

Da, proti nam dela danes velikanski propagandni aparat. Ta aparat uporablja nedovoljena in umazana sredstva proti mali državi s herojskimi tradicijami večne borbe za svoj obstoj, za svobodo, pravico in resnico. Ta propagandni aparat se je danes vrgel na pridobitve naše herojske osvobodilne borbe, na graditev socializma v naši državi. Razumljivo je, da mi nimamo propagandnega aparata, naš propagandni aparat je šibek, vendar tudi ta naš šibki propagandni aparat uporabljamo predvsem za to, da prijateljsko prikazujemo napore in uspehe narodov v državah ljudske demokracije in v Sovjetski zvezi. Medtem ko govore naše radijske postaje o kulturnem razvoju, o graditvi in uspehih v teh državah, pa

širijo radijske postaje teh držav najbolj surove klevete in žalitve proti naši državi. Še več, te radijske postaje dajejo na razpolago tistim kriminalnim tipom, ki so izdali našo deželo, za to, da bruhajo svoj strup na nas.

Za nas pa, tovarišice, govore samo dejanja v preteklosti in dejstva v sedanosti. In v tem je tudi naša moč. Naša borba proti lažni propagandi je danes v tem, da seznanimo svet z resničnim stanjem stvari, da ga opozorimo na dejstva, na stvarnost. Nam je mnogo do tega, da bi napredni ljudje v svetu spoznali resnico o nas. Nam je do tega, da bi se napredni ljudje v vseh državah sveta zavedali, da mi s svojo borbo za resnico ne slabimo naprednih sil na svetu, temveč da jih krepimo. Govorimo in bomo govorili, da je pot, ki so jo ubrali naši kritiki, napačna in škodljiva za mednarodno delavsko gibanje sploh.

Tovariši in tovarišice! Danes seveda nimamo takšnih možnosti, da bi vplivali na to, da bi resnica o nas naglo prodrila v svet. Ta resnica si utira pot zelo počasi, kar zadeva ob velik propagandni aparat, s katerim so nam grozili in ki razširja vse mogoče laži in izmišljotine. Vendar bo ta resnica dosegla slehernega človeka, ki ljubi resnico, ki želi spoznati resnično stanje pri nas, takih pa je velika večina na svetu. Ko ne bi bilo tako, bi bila perspektiva za uresničenje boljših odnosov na svetu zelo mračna.

Propaganda radijskih postaj v državah ljudske demokracije proti naši državi se lahko primerja samo s propagando reakcionarnih in fašističnih radijskih postaj v dneh najbolj besne gonje proti Sovjetski zvezi, in to v prvih letih po zmagi velike oktobrske revolucije in ob Hitlerjevem napadu. Razlika je samo v tem, da je imela Sovjetska zveza proti sebi le propagando mednarodne reakcije, propagando držav ljudske demokracije in moskovsko radijsko postajo. Kaj to pomeni? To pomeni, da so začeli v državah, s katerimi imamo pismene pogodbe o prijateljstvu in kulturnem sodelovanju, proti nam breznačno gonjo, zaradi česar so te izgubile svo vrednost. Kakšno kulturno sodelovanje pa naj bo to, če skušajo z vsemi propagandnimi sredstvi razbiti prijateljsko državo? To propagando moramo imenovati s pravim imenom, in sicer, da je to sovražno propaganda, kontrarevolucionarna propaganda, ker jo vodijo zoper socialistično državo.

To gonjo hočejo sicer prikriti s frazo, da ni naperjena proti našim narodom, temveč zgolj proti voditeljem naše države. To je navadna dvolična fraza kajti v tem primeru ne gre samo za propagando, marveč tudi za konkretno sovražno ravnanje z našimi narodi sploh. Oglejmo si samo ravnanje z našimi športniki v Budimpešti, Bratislavi in Pragi in tako naprej; nadalje z našimi predstavniki v tujini, na primer v Berlinu, Budimpešti, Sofiji, v Albaniji in na Češkoslovaškem in tako naprej, dalje preganjanje naših manjšin v Romuniji in Bolgariji in ravnanje z našimi ljudmi na Madžarskem in tako naprej. Navedel bi lahko ne deset in deset, temveč na stotine raznih primerov, kako žalijo narode naše države tako imenovani prijatelji naših narodov v državah ljudske demokracije. Vse to izziva velikansko ogorčenje našega ljudstva. V zadnjem času prejemale uredništva naših časnikov in radijske postaje nešteto pism, v katerih izražajo posamezni delovni državljani naše države svoje ogorčenje nad ravnanjem teh dozdnevni prijateljev naših narodov. Naši ljudje so zaradi takšnih farizejskih izjav samo še bolj ogorčeni, saj je jasno, zakaj dajejo take izjave. Takšne izjave dajejo zato, ker hočejo razbiti enotnost naših narodov, ki je trdnjava proti vsem napadom od zunaj.

Tovariši in tovarišice, ko je nastalo nesoglasje med VKP (b) in nami, to je takrat, ko smo prejeli znana pisma, v katerih nas nepravilno obtožujejo, smo mislili, da se bo to nekako poravnalo med nami in VKP (b) in da bo vse ostalo med nami, kajti bilo nam je tedaj, kakor nam je tudi sedaj, do tega, da ne bi zaradi tega trpele nepredno gibanje na svetu. Toda ko je bila sprejeta znana resolucija informbiroja, zlasti pa ko je tisk objavil zgoraj omenjena pisma, ki so jih med nami celo ilegalno širili, smo se prepričali, da bo imel ta primer hujše posledice ne le za nas, marveč tudi za vse napredno gibanje na svetu. V tem mučnem položaju smo sklenili, da ne bomo objavljali naših dokazov, razen naših odgovorov na pisma, da ne bi še bolj zaostrovali odnosov. Dobro se spominjate, da smo zelo previdno obveščali člane partije šele tedaj, ko je VKP (b) vso to stvar že spravila v javnost. Ves ta čas je bilo naše stališče: čim manj govoriti in pisati o tem, toda naši kritiki so napačno razumeli naš molk ter čedalje bolj žolčno obrekovali nas in našo državo sploh. Prizadevali smo si na to nenačelno gonjo odgovarjati v čim mirnejšem tonu in načelno. Tako bomo delali tudi v prihodnje. Toda danes ima vsa stvar že tak značaj in je zavzela že tak obseg, da smo prisiljeni najodločnejše razkrinkavati vsa obrekovanja in laži, pa naj pridejo od koderkoli. Tudi poslej bomo gledali na to, kaj je in kaj ni v korist mednarodnemu naprednemu gibanju. Toda pobijati moramo laži in odkrivati resnico, kajti to ni samo v korist naše države, ampak v korist internacionalizma sploh, v korist socialistične morale.

Ko so naši kritiki spoznali, da so se zaloteli, ko so začeli izpodbijati zasluge naše države v veliki osvobodilni vojni, so začeli pisati in govoriti, da se je naše ljudstvo sicer junaško borilo, toda samo — brez vodstva. Kakor da se naši ljudje radi bijejo in da so komaj čakali na priložnost, da to svojo gorečo željo izpolnijo na bojnem polju, in da za to ni potrebna nikakršna organizacija, nikakršno vodstvo niti modrost in sposobnost! Večje neumnosti, kakor je ta, že dolgo nismo slišali.

Nihče naj ne misli, da smo sploh kdaj pomislili na to, a kaj šele želeli, da bi se borili zaradi nekega svojega opravičila, kajti mi se nimamo za kaj opravičevati. Če bi danes hoteli objektivno presoditi, na čigavi strani je več nemarksističnih, nacionalističnih, neinternacionalističnih in raznih drugih napak ter izpadov, tedaj vsekakor ne bi bili ožigosani kot krivci mi, ampak naši kritiki, na katere se lahko po vsej pravici nanaša vse tisto, kar pripisujejo v resoluciji informbiroja nam.

Tovariši in tovarišice, nekaterim ljudem v naši državi in izven nje se zdi vsa ta stvar zelo tragična. Imajo jo za tako tragično, da govore, kako bi morali žrtvovati ne samo sebe, ampak tudi državo in pridobitve naše borbe, samo da bi bila ohranjena enotnost mednarodnega naprednega gibanja. To je seveda vseskozi napačno. S tem ne bi niti malo pomagali naprednemu mednarodnemu gibanju, ampak nasprotno, s tem bi sankcionirali metodo, ki ni niti marksistična niti internacionalistična, kar bi v bodoče zelo škodovalo mednarodnemu delavskemu gibanju. Kdo govori danes, da je treba priznati tudi tisto, česar ni? Tako govore razni slabiči, polmarksisti in omahljivci, ki ne vidijo dalje od svojega nosu. Ti ne morejo razumeti, da gre tu za nekaj popolnoma drugega, ne pa za navaden umik z vodilnih mest, recimo, Tita, Rankovića, Kardelja in drugih. Ne vidijo, da ne gre tu za priznanje napak, ampak za nekaj popolnoma drugega, to drugo pa nas je zavezovalo, da nismo smeli iti v Bukarešto, in smo pravilno ravnali, ker nismo šli.

To „drugo“ je: prvič, vprašanje odnosov med socialističnimi državami na določeni stopnji, o čemer smo že govorili; drugič, vprašanje ekonomskih odnosov; tretjič, vprašanje, kako in kdaj je možna federacija, recimo, med nami in Bolgari; četrtič, vprašanje nesporazuma glede oblike naših ekonomskih in drugih odnosov z Albanijo; petič, nepravilen odnos oziroma nepravilno ravnanje z našo državo, ki je med vojno zelo mnogo žrtvovala in zaslužila, da z njo kot z najzvestejšo zaveznico v najhujših časih za vse zaslužene evropske narode, zlasti pa za narode ZSSR, bolje ravnajo.

To je nekaj vprašanj, ki jih je mogoče združiti v eno splošno vprašanje, in sicer: kako bi socialistične države na sedanji stopnji urejale in tudi morale urejati svoje medsebojne odnose, da bi to služilo kot najpomembnejša spodbuda nadaljnjemu razvoju socializma na svetu, da bi si socializem, to novo družbeno obliko, zaželeli vsi napredni ljudje na svetu, ne pa samo delavski razred, ki je nosilec te nove, pravičnejše družbene ureditve. Zato je nujno potrebno, da vodilni ljudje socialističnih držav zavrzijo te negativne pojme o medsebojnih odnosih med socialističnimi državami, ki jih uporabljajo v kapitalističnem svetu in ki jih ne smemo prakticirati v odnosih med socialističnimi državami, kajti to lahko ne samo ovira, ampak tudi zelo oteži zmagovito pot socializma po svetu. Zlasti je važno, da socialistične države spoštujejo načelo enakopravnosti malih in velikih držav, malih in velikih narodov. Prav temu posvečajo danes zelo veliko pozornost zatirani narodi vsega sveta, pa ne samo zatirani narodi, ampak tudi vsi mali narodi sploh. Vsaka kršitev tega marksističnega načela zelo škoduje vsem naprednim silam na svetu, ki se bore zoper imperialistično zasluževanje kolonialnih narodov, ki se bore zoper ogrožanje neodvisnosti malih narodov po raznih imperialističnih silah.

Tovariši in tovarišice, to in druga načela marksizma-leninizma mi branimo in zaradi tega sega naša borba prek meja naše države. S tem da branimo naše stališče, branimo koristi naše države, ki gradi socializem, braneč koristi take naše države, ki gradi socializem, pri čemer upoštevamo naše specifične pogoje, pa branimo marksizem-leninizem pred revizionizmom, ki so ga začeli vtihotapljati v vsakodnevno prakso in v nenačelno borbo proti nam voditelji nekaterih komunističnih partij.

Vse te sovražne napade prikrivajo danes s krilatico, češ da z njimi krepijo mednarodno delavsko gibanje itd. Ne vidijo, da opravljajo s tem kontrarevolucionarno tlako, ker napadajo majhno socialistično državo, ki je bila in je tudi danes zgled mnogim narodom. Najbolj zanimivo pa je, da uporabljajo sedaj naši kritiki sami v svojih državah mnoge stvari, zaradi katerih so nas prej napadali, na primer vezane cene na Madžarskem in v Albaniji, dvojne cene, ki jih sedaj uvaja tudi Češkoslovaška, kolektivizacijo in borbo proti kulakom, vprašanje Ljudske fronte in tako dalje. Da bi pokazali, da nočejo hoditi po naši poti, so začeli v nekaterih državah ljudske demokracije razpuščati Ljudsko fronto, vendar jo sedaj vlečejo skozi zadnja vrata spet nazaj v svojo hišo. Nadalje je tovariš Dimitrov v svojem govoru na kongresu Komunistične partije Bolgarije izumil nekakšne formulacije o značaju oblasti v

ljudskih demokracijah, vse to pa je bilo že vnašem gradivu pred in med našim kongresom, ki je bil nekaj mesecev pred kongresom Komunistične partije Bolgarije. Skratka, vse to sem omenil, da bi videli, kakšni zmehani pojmi vladajo v nekaterih komunističnih partijah in kako brez hrbtenice so nekateri voditelji teh partij. Zakaj morajo ti tovariši spreminjati svoje stališče glede različnih vprašanj, zaradi katerih so nas kritizirali? Spreminjati ga morajo zaradi tega, ker to zahteva življenje, praksa. Vse to skupaj že dokazuje, kako nezaslišano nenačelna je njihova kritika zoper nas, dokazuje jasno, da ne gre za to, za kar so nas obtoževali in napadli ter nas napadajo še danes.

Tovariši in tovarišice, kakor vidite, vsa ta stvar za nas ni tragična, vendar je škodljiva. Ni dvoma, da je škodljiva za vse napredno gibanje na svetu, toda hkrati je tudi pozitivna: kajti najti je treba srečnejši izhod za medsebojne odnose med socialističnimi državami in zavreči napačno pot, ki so jo nastopili. Če to pot zavrzemo, in zavreči jo moramo, potem bo to silno koristilo mednarodnemu naprednemu gibanju, potem bo rodila naša borba, borba naše partije, desetereen sad. Zato je mogoče in je treba prenesti tudi največje žalitve in težave, zavedamo pa se, da delamo to za zmago pravične in pravilne stvari. Navsezadnje to ne bo škodovalo niti Sovjetski zvezi niti državam ljudske demokracije, kajti tisto, kar koristi mednarodnemu naprednemu gibanju, bo mnogo koristilo tudi državam ljudske demokracije in ZSSR.

Naša perspektiva je jasna. Vztrajati moramo na svoji poti in zgraditi socializem v naši državi in zgradili ga bomo kljub raznim oviram. Ko bomo zgradili socializem, bo tudi konec obtožb. Tedaj se bo pokazalo, kaj zmora partija, ki ima jasno določene cilje in je enotna, kaj zmorejo narodi neke države, četudi so majhni, ako so enotni in zaupajo partiji, ki jih vodi. Naša partija pa bo privedla naše narode v boljše življenje, v socializem, o tem bodimo trdno prepričani.

Tovariši in tovarišice, končal bi s pozivom, da se znova in še prizadevneje lotite vsakodnevnega dela za izpolnitev našega petletnega plana, da se še bolj zavzemamo za uresničenje socializma v naši državi. Varujmo, tovariši in tovarišice, enotnost naše partije kot punčico svojega očesa. Preganjajmo iz njenih vrst vse tuje in omahljive elemente in sprejemajmo vanjo nove, najboljše delovne ljudi iz naših tovarn, naših rudnikov, naših vasi, armade in vseh tistih ustanov ter mest, kjer naši delovni ljudje z dejanji dokazujejo zvestobo partiji in socializmu. V naši partiji, ki se je prekalila v dolgoletni borbi, bosta še nadalje ostali najtrdnjša enotnost in monolitnost, kajti ti sta bili porok za vse naše zmagave v preteklosti in ti bosta porok za vse naše zmagave v bodočnosti.

Naj živi drugi kongres Komunistične partije Srbije!

Naj živi naša slavna Komunistična partija Jugoslavije!

Naj živi in večno cvete naša slavna domovina — socialistična Jugoslavija.

1954

GOVOR NA TRETJEM IZREDNEM PLENUMU CENTRALNEGA KOMITEJA ZVEZE KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE

Beograd, 16. januarja 1954.

Tovariši in tovarišice!

Pričenjam III. izredni plenum centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije s tem dnevnim redom:

Primer tovariša Milovana Đilasa in vprašanje izvajanja sklepov VI. kongresa Zveze komunistov Jugoslavije.

Tovariši in tovarišice!

Rad bi povedal nekaj besed o tem, zakaj smo morali sklicati ta plenum, rad bi navedel poglavitne vzroke, zaradi katerih smo morali sklicati izredni plenum.

Predvsem je jasno, da bi to zadevo drugače rešili, če bi se zgodila v rednih razmerah, če bi šlo za kake drobne zadeve, ki ne bi zadevale sklepov VI. kongresa. Toda članki tovariša Milovana Đilasa so bili posebnega značaja: kazali so hotenje, da sklepov VI. kongresa ne bi izvajali v tistem duhu in smislu, v kakršnem smo jih sprejeli, bili so takšnega značaja, da so začeli o teh sklepih, ki se tičejo pomembnih notranjih vprašanj Zveze komunistov in nadaljnjega razvoja socializma — o čemer lahko sklepa samo novi kongres — javno razpravljati, to se pravi, da je o njih razpravljati izvenpartijski avditorij; zato je seveda razumljivo, da smo po vsem tem morali sklicati plenum.

Članki Milovana Đilasa so bili njegov lastni proizvod, njegovi lastni nazori. Vsiljuje se vprašanje, zakaj nismo že poprej ničesar ukrenili, glede na to namreč, da je bil Milovan Đilas član IK CK ZKJ, da bi z manj hrupa, z manj pretresljivostjo in škode nekako uredili to zadevo.

Če vprašanje tako zastavimo, moram priznati, da smo pravzaprav deloma krivi tudi mi. Tovariš Đilas je namreč že poprej pisal članke, in ko me je nekoč te jeseni vprašal: „Kako gledaš ti, Stari, na moje pisanje, kaj misliš o njem?“ — sem rekel: „Veš, je nekaj reči, ki se z njimi ne strinjam, v glavnem pa so dobre stvari in mislim, da to, kar sem prej omenil, ni razlog, da bi prenehali: piši naprej.“ Tako sem odgovoril zategadelj, ker je v svojih člankih navajal marsikaj, o čemer smo mnogi že govorili in tudi pisali.

In šele pozneje, v decembru, sem, prebirajoč te članke, spoznal, da je šel tovariš Đilas predaleč. Brž ko pa sem videl, da je v člankih napadel pravzaprav Zvezo komunistov (ne bom navajal različnih teoretično napačnih stališč, o tem naj spregovori tovariš Kardelj), sem spoznal, da gre pri tem tudi za likvidacijo Zveze komunistov, da gre za razbijanje discipline, da gre za stvari, ki lahko prizadenejo velikansko škodo ne zgolj enotnosti naše partije, temveč tudi enotnosti naše države. In nisem se motil. Srečni bi bili, če bi se zmotili, a se, žal, nismo. Kaj kmalu se je pokazalo, kako zelo škodljivi so sadovi vsega tega; in posledice ne zgolj za našo zvezo, temveč tudi za našo državo v splošnem, bi bile neizmerne.

Ne moremo reči, da posamezni tovariši Đilasa zaradi teh člankov niso kritizirali, precej ostro kritizirali, in da ne bi posamezni naši tovariši na splošno izražali nesoglasja. O tem bodo sami spregovorili. Glede sebe pa vam moram povedati, da sem moral potem, ko sem videl, da ubira tovariš Đilas tudi po teh kritikah v osebnih stikih in razgovorih, še vedno isto pot in da stvari v svojih člankih celo zaostruje — tedaj nisem bil v Beogradu, zdravil sem se v Sloveniji — odločno in ostro reagirati in sem zahteval, naj njegove članke takoj prenehajo objavljati, naj jih ne tiskajo, dokler stvari ne uredimo v našem najvišjem forumu Zveze komunistov.

Tovariš Đilas je vedel za moje odklonilno stališče, še preden je objavil svoj poslednji članek v „Novi misli“. Objavil ga je na hitro. Kaj pa je hotel doseči z njim? Lahko bi posumil, da je šlo pravzaprav za to, da bi nam, to je tistemu „krogu“, ki ga je napadel v „Novi misli“, v moralnem pogledu onemogočil razpravljati z njim na enakopravni podlagi in z vso pravico o nekaterih njegovih idejnih in drugih trditvah, ki v njih napada birokracijo, ali bolje, naskakuje odprta vrata v pogledu odpravljanja birokracije pri nas.

Ne mislim zdaj razpravljati ali govoriti o tem članku; članek je obskuren pamflet. Zame to ni bistveno. Zame je bistveno to, kar je prej pisal. Kam je vodilo njegovo pisanje in kaj je hotel z njim doseči? Takoj moram povedati, da bi bilo preostro in prehudo, če bi rekel, da se je tedaj povsem zavedal in vnaprej računal, kakšne posledice utegne vse to imeti za našo Zvezo komunistov in našo državo, za graditev socializma v naši državi. Mislim, da je bilo prav to, da ni doumel bistva našega razvoja (in da ni razumel, kaj iz vsega tega lahko nastane), eden izmed elementov, ki ga je silil, da je pisal dalje, čeprav se mi z njim nismo strinjali.

Ali so članki, ki jih je objavljaval v „Borbi“, in sicer kar po tri na teden, kaka nova, izvirna teorija, ali so to nove misli o našem razvoju, o razvoju naše stvarnosti? Niso, tovariši! In če nam nekateri naši tovariši danes pravijo: „Le zakaj ste ga napadali, čemu izredni plenum, ko pa gre vendar za stvari, o katerih ste tudi sami govorili,“ odgovorjam: „Res je, v tem so tudi moje in Kardeljeve misli in formulacije ter misli mnogih drugih tovarišev, o katerih smo javno govorili na zborih.“ Sam sem prvi govoril o odmiranju partije, o odmiranju zveze, nisem pa rekel, naj se to zgodi že čez šest mesecev, čez leto ali dve, marveč da je to dolgotrajen proces. Dokler ne bo tudi poslednji razredni sovražnik onemogočen, dokler ne bo socialistična zavest zajela najširših množic naših državljanov, dotlej tudi odmiranja oziroma likvidacije Zveze komunistov ne more biti, ker je Zveza komunistov odgovorna za uresničevanje pridobitev revolucije, kot je bila med revolucijo odgovorna za njeno zmago. Zveza mora obstajati in ne le obstajati, temveč se tudi idejno krepiti, da se bo zavedala svoje velikanske vloge.

V tem ni nič izvirnega, toda zdaj gre za vprašanje, kaj je tovariš Đilas navajal v svojih mislih, v svojih „filozofskih“ idejah, kakor sam pravi. Do kakšnih sklepov je prišel v teh svojih „filozofskih“ razmotritvah, ko je omenjal prav tista dejstva, ki so se med našim razvojem res pokazala in ki smo z njihovo pomočjo že dosegli uspehe, glede razbijanja birokracije in glede vedno popolnejšega oblikovanja naše družbene biti? S tem je hotel prikriti tisto svojo koncepcijo, ki jo je oznanjal in o kateri je pisal, namreč likvidacijo Zveze komunistov, tovariši, in restavratorstvo kapitalizma, ne takšnega, kakršen je bil poprej, pač pa kapitalistični oblik, kakaj

oblike zahodne demokracije nujno vsebujejo tudi družbeno obliko na splošno.

Ni nam oznanjal novega tipa demokracije, socialistične demokracije, temveč abstraktno demokracijo, demokracijo, ki je sama sebi namen, demokracijo, ki pomeni pravzaprav anarhijo.

Kaj pa pomeni demokracija nam? Za nas je demokracija sredstvo, ki bomo z njim dosegli poglavitni smoter, socializem, v katerem je že sama po sebi zapopadna tudi najbolj demokracijska oblika vladavine, zakaj brez socializma ni prave demokracije, niti ni socializma brez demokracije. Pridiganje in pisanje o demokraciji zaradi demokracije, in sicer zaradi demokracije zahodnega tipa, formalistične demokracije, pa pomeni vračanje nazaj, k starim oblikam družbenega sistema, ne pa naprej, kakor trdi tovariš Đilas. Zakaj? To, kar piše, smo že brali pri mnogih revizionistih in pri najbolj znanih reformistih. Potemtakem si ne more lastiti pravice, da v teh svojih „filozofskih“ razmotritvah pomaga knadaljnemu razvoju naše demokracije in da smo vsi drugi stari komunisti pravzaprav cokla tega naglega razvoja in da nas je treba torej na neki način onemogočiti. Po njegovem mnenju smo mi oportunisti in v revolucionarnem gledanju na razvoj družbe smo res tako daleč od tistega, kar on piše, kakor je nebo daleč od zemlje. Zakaj šel je daleč nazaj — in ne bi se spuščal v to, ali gre tukaj za zmedo ali ne, zakaj res naletiš na ene in druge skrajnosti. A iz njegovih člankov najbolj sili v ospredje prav reformistična, revizionistična skrajnost.

Pri tem mi, tovariši in tovarišice, nekaj zbuja skrb. Zaskrbljen sem namreč zaradi neverjetno nizke idejnopolitične ravni mnogih članov naše partije, ki so v tem videli neko novo teorijo nadaljnjega gibanja našega socialističnega razvoja, naše stvarnosti. To me preseneča in temu se čudim, in prav to bi moralo bolj kakor kaj drugega zbujsati zaskrbljenost slehernega zavedane komunista; prav to nam narekuje, da moramo malo drugače gledati na notranje življenje komunistov v zvezi.

Ni torej čudno, da je že zgolj to povzročilo veliko zmedo. Odkrito vam moram povedati, da nikakor ne bi šel tako daleč, da bi tovarišem predlagal, naj se sklicuje plenum, če ne bi videl neverjetno škodljivih posledic, ki so se začele valiti kot plaz južnega snega s strehe. Po pravici vam moram povedati, da mi je bilo dovolj, ko sem v „Tanjugovem“ biltenu v decembru prebral, kaj pišejo tuje agejcije, ko sem videl, kako hitro so se vsi oprijeli te Đilasove teorije in kako so se razveselili vsi nasprotniki naše socialistične stvarnosti. Le-ti pravijo, da je vendarle videti, da je šla demokracija mnogo dlje, kakor so mislili, češ zdaj se že lahko teoretiki postavijo na takšno stališče, da govori o absolutni potrebi likvidacije tega in onega, in da se je Jugoslavija s tem, tako je rečeno v teh člankih, približala zahodni demokraciji. Jugoslavija se je zahodni demokraciji res približala, toda ne kar se tiče notranjega

sistema, temveč kar zadeva sodelovanje na zunanjepolitičnem torišču.

Zakaj se je tovariš Đilas razšel s svojimi starimi tovariši, s katerimi je sodeloval sedemnajst let? Tovariš Đilas je zmeraj imel možnost v našem krogu povedati vse, kar je hotel, in še več, kako je napisal. Vsi smo ga poznali in smo z njim razpravljali. Tudi šali smo se in v šali človek pač lahko marsikaj reče. Vendar o tej vprašanji v našem krogu nismo razpravljali v takšni obliki, kakršni so bila tiskana, sam pa pozneje tudi ni sodil, da bi bilo treba na kakem sestanku izvršnega komiteja ali celo sekretariata povedati, da namerava svoje pisanje tako usmeriti. Seveda mu ne bi bili dovolili, da bi to pisal, zakaj že prej sem povedal, tovariši in tovarišice, da o tem lahko odloča samo kongres, nikakor pa ne moremo nekaj takega obravnavati v javnosti, v dnevnikih. Naj mi torej oprostijo vsi, ki, rekel bi, iz nekakšnih gnilih liberalističnih nagibov zagovarjajo težnjo po svobodnem izražanju misli; mi nismo nikoli, zlasti ne zadnja leta, po letu 1948, preprečevali svobodnega izražanja misli — toda te misli morajo biti pravilno postavljene, biti morajo plod skupne razprave, biti morajo progresivne, napredne misli, našo stvarnost morajo voditi k napredku.

ln vsakteri med nami, ki bi si lastil pravico, češ da so najzrelejše tiste misli, ki se porode v njegovi glavi, kot da je ptič feniks, se moti, tega pri nas ni. Mi smo doslej delali kolektivno in ne moremo delati drugače kakor kolektivno, izmenjavati med seboj mnenja, ostro razpravljati — to, o čemer večina meni, da je najbolj pravilno, pa je treba sprejeti. In to načelo mora veljati tudi v prihodnje med nami, v Zvezi komunistov. Po tem se le-ta tudi razlikuje od vseh drugih združenj in strank, prav po tem, da vlada v njej takšna disciplina, da velja za zrelo in najboljšo to, o čemer večina tovarišev, sodi, da je potrebno. Kakega vsevedneža pri nas ni in tudi nihče med nami nima pravice, da bi si kaj takega lastil. Saj ni imel nihče niti možnosti, da bi stopil naprej in se dvignil nad vse, in mislim, da Đido nikakor ni upravičen, da bi si to lastil. Bil je namreč zunaj naše stvarnosti, ne ve, v čem je bistvo socialističnega razvoja, ne pozna naše ureditve, ne pozna vsega trpljenja in težav, ki nastajajo v zvezi z izdajanjem naših zakonov, ne pozna vseh naporov, vse trpljenja polne zgodovine o tem, na podlagi kakšnih elementov oblikujemo naše zakone, s čim vse se spoprijemamo in kako smo se trudili, da smo prišli do tega, kar danes imamo.

Tovariš Đido ni izgoreval in zgorel, kakor je zgoreval in zgorel v delu naš pokojni tovariš Kidrič in kakor zgorevajo in delu tisti, ki jih je on razglasil za birokrate v vsakdanji praksi, ker meni, da je to navadno, drobno prakticiistično delo. Toda to je socialistični razvoj, to je socialistično delo, to je pravo delo. Iz tega sestoji socializem, ne pa iz nekakšnih abstraktnih idej, ki bi si jih kdo med nami izmišljal, v tem konkretnem primeru tovariš Đido. V tem ni socializem. Kdor ne pozna bistva našega razvoja, si ne more lastiti pravice, da bi pisal in našo stvarnost pravilno obravnaval tudi s filozofske strani. Tovariš Đilas pa stoji izven vsega tega. Pričakujem, da bo to tudi sam priznal.

Razen tega je tovariši, v luči sklepov VI. kongresa, v teh svojih člankih odločno nastopil tudi proti sklepom II. plenuma na Brionih, ko smo govorili o škodljivosti različnih tujih, popačenih, nazadnjaških in preživelih oblik in nazorov v našem družbenem življenju. Tudi to je prekršil.

To so bili tisti elementi, tovariši in tovarišice, ki so nas prisilili, naj to uredimo samo na plenumu, saj drugače niti ne moremo. Seveda ne mislim govoriti o tem, kakšna protislovja so v teh razmotritvah tovariša Đilasa; o njih naj spregovori tovariš Kardelj, ki mora o tem podati tudi referat. Preden bom nadaljeval, bi rad poudaril še nekaj, kar naj bi bilo delno opravičilo za tisto, kar sem poprej povedal na naš račun, da namreč nismo bili dovolj budni, vendar ne v celoti, temveč samo do določene stopnje. Mislim, da bi to vprašanje prej le stežka rešili, stežka bi rešili vprašanje tovariša Đilasa in njegovih nazorov prej, preden jih je sam črno na belem objavil pred javnostjo; ljudje ne bi namreč razumeli in bi mislili, da gre za kak notranji klikiarski boj za oblast in da ne vemo, kaj storiti, ko bi že takrat, ob njegovih prvih člankih, načeli vprašanje tovariša Đilasa in njegovoga sodelovanja v vodstvu zveze.

Po mojem mnenju je kljub vsemu le bolje, da je to zdaj prišlo na dan. Naj se tudi ob tem pokaže naše demokratično ravnanje in demokratična strpnost, če hočete, naj ljudje vidijo, da smo čakali do skrajnih možnosti, da pa smo, ko je prišla zadeva do skrajnosti, rekli: dovolj, naj CK kot celota pove, kaj je treba storiti in kaj misli o tem. Menim, da to le ne bo imelo tako zelo škodljivih posledic, do vseh škodljivih posledic, ki so se pokazale, pa je prišlo samo po njegovih krivdi, nikakor ne po naši.

Pri vsem tem je zanimivo nekaj, tovariši in tovarišice. V člankih tovariša Đilasa in sploh v vseh njegovih nazorih zbuja veliko pozornost to, da niti z eno samo besedo ne omenja delavskega razreda, kakor da ga sploh ni. Skratka, poglavitnega nosilca celotnega našega predrevolucionarnega pripravljalnega boja, prav tako revolucionarnega boja in porevolucionarne graditve naše dežele — delavskega razreda — ne omenja, temveč v teh svojih „filozofskih“ razmotritvah izenačuje tako bivšega buržuja izkoriščevalca kakor bivšega ministra in bivšega buržujškega žandarja z zavednim delavcem, kogar koli s komer koli — vse to je pri njem zdaj enako.

Kam vodi vse to? Naravnost v anarhijo, v hudo negotovost, če bi namreč kaj takega dopustili, bi po letu dni ne bilo naše socialistične stvarnosti, ne bilo bi je, pravim, brez krvavega boja. Taka bi bila posledica takšnih nazorov in širjenja teh idej v naši državi, v kateri naletimo še na neverjetno zaostalost in vse mogoče nazore. To najbolj spoznamo zdaj, ko je v kratkem času, v teh nekaj dneh, začelo vreti, ko so začeli dvigati glave reakcija in vsi omahljivi in nezdravi elementi v državi, da niti ne omenim tiste reakcije na Zahodu, ki meni, da on nosi zastavo demokracije v naši državi.

Seveda ne dvomim o zavesti velikanske večine komunistov, vendar je še na tisoče takšnih, ki bi pomnožili vrste omahljivcev in najrazličnejših pustolovcev ter povzročili velikansko škodo. Naša država bi ne le izgubila na ugledu, temveč bi morala znova osvajati to, kar smo si že bili priborili.

Vidite, teh in takšnih posledic tovariš Đilas ni videl. Mislim, da je imel kot dolgoletni voditelj v naši partiji dovolj časa razmisliti, kam vse to vodi, kakor je imel dovolj časa razmišljati o drugih stvareh. In ko se zdaj vprašamo, ali gre pri njem res za tolikšno nerazumevanje, ali pa je to ozadje riečesa drugega, prepuščam plenumu, naj presodi, ali je to zavestno sistematično pripravljane likvidacije najbolj revolucionarnega faktorja, ki pravzaprav širi socialistično zavest v naših vrstah.

Torej, tovariši, kot sem že prej omenil, pozablja tovariš Đilas prav delavski razred, ki je nosilec vsega tega, delavskega razreda sploh ne omenja. Mar ni, ko da bi skušal zasejati razdor med intelektualce in delavce? Mar ni to bodisi podzavestno ali zavestno razdvajanje vrst naše Socialistične zveze? Takšne misli se mi porajajo in treba jih je vsekakor razčistiti, zakaj danes že slišimo, kako mnogi govorijo: kaj bodo tu delavci, saj oni tega ne zmorejo, saj vendar niso nikakoli teoretiki, naj imajo svoje tovarne in v njih delajo, kakor so delali doslej, le s to razliko, da jih zdaj tudi upravljajo. Zdaj so poklicani razni kavarniški diskutanti, politikanti, ljudje okoli raznih uredništev, nekateri književniki itd. — iz teh vrst, iz vrst malomeščanov, iz vrst vseh tistih, ki so zaradi tega ali onega že zdavnaj zaslužili, da ne bi smeli biti v naših vrstah, temveč da bi jih vrgli iz njih. To torej naj bi bila elita bodočega nosilca naše socialistične zavesti in razvoja naše socialistične graditve, naše socialistične stvarnosti.

Ni težko uganiti, tovariši, zakaj vidim v Đilasovih člankih revizionizem. Mislim, da ste tudi vi isto ugotovili, in skoraj ne bi mogel verjeti, da bi ga sam ne videl. Tukaj gre za vprašanje demokracije po vsej sili, za vprašanje formulacij, ki se povsem skladajo z Bernsteinovo formulacijo cilja (to bo najboljše pojasnil tovariš Kardelj), in za celo vrsto drugih formulacij, ki so naletele pri nekaterih revizionističnih krogih na Zahodu na izredno odobravanje. Tovariš Đilas pa tega ne sprevidi, ne sprevidi, da je to revizionizem, in sicer revizionizem najhujše vrste: reformistični oportunistem, ne pa revolucionarni dinamizem, ki naj bi po njegovi želji vel iz njegovih člankov. V njih ni prav nikakega revolucionarnega dinamizma. To se pravi, vleči nazaj revolucionarno kolo zgodovine, ne pa ga potiskati naprej, in naj mi oprost, če se moram kar precej drastično izraziti: to pomeni, da se je tovariš Đilas ločil od nas, ne, da bi šel hitreje naprej, temveč da drvi na vrat na nos nazaj, v staro preteklost.

Zdaj gre samo za to, ali se sam tega zaveda ali ne, ali to sprevidi ali ne. Če se zaveda, potem si je to stvar že zdavnaj zamislil: če se pa ne zaveda, tedaj upamo, da bo prišel dan, ko se bo sam o tem prepričal.

Vplivi, ki jih je čutil v Đilasovih člankih, so različnega značaja. Enega sem že omenil: ločen od sedanje stvarnosti, ločen od svojih tovarišev, si je našel drugo družbo in se z njo družil; potem vpliv Zahoda, potovanje v inozemstvo in najrazličnejši drugi vplivi od zunaj, le vpliva naše stvarnosti, naše revolucionarne preteklosti in revolucionarnih izkušenj in sploh zgodovine ni čutili.

Pravijo, da ima revolucija svojo logiko in da se mnoge stvari ponavljajo. Ob tem primeru človek sprevidi, da to drži. V prvem razdobju revolucije, v oboroženem spopadu, ko vzvalovijo velikanske množice, se revolucija nekako laže pomika naprej; ko se množice dvignejo, da bi strmoglavile, kar se je prežvelo, kar je zastarelo in kar jim je ustvarilo neznošne življenjske pogoje, je manj takih pretresljajev ali so vsaj zelo redki, skratka, le posamezni primeri, da ljudje izpadajo iz revolucionarnih vrst. V mirnodobnem revolucionarnem razdobju, to je po oboroženem spopadu in po zmagi revolucije, ko se ljudje, nosilci te revolucije, srečujejo in spopadajo z najrazličnejšimi skritimi čermi Scile in Karibde, ko postane zelo hudo, tedaj pa, še zlasti, če ne gre vse tako lahko in hitro, kot so nekateri domnevali in si zamišljali, da bi moralo iti, tedaj slabiči počasi dvigajo roke, mečejo puško v koruzo ali terjajo, naj bi pospešili korak, ne da bi se vprašali, ali je to sploh mogoče — pri tem pa navajajo vse mogoče izgovore, teorije in filozofije, da bi obsodili tak počasen razvoj družbene preobrazbe.

Tak je konkretno primer tovariša Đilasa. Eden tistih je, ki jim je začela presedati naša stvarnost, polna trpljenja, naše težavno delo, razvoj naše socialistične stvarnosti. To ni zanj, prišel je v nasprotje s samim seboj, s svojo naravo in zdaj išče drugih izgovorov in popolnoma neupravičeno obtožuje nas, češ da smo cokla nadaljnje, hitrejšega razvoja. Je mar bila kje revolucija, ki bi v njej njeni voditelji tako pogumno priznavali svoje napake, da bi ves razvoj mogel naprej, kot je to bilo pri nas? Ni je! Zakaj si potem takem lasti pravico, da obsoja to, kakor pravi sam, „postano mlakužo“, v katero meče kamenje, da bi vzvalovala in bi se stvar pospešila.

Ne vem, tovariši, kako da so se mu sploh porodile take misli in da očita nam, nam, ki smo na odgovornih mestih, neko konservativnost in oportunistem, Qčitno ravna tako zategadelj, ker ne pozna našega dela, ker ne pozna pogojev, ki v njih delamo, ne pozna zgodovinske pogojenosti prav takega razvoja, ki poteka v zaostali deželi, kakršna je naša, razvoja najsodobnejšega družbenega sistema v zaostali deželi z najrazličnejšimi nazori, ki bremenijo znaten del našega prebivalstva. To se pravi, da se za vse to sploh ne meni.

Konec koncev pa je seveda jasno, da je vse, kar piše, navaden naskok na odprta vrata, čeprav so to tudi drugi govorili. Strinjam se s tem, da smo tudi mi o tem govorili, toda ko smo razpravljali o odmiranju zveze oziroma partije in države — le nismo nikdar trdili, da se bo to zgodilo jutri, pojutrišnjem ali po letu, dveh, temveč da je to dolgotrajen proces, ki si bo v težavah in trudoma utiral pot.

Edina pozitivna stvar, ki je prišla na dan v vsem tem primeru s članki tovariša Đilasa, je v tem, da nam je neko dejstvo precej odprlo oči in zadelo kot strela z jasnega nas, pa tudi mnoge naše ljudi: nikoli sicer nismo dvomili, da so pri nas ljudje, ki menijo (zlasti pa tovariš Đilas), da smo že odpravili razrednega sovražnika; vendar nikakor nismo verjeli, da jih je toliko. Zanj ni razreda, ni razrednega sovražnika, zanj so zdaj vsi enaki. Prav njegov primer pa kaže, kako nevaren je pri nas razredni sovražnik. Razredni sovražnik je tukaj in to se je jasno pokazalo po Đilasovih člankih; tudi v Zvezi komunistov je, pojavlja se v najrazličnejših oblikah. In kar je pozitivno — nekoliko bolj bomo morali paziti, da nihče ne bo mislil, da je vprašanje razrednega sovražnika in njegove likvidacije zadeva oboroženega boja in ko je ta boj končan, tudi tega vprašanja ni več; nasprotno, to je dolgotrajen proces, traja prav toliko

časa kot graditev socializma, vse dotlej, dokler ne preidemo v višjo stopnjo, v komunizem. Ta proces je dolgotrajen in vse mogoče sovražne sile se nam bodo postavljale po robu v najrazličnejših oblikah in nam vtikale palice v kolo, zlasti če upoštevamo, kakšni vplivi prihajajo z Zahoda.

Ali pa, kako je tovariš Đilas, ki po navadi največ pričakuje prav od mladine, celo pri njej misli na likvidacijo. Tudi mladine ni treba! To je povsem razumljivo! Če že odpravimo Zvezo komunistov, če ostane zgolj nekaj komunistov, ki lahko po skupinicah v krčmah, kavarnah, po kotih in sobah razpravljajo in se med seboj pričkajo — je pač povsem razumljivo, da se je zavzemal tudi za odpravo Zveze mladine.

Celo za sindikate ni našel pri nas prostora. Rad bi slišal, kako to opravičuje, saj vendar vemo, da čakajo naše sindikate še velikanske naloge in da bo še zelo dolgo njih naloga pomagati in utrjevati med proizvajalci zavest, socialistično zavest.

Tovariši in tovarišice, hotel sem na kratko, v nekaj besedah prikazati, kako gledam na napake, ki jih je zagrešil tovariš Đilas. To so hude napake, ki zadevajo našo enotnost v sami državi, škodujejo pa nam tudi izven nje. Ob koncu bi moral poudariti, lahko pa tudi zdaj povem, da bi bilo po moji presoji vsekakor škodljivo, da ne bi nič koristilo, temveč celo škodovalo, če bi zdaj mi iz Zveze komunistov, mi in naše članstvo, padli v drugo skrajnost in ravnali tako, kakor smo morali delati v dveh ostrega revolucionarnega boja. Zdaj smo namreč tako močni, da se lahko bojujemo povsem drugače, na nov način, na naš način zoper take poskuse in da ne skušamo ljudi, ki so napak ravnali in celo zagrešili najhujše napake, onemogočiti in uničiti; nasprotno, omogočiti jim moramo, da svoje napake sprevidijo in delajo po svojih močeh naprej, da bi tako vsaj nekoliko popravili, kar so slabega storili.

Vem, da je tovariš Đilas takšen. Imam ga za komunisto, ki bo sprevidel, ki mora vsekakor sprevideti, kaj je storil, in če je pravi komunist, sprejeti od partije vsako kritiko in vsako kazen, potem pa delati naprej, da ne izpade iz vrst tistih, ki gradijo socializem, delati dalje in pomagati, da popravimo škodo, ki jo je prizadejal naši državi in Zvezi komunistov.

S tem bi končal in želim, da ne bi razpravljali tako, da bi se kritika osredotočila zgolj na tovariša Đilasa kot osebo, katero edino je treba kritizirati; kritiko je treba usmeriti tudi proti vsemu našemu današnjemu stanju tako v zvezi kakor tudi izven nje. Moram reči, da je bilo že pred Đilasovim primerom nakopičene dovolj snovi in dokazov in bi bili morali bolj odločno nastopiti zoper vse tiste, ki so pod plaščem demokracije hoteli škoditi naši socialistični državi in ki so zdaj, zaoljo Đilasovih člankov, menili, da je prišlo v CK do razkola in da lahko delajo, kar hočejo. Ta razprava mora ubrati tako smer, da bomo te ljudi onemogočili in dokazali, da kljub temu neprijetnemu primeru in velikanski škodi ne smemo zdaj napraviti novih napak in preiti v drugo skrajnost, temveč sprejeti takšne sklepe, ki nam bodo omogočili hoditi vztrajno naprej v smeri nadaljnje demokratizacije našega sistema, in da prav nikoli ne bomo spremenili naše smeri pri nadaljnjem normalnem razvoju v socializem, v socialistično demokracijo. Tako, Naj ne bo to neka alarm, da je treba zdaj spet spremeniti našo smer, češ da smo napak delali, ko smo se po njej ravnali; hoditi moramo še naprej po tej poti demokratizacije v socialistični graditvi, vendar bolj čuječe in pazljivo, da ne bomo pozneje govorili, da smo spet bili slepi. To sem hotel povedati.

SKLEPNI GOVOR NA TRETJEM IZREDNEM ZASEDANJU PLENUMA CENTRALNEGA KOMITEJA ZVEZE KOMUNISTOV JUGOSLAVIJE

Tovariši in tovarišice!

Rad bi povedal nekaj besed v zvezi z razpravo, v zvezi z obravnavanjem primera tovariša Đilasa.

Po mojem mnenju ni prav nikogar med nami, ki ga po vsem tem mučnem razpravljanju tukaj ne bi navdajalo veliko zadovoljstvo, ker smo se prepričali, da je naša Zveza komunistov neprebojna, monolitna skala, da imamo močno partijo, da smo idejno in politično enotni in da ni sile, ki bi mogla z drobiti to našo idejnopolitično moč. O tem se je lahko prepričal tudi tovariš Đilas. Menim, da mu bo to v prihodnje trdna moralna opora in bo malo stvarno gledal tudi na tisto silo, ki mora spodbujati nadaljnji razvoj socializma v naši državi in ki je edina za to sposobna, saj druge takšne sile razen delavskega razreda z Zvezo komunistov na čelu ni — in seveda vsi skupaj zbrani v Socialistični zvezi delovnega ljudstva; saj v naši državi razen te ni druge sile, ki bi mogla privedi do kraja to najtežje breme in eno najzahtevnejših stvari, to je družbeno preobrazbo.

Prav ob tem primeru, tovariši, smo sprevideli, da nam lahko, brž ko premalo pazimo na posamezne pojave, kljub tej neprebojni, nepregljivi silnici najneznatnejši pojavi prizadenejo velike motnje, če dopustimo, da se razvijajo dalje: zategadelj moramo tako zdaj kot v prihodnje malo resneje, bolj čuječe uveljaviti sklepe VI. kongresa. Menim, da bomo morali o tem še govoriti, ker gre za celo vrsto zadev, ki se jih bo moral lotiti naslednji plenum; le-tega bomo morali sklicati čez mesec ali mesec in pol zaradi organizacijskih vprašanj naše zveze.

Vsi — in menim, da tudi tovariš Đilas — smo prav jasno spoznali, kako iluzorna je misel, da smo že uničili razrednega sovražnika. Razredni sovražnik živi v različnih oblikah, zabubljen, zakrinkan z najrazličnejšimi krinkami, in brž ko se kje pokaže le najmanjša možnost uveljavljanja, je, glette, tu Ta razredni sovražnik je še precej močan. Nevarna bi utegnila namreč postati njegova destruktivna sila — če bi se mu nudila možnost, da se razvije — in bi nam lahko prizadejala mnogo hudih preglavic. Seveda ne toliko nevarna, da bi nas mogla odvrniti z naše poti, vendarle tolikšna, da bi nas utegnila do neke meje ovirati na naši poti.

Prav primer tovariša Đilasa je pokazal — on sam je hotel, kakor pravi, še hitrejši razvoj v demokracijo in bal se je, da se ne bi zabubili v birokratizmu — da takšni primeri lahko le ovirajo razvoj demokracije in v določenem smislu povzročajo njen zastoj, zakaj demokracija v nekem smislu počasneje napreduje, kadar se začenja uporabljati sila in ko je treba malo ostreje ravnati. Vse dotlej, dokler bomo imeli take pojave — in menim, da se bomo morali po tem plenumu s tem ukvarjati — dokler se bodo pojavljali v raznih oblikah izgredi teh različnih tujih elementov spodaj, in v zadnjem času so začeli dvigati glave na vseh straneh, vse dotlej bomo morali najodločneje izvajati takšne metode, ki jih je treba nujno uporabiti v danih razmerah zoper vse, ki zavirajo razvoj socializma. Seveda so te naše metode mnogo bolj mile, kakor so bile, vendar so dovolj odločne, da bodo zavrnilo vsakega nasprotnika našega družbenega razvoja.

In če pogledamo, kaj zunaj govorijo in pišejo, kaj delajo sovražniki zunaj — le-ti zvonijo z vsemi zvonovi. Vsi so se oglasili. Še nikoli nisem opazil, da bi toliko govorili o Jugoslaviji kot te dni. Razlogi za to so različni; so socialni demokrati in demokrati, ki pravijo, kako je v Jugoslaviji razvoj privedel tako daleč, da lahko ljudje, kot je Đilas, svobodno govorijo in kritizirajo tiste osnovne postavke, ki na njih temelji naš enostrankarski sistem; potem je reakcija, ki škodoželjno piše, kako smo zdaj že krenili po drugi poti, to je, da smo se že odvrnili od vzhoda in da sploh spreminjamo smer svoje zunanje politike, da prav tako spreminjamo smer notranje politike in da bo to, pravijo, najbolje razvidno iz sklepov, ki jih bo ta plenum sprejel: če bo blagoslovil tisto, kar je Đilas kritiziral, potem pomeni to demokracijo, pomeni, da gremo v smeri zahodne demokracije, če pa ne — da smo se obrnili k Sovjetski zvezi.

Tukaj lahko izjavim in ves svet me more slišati: takšna in podobna zadeva ne bo vplivala na nas, da bi spremenili smer našega notranjega razvoja — smer razvoja demokratičnih metod in uresničevanja resnične socialistične demokracije, kakršno smo ubrali — to se pravi, našo lastno pot v socializem in razvoj socialistične demokracije.

Mimo tega ne more ta zadeva niti najmanj vplivati, da bi spremenili našo zunanjepolitično smer. Odločeni smo, da bomo sodelovali z vsemi tistimi državami, a katerimi nas vežejo skupni interesi — skupen pa nam je boj za mir in mirno mednarodno sodelovanje, pa tudi sodelovanje v ekonomskih in drugih vprašanjih — da bomo sodelovali z vsemi demokratičnimi elementi, s katerimi smo glede teh vprašanj najbolj povezani; pri tem pa ne mislimo žrtvovati našega notranjega gledanja na razvoj našega socialističnega sistema, niti zaiti v takšen položaj, da bi nas to sodelovanje moglo privedi na stališča, ki jih pridigajo zunaj. Naš smoter je, da uresničujmo novo družbeno ureditev vplivamo nanje, toda prav nihče od nas, od naših ljudi, pa naj bi bil kjerkoli v tujini, ne sme opustiti tujim vplivom in se dati zalepiti v tolikšni meri, da bi menil, da se moramo mi oprijeti kakih njihovih stvari. Mi sprejemamo le kaj takega, kar utegne koristiti, da se bo naš socializem hitreje in laže razvijal.

To sem želel povedati in prepričan sem, da lahko celo ta primer, ki smo ga tukaj obravnavali, precej pripomore in tudi bo koristil, da bodo naši komunisti še bolj navdušeno vztrajali na vseh mestih, kjerkoli so. In nikar naj se niti en sam komunist ne čuti zapostavljenega, nikar naj ne misli, da je zdaj že opravil svojo dolžnost, da ni potreben, da se je izenačil z razrednim in prikritim sovražnikom, zakaj komunisti so poglaviti nosilci socialistične zavesti v množicah in bodo to tudi ostali.

UMETNOST V REVOLUCIJI IN REVOLUCIJA V UMETNOSTI

SERGEJ TRETJAKOV

BIOGRAFSKA NOTICA

Sergej Mihajlovič Tretjakov je bil rojen 1892 v Rigi. Študiral je pravo in nekaj časa delal kot odvetnik. Med študijem v Moskvi se je 1913 priključil futurističnemu gibanju (egofuturizam). Prve literarne poskuse je inspirirala, enako kot pri Hlebnikovu in Severjaninu, rusko-japonska vojna. Izbor predrevolucionarnih pesmi je izšel leta 1919 pod naslovom 'Železna pauza'. 1913 je objavil v futurističnem almanahu 'Mezonin Poezii' 'urbanistično poezijo'. Piše o spremenjenih življenjskih pogojih v velikih mestih in vključuje v strogo grajene pesmi jeklene konstrukcije, železnice, avtomobile, tovare. Piše pesmi o malih predmetih: ventilatorju, škarjah, škaticah za vžigalce, majhni preprogi.

V državljanski vojni je prišel pod vodstvom generala Kolčaka v Vladivostok. Tam se je priključil boljševikom in delal največ za Čeko. Do 1921 je delal v Vladivostoku in kasneje v Čiti v krogu futuristov pri reviji Tvorčestvo. Odločilno za njegovo ustvarjanje pa je bilo delo pri časopisih.

Med leti 1921 in 1924 živi Tretjakov v Mskvi. Deluje kot novinar in vodi s S. Eisensteinom gledališče in literarne skupine moskovskega proletkulta.

Eisenstein je leta 1922 prevzel „Prvo delovno gledališče proletkulta“. Tu so igrali agitke Tretjakova: „Zemlja se vzpenja“ 1923, predelava del Ostrovskega „Modrec“ 1923, „Slišiš, Moskva“ 1923, „Plinske maske“ 1924. Tretjakov izživa s prekinjivijo dramskega dogajanja reakcije publike, zgradi z El Lissitzkim odprt oder za delo „Hočem otroka“ in poveže predstave z lekcijami iz internacionalnih razrednih bojev.

1923 je nastala skupina LEF, gibanje leve avangarde med umetniki. Majakovski je vodil revijo z istim imenom. V redakciji so bili poleg Tretjakova še Aseev, Aravatov, Brik, Kušner, Čuža, Šklovski idr. Revija LEF je obstajala do leta 1925.

1924 in 1925 je bil Tretjakov profesor za ruski jezik in literaturo na pekinški univerzi, poleg tega pa še korespondent Pravde na Kitajskem.

V Pekingu je prišel Tretjakov na zamisel o biointervjuju, to je biografskem romanu, katerega zapisuje novinar s pomočjo intervjuja. Po tem postopku se je pol leta pogovarjal z enim svojih učencev, ki je avtor in glavna oseba obeneb. Rezultata tega dela je knjiga „Denšihua“. Delo „Kriči Kitajska“, ki opisuje resničen masakr angleške vojske v kitajskem mestu Wan Swan, je postalo svetovno znano. Razen v Rusiji so ga igrali še na Japonskem, v Angliji, Poljski, ZDA, Nemčiji in 1933 tudi na Kitajskem.

Po dvehletnem premoru so lefovci začeli izdajati revijo Novyi LEF. Koncept produkcijske umetnosti so razvijali na osnovi pojma 'literature fakta'. Leta 1928 je skupina LEF prenehala delovati. Iz te prakse pa je izšla skupina REF.

V obdobju kolektivizacije in ob paroli 'Pisatelji v kolhoze' deluje Tretjakov v komuni „Komunistični svetlinik“. Rezultati tega bivanja je, razen skic (Tisoč in en delovni dan), tudi leta 1930 izdana knjiga Gospodarji polj.

Ko je leta 1934 proklamirana ždanovska estetika socialističnega realizma, Tretjakov ne polemizira več o teoriji odraza. Na prvem kongresu pisateljev ima tako referat o pomenu prevodne literature.

Jeseni 1937 ga aretirajo. Do leta 1939 živi z ženo v nekem sibirskem taborišču. Jeseni 1939 ga ustrelijo.

Po XX. kongresu je bil rehabilitiran.

(V odlomkih povzeto po predgovoru Heinerja Boehneckerja h knjigi: S. Tretjakov, Die Arbeit des Schriftstellers, Reinbeck pri Hamburgu 1972).

UMETNOST V REVOLUCIJI IN REVOLUCIJA V UMETNOSTI

Estetska produkcija in konzumpcija

Če danes podrobno opazujemo, kaj se dela v ruski umetnosti, kakšno obliko zavzema delovanje umetniških delavcev v Rusiji in v tujini, tedaj opazimo začudujočo enotnost sil na desnem krilu slikarjev in pisateljev.

Zadostuje bežen pogled ruskih emigrantskih revij, da spoznamo zadaj za strastno mržnjo proti ustvarjalcem nove sovjetske Rusije, proti „rdeči sodrgi“, kakor imenujejo delavce revolucije, sočustvujoče stokanje o velikih pisateljih in umetnikih, o lepih knjigah in udobnih stanovanjih, o inteligenci kot soli zemlje. Vse 'velike' — Tolstoj in Puškina Vrubla in Rerih so ti bastardi privlekli kakor težko orožje za obrambo „Velike preteklosti" (enostavneje rečeno „dobrih starih časov“).

Ta v tujini živeča klika navdušeno vzdihuje o ruskem baletu in ujetniškem gledališču, ki tolaži inozemske malomeščane.

Iz stolpcev teh revij ne izginjajo pogovori o „čarobni pravljici“, o „svetu sanj“, v katerega vodijo dušo bralca ali gledalca, opehana od vsakdana, gledališče, slike in verzi. „Večne lepote“, prav take „resnice“ in njihova trdnost se podzidavajo z zakoni o razcvetu religiozних tendenc v Rusiji in vedno bolj vsiljivo se dela lažne slike o tej lectovni Rusiji, Rusiji ciganskih romanc v restavracijah, zlatih kupol, pirog, trojk, mehkih blazin malomeščanov in telesnih užitkov.

Ne bi spominjal na ta pojav, če bi ga našli zgolj v emigrantskih krogih.

Tam naj mrtveci pokopljejo svoje mrtvece.

Ne, enotna fronta emigrantske umetnosti ima svoje številčno krilo v Rusiji. V Rusiji leze pod okriljem NEP-a iz vseh lukenj drhal, mogoče nekoliko diskretnje in previdneje, toda kljub temu trdovratno, katera je sklenila, da je čas, da revolucija crkne (ravno tako, kot bi bila revolucija vrsta prepaha, katerega lahko prekineš, če priprneš poklopno okno), dalje čas vnovičnega priklicanja „velikih svetlih točk“ ruske kulture (beri: kulture meščanske inteligence), da je bilo sedaj dovolj govorenja o človeku v povezavi s titanskim naporom produkcijskega kolektiva: človek — to zveni že samo na sebi ponosno moč nad človekom ima milje, vladavina stvari in privajeni odnosi; z eno besedo, naj živi malomeščan in domačnost, naj živi naša nesmrtna preteklost; čaščen bodi Bog zgoraj (pomagal nam bo ven iz tega) in mir na zemlji in ljudem ugodje; moje ime je Zajec, jaz ne vem ničesar.

Odločujoč v tem reakcionarnem krilu je Petrograd, ta obubožani „specialist v tradicijah“ velike „ruske umetnosti“.

In znova ne bi mogoče veljalo pisati tudi o teh skupinah, če ne bi dokazale pod pogoji našega prenatrpanega dneva tako velike zmoglosti življenja, če se ne bi začutilo zaslonbe kakršnikoli enotnih tendenc, katerih izraz so te skupine.

Na drugi strani je na revolucionarnem krilu razsvetlencev, kateri povezujejo stvar revolucije s stvarjo umetnosti, opaziti določeno nesoglasje in neenotnost.

Če naletimo pri odgovornih vodjih revolucijskega tiska na zadovoljive izjave, da naj bi imeli pri nas sedaj končno 'sovjetsko življenje', če se pojavlja mistik Andrej Belj kot inspirator proletarskih pesnikov, če se beleteristiko množično prosto proizvajajo, če se pišejo romani in pripovedke, ki 'odražajo' (widerspiegeln) revolucionarne epizode in občutenja, potem postane jasno, kako malo je bilo narejenega, da bi sistem prevrednotenja vseh področij življenja, katerega je prinesla revolucija, uporabili tudi v umetnosti. Ne smemo pozabiti — vstopili smo v obdobje, v katerem se morajo v zavesti kristalizirati ideje in občutenja, katere bodo dokončale pravišnje (eigentlich) 'pridobitev revolucije'. Danes je najvažnejša fronta, fronta ideološke organizacije ljudi. Na tem delu fronte se mora voditi ravno tako intenziven 'boj za zavest', kakor v politiki in ekonomiji 'za bit'. Ne pripadamo k tistim, marksizem 'poenostavljajočim' fatalizem, ki trdijo, da pride zavest s spremembo produkcijskih oblik 'sama po sebi'. Ne, vsako vedenje, ki jasni revolucionarne naloge, in vsako čutenje, ki krepi revolucionarno dejavnost, imamo za aktivne, četudi izpeljane, faktorje, ki preoblikujejo človeka in pospešijo naše napredovanje na poti k ustvaritvi 'svetovne komunne producentov'.

Če je temu tako, potem je potrebno postaviti z največjo jasnostjo vrsto osnovnih vprašanj v taboru umetniških producentov, za katere revolucija ni naključna epizoda, ni „opeka“, ki je padla s slemena strehe na plešo.

Revolucija je — objektivno gledano — historični proces odprave razredne oblasti, povezan z močnim pospekom tempa spremembe družbeno ekonomskih form, s subjektivne strani pa je to jasno spoznanje novih nalog in postopek njihove izvedbe s pomočjo posameznika, organizirano z zornega kota interesov kolektiva.

Ali ni umetnost produkcijski proces med drugimi vejami produkcije? V kakšni zvezi stoji umetnost z življenjem, kakšno vlogo igra v njem?

Ali imajo umetniška dela absolutno vrednost, ali se podredijo v marksistični dialektiki utemeljenemu principu relativnosti? Kdo povzroči produkcijo estetskih produktov (umetniških del) in od kakšnih pogojev je odvisen konzum kolektiva teh produktov?

V kateri smeri naj bi se ta produkcija in konzumpcija razvijali s komunističnega stališča? Se naloge revolucije na področju umetnosti izčrpavajo z odsljavo (Abbildung) in odrazom (Widerspiegelung), ali se postavijo umetnosti organizacijske in konstruktivne naloge, katerih ni mogoče izpolniti s starodavnimi frazami? Kakšne spremembe diktira revolucija glede na principe 'vsebine in oblike'?

V kolikšni meri je umetnost naše revolucije istočasno tudi revolucionarna umetnost, to pomeni umetnost, ki svoje metode in postopke pri izpolnitvi novih nalog preoblikuje vedno na nov način?

To je samo nekaj vprašanj, ki zahtevajo največjo pozornost s strani tistih, za katere mora biti vsaka človeška dejavnost (torej tudi umetnost) podrejena temeljni nalogi organiziranja.

Priznati je treba, da so se graditelji novega življenja tem vprašanjem nekako izognili, čeprav v osnovi niso bila prvič zastavljena. Ta vprašanja niso postala centralne točke bojev med stariimi in novimi estetskimi idejami. Zastavljena so bila samo fragmentarno. Samo poredkoma so bila podrobno preučena in največkrat so se temu enostavno izmuznili ter dali naprej prednost tipanju, pri katerem se niso toliko orientirali na 'ustvarjalno prihodnost', kot na ravno zavedni 'kulturni včeraj'. Prišlo je do vrste sholastičnega prepira med črkoslovci: biblija (stara kultura) je bila enako za revolucionarje kot za reaktorje; spor se je vlekel samo okoli tega, na katero stran naj se z zvodi kritike obrne ojnica te biblije.

Gre torej za to, da ostreje izdelamo naše pozicije in razjasnimo ter aktiviramo diskusijo s tistimi, ki hočejo renesanso starih estetskih nagnenj.

Kako so razreševali vprašanja umetnosti in njenega odnosa do življenja v obdobju največjega vala revolucionarne dejavnosti vseh sil tisti, ki so dejansko vodili uporabo revolucionarne energije?

Imamo rešitve: Umetnost za vse! Umetnost v množici! Umetnost na cesti!

Te rešitve so precej nedoločene, če upoštevamo, da ima umetnost dve strani: fiksiranje osebnih doživetij in občutenj v material (ustvarjanje) in učinek ustvarjenih form na psiho ljudi (recepcija).

Ti dve strani se pod pogoji meščanske družbe razdelita na dve različni skupini. Skupina recipientov — pasivna publika, ljudje, ki predajo velik del svojega življenja nesmiselno zastavljenemu, neljubemu delu (Arbeit) — je težila k temu, da zapolni svoj prosti čas z dejavnostjo, katera pri najmanjši porabi energije radosti, zbuja interes in dviga razpoloženje. Ljudje so sikali nekaj, kamor bi lahko zbežali iz njihovega čez glavo segajočega vsakodnevnega sveta. In na pomoč so jim prišli slikarji, pesniki, muzikantje in igralci. Pod zaščitnim znakom poučevanja in spopolnjevanja nadzvernih duhovnih razodetij je bilo ljudem ponujeno razen njihovega lastnega življenja, katerega so sicer sprejeli jadjikujoče, vendar brez ugovora, še drugo, fiktivno življenje. Ljudje so bili prestavljeni v druge epohe, druge družbene miljeje, v fikcijo. Umetnost je bila ukana s skoraj hipnotičnim karakterjem, bila je narkotik, ki je ustvaril v človeški zavesti razen dejanskega še drugo, sicer iluzorično, toda ravno zaradi tega tako privlačno življenje.

Umetnik je postal magik, čarovnik, milostljivi videc in profet. Njegova mojstrskost v predelavi materiala se je imenovala 'genialnost' — beseda, kateri je bil dodan določen čudodelni pomen. Proti tej umetnosti se je dvignila realistična in naturalistična umetnost, katera je imela nalogo, da življenje odraža (widerspiegeln) takšno, kakor je. Toda ta druga smer se je izrodila zgolj v profotografiranje, v ilustracije znanosti o vedenju in navadah, v zgodovino družbenega razvoja. Realizem in naturalizem sta sprejela samo to, kar že je in zato sta šepala za življenjem, katerega sta večkrat sistematizirala, nista pa ga nikoli organizirala v smeri zaželjenih oblik.

Povzdigniti je treba gibanje v umetnosti, tisto, katero bo usmerjalo celotno pozornost umetnika na njemu dani material in na način njegove predelave ter razvrščanja (kompozicija) in tako izdelalo v svojih laboratorijskih metode za zavestno in smotrno uporabo tega materiala (beseda, barva, ton, trdni materiali). Osnovna ose tega gibanja je vodila skozi levičarske skupine, kateri so si zadale za cilj izobraževanje aktivne in vzorne človeške psihe.

Psihologija delovnega človeka je bila skicirana v obrisih že na pragu revolucije. Njegove karakteristične lastnosti — stalen, radosten napor pri premagovanju kaotičnih in v lenobi okrnelih pojavov, neumorna izdelava novih metod organizacije.

Vsekakor pa ni bilo mišljeno v večini primerov kot revolucionarno tisto delo v umetnosti, ki bi vodilo umetnost v vrste navadnih produkcijskih in organizacijskih procesov za čimbolj namensko uporabo jezikovnega, muzikalnega, plastičnega in barvnega materiala. Revolucionarno v ustvarjanju se je navadno izteklo v uporabo revolucionarnega sižeya in revolucionarnih slik v delu (Werk). Ravno zaradi tega je ostala revolucija literatov in umetnikov naše dobe 'dogodek', o katerem se piše, katerega se odsljaka. Ta fenomen se imenuje potem revolucionarna tematika. Samo tema se spremeni, drugače ostane vse pri stari, življenju izolirani ali za njim šepajoči umetnosti.

Človek, ki je dozdaj opeval v metrično točno določenih verzih zvezdnato noč, dišave cvetov ali pa svojo otožnost in hrepenenje, začne sedaj opevati revolucijo: borba — torba, zastave — izboljšave (v nemščini sta rimi predočeni z: Kamp — Dampf, Fahnen — Partisanen, ruski izvirnik ni podan; op. prev.).

Zopet se je ljudi kot v panoptikumu pripeljala do tega, da so si revolucijo ogledovali skozi okence verza. In istočasno je nastal poleg umetnosti in skoraj neodvisno od nje popolnoma nov jezik: RSFSR, Sovdep (sovjetski deputat), Čeka, Sorabis (sovjetski umetniški delavec) — drzen in ekonomičen jezik. Z govorniškega odra se je zalučalo med ljudske množice primerne karakteristike, besede, šale, rešitve. Ali je tako pomembno, kako človek časti revolucijo? Gotovo je bistveno nekaj drugega — kako on zaradi revolucije na nov način gleda, čuti in kako poimenuje vse predmete, ki ga obdajajo. Materialistična dialektika, ki odloči vsem stvarim in pojavom, čemu služijo in sicer glede na to, kako se te stvari in pojavi izkažejo v praksi, umetnosti ni prizadela. Umetnost je obdržala tudi v času revolucije svojo dekorativno molitveno funkcijo. Literat se je kazal v vlogi popa, ki je šel v staro cerkev, celebriral staro liturgijo in si samo namesto Kristus za zamislil Marxa.

Postavljen je bil sicer princip agitacijske umetnosti, to je uporabe umetniških del za praktične cilje prepričevanja, podučevanja, opominjanja. Toda tudi tu se je pozabilo na dvoje stvari: 1. zakaj naj imata agitacijska pesem in plakat boj 'imperativen' karakter kot resolucija, naročilo, risba ali shema in 2. ali se ne zmanjšuje moč agitacije zaradi konstrukcije pesmi v prejšnjih formah, katere so bile pač namenjene temu, da odvrnejo pozornost človeka od danes praktičnega momenta.

Toda pesem je ostala dalje pesem, slika, torej izolirani estetski organizmi. Celotno področje živega človeškega jezika je bilo nedotaknjeno, tako pa je tudi ostalo v svoji medli in brezizrazni odrevenosti. Iz verzov smo izvedeli, da je revolucija velika in rdeča in svetovnih razsežnosti, da je nenaden udarec vetra, eksplozija, da je sveta itd. Toda komaj kdo nam je pokazal, s kakšnimi besedami poimenuje vse obdajajoče stvari človek, ki ga je revolucija razsvetlila: 'kaminih', 'sonca', 'svoje' telo, trave, kovine, ljubezen, instrumente.

Toda v tej spremembi njegovega odnosa do celotnega sveta leži predpogoj za revolucionarno ustvarjanje.

Sedaj pa k drugi strani procesa umetniške produkcije, h kolektivnemu konzumu umetniških del.

Zdelo se je, kakor da prinaša kasta specialistov od nekod, skoraj iz nadzemstva, v napadu inspiracije, sveti ogenj izrazno močnih besed in slik, barvnih zvokov in kombinacij, zdelo se je, da naj bi ta kasta z revolucijo izumrla. Vsak človek naj zna izrazno močno govoriti, se premikati, podeliti vsem stvarim z izraznimi barvami lepoto in vsaka stvar, ki jo izdelava, naj prinese tisti maksimum točnosti, čistih kontur in smotrnosti, katerega so imeli do sedaj samo specialisti, iskalci oblik, delavci umetnosti, ki so se predajali tej stvari. Spominimo se: vsak otrok riše v svojem otroštvu, pleše, si izmišljuje ustrezne besede in poje. Toda zakaj takrat, ko odraste in sam postane ekstremno reven v izražanju, uživa vendar samo včasih 'stvaritev' umetnika? Nima ta pojav svojih korenin v pogojih kapitalističnega dela, kjer je delovni proces prekletstvo in kjer človek samo hlepi po minutah prostega časa? Naj torej sprejemo izgubo aktivnega umetniškega instinkta pri človeku, katerega je spremenila iz aktivnega producenta v gledalca za normalno?

Umetnost za vse! Ta rešitev naj bi pomenila najvišje pravilo v mojstrski spretnosti človeka v vseh njegovih praktičnih dejavnostih, ne glede na to, ali govori, skoblja, struži, ali prepričuje auditorij, ali poveljuje armadi, ali če teče po cesti, ali če si šiva obleko. Veselje pri preoblikovanju surovine v določeno, družbi uporabno formo, povezano z znanjem in intenzivnim iskanjem najbolj namenske forme — to je tisto, kar naj bi vsebovala rešitev 'Umetnost za vse'. Vsak naj bo umetnik, dovršen mojster v stvari, s katero se ukvarja v danem trenutku.

Toda namesto tega, namesto predočenja (bewusst machen) socialističnega delovnega procesa kot edinega, ki širi veselje in ki je potreben, se ljudem ponuja stara, zraven življenja rastoča umetnost. 'Umetnost za vse' se izkaže kot zgoljšnja demokratizacija stare umetnosti. Predmeti umetniškega ustvarjanja se odpro, če je možno, za vse: koncertne dvorane, gledališča, umetniške galerije se polnijo z delovnimi množicami. Ponovno „se ljudje zatopijo v kontemplacijo“, „doživljajo in sočustvujejo“, namesto da bi se lotili pesmi kot prvega poskusa organizacije živečega človeškega jezika, ki zahteva so-delo; gledališča kot prvega bujenja ritmične skupnega oblikovanja življenja itd.

Demokratizacija pa je obratno pripeljala do tega, da so dela, ki so predstavljala (versetzen) v 'svet umetnosti' prejšnjih gospodarjev življenja, postala mehke blazine za njihove nove lastnike, za proletarce. Zopet se je ustalila navada iskanja popolnosti v urah počitka pri opazovanju umetnin, s poglavitvijo v čudež verza, melodije in plesa, ki se je vcepila z meščanskim miljenjem in zasovraženim delom.

Konec koncev imamo tudi pri nas odgovorne 'ideološke sodnike' na področju 'revolucionarne' umetnosti, ki so izjavili npr., da je gledališče „sredstvo izpolnitve prostega časa proletarcev, ki so utrjeni od delovnega dne“. Spomniti se je treba, da je prekletstvo neprustovljivega dela svojčas resnično ustvarjalo tako potrebo. Sprejemljivo je naredilo tudi recepco take usledine „meščanske kulture“, ki je vcepilja pasivnost in kontemplativnost. Umetnost je bila najboljši pobjeg ljudi iz naporenega vsakdana v drug svet. Na primer v Ameriki — tam imamo kolosalno veliko organizacijo „Kriščanske zveze mladih fantov“, ki dobiva denarna sredstva pri kapitalistih in ima za cilj delno religiozno, delno estetskokontemplativno izpolnitev prostega časa delovnih razredov, tako da jim ustvari psihoško stanje stalne malomeščanske zadovoljnosti. Stremimo mi mogoče k temu?

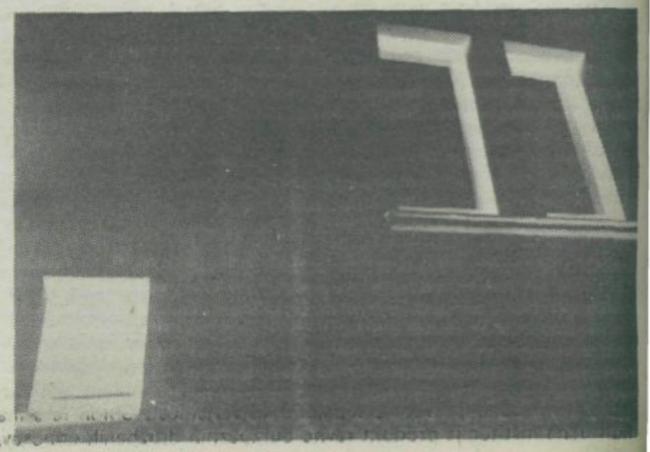
Demokratizacija umetnosti v tej obliki, kakršna se sedaj izvaja, ima mogoče eno pozitivno stran — služi vzgoji in seznanja množice z estetskimi dosežki predhodnih generacij. Resnična 'Umetnost za vse' pa nikakor ne sme biti zgolj to, da vsi ljudje postanejo gledalci, marveč obratno, da si pridobijo vse tiste kvalitete in zmoglosti konstrukcije in organizacije materiala, katere so bile posebno karakteristične za specialiste v umetnosti. In drugič — v pritegnitvi množic v tisti proces 'ustvarjanja', katerega so do sedaj 'celebrirali' posebneži.

Naše praktično življenje v svojem gibanju, z njegovimi viški in padci, iznajdbami in katastrofami, s svojim veseljem in trpljenjem, naše življenje, ki sili v procesu podružbljanja produkcije in konzumpcije izolirane posameznike, da se stopijo v granitni blok kolektiva — naše življenje v svoji totalitarnosti, je edino važen in bistven siže, v okviru katerega je potrebno organizirati besedo, zvok, barvo, material in človeško dejavnost.

V povezavi z revolucijo in z odprtimi perspektivami je potrebno odpreti in preiskati vprašanje umetnosti kot estetske produkcije in konzumpcije ter vzajemnosti med umetnostjo in življenjem. Umetnost mora dati praktičnemu življenju ton in vseh njenih izjavah in v vsakem trenutku. Vsakdo mora postati umetnik in graditelj tega življenja. Drži, da bodo pri nas izginili verzi v smislu ognjemetov poetske razsvetlitve in oblikovno-izrazne moči, ostali pa bodo kot demonstracija etap v rekonstrukciji jezika. Težiče umetnosti bo ležalo v življenju samem — v linijah in oblikah njegovih predmetov, v jeziku, katerega se vsak dan govori, šumi, obratov, pristanišč, cest, traktorjev, delavskih zborovanj. Vse za potrebe ljudi — to je volilo revolucije. Pozornosti oblikovalcev življenja naj ne pritegnejo dovršene umetnine, ampak dovršen človek, ki je organizatorsko spreten in je voljan premagati vse težave, ki stoje na poti popolnega obvladovanja življenja.

V tej smeri se razlikuje znanost od umetnosti, ki (umetnost) preveva vse produkcijske procese, do katerih največje zmožne popolnosti produktivnosti in veselja nas vodi socialna revolucija.

1923
(iz nemščine prevedel
Vito Oražem)

SEZONSKA

Drpal Andrej

IN POSEZONSKA

KULTURA

Ljubljanska kulturno umetniška sezona se končuje in se bo definjivno spajala s koncem junija. Dva pasja meseca poletnega spanja bosta poskrbela za porjavelo kožo in novo energijo, ki se bo naslednje leto razlivala čez prav tako porjavelo publiko. Spet bo (ali pa mogoče ne) na vrsti jadikovanje o ljubljanskem poletnem kulturnem mrtvilo. Tako stanje postaja in ostaja naš zaščitni znak.

Ali tudi v resnici vlada v Ljubljani poletni tako mrtvilo? Poglejmo napovedi, ki sem jih zbral pri raznih znanih prirediteljih, s tem, da podatki verjetno niso 100 % popolni.

— Razstavitveni prostori bodo glavni podpirni, z običajnimi rednimi in izrednimi razstavami. (Letos ne bo grafičnega bienala) Pridružujeta se jim dve razstavi v okviru 28. mednarodnega poletnega festivala v Križankah.

— 28. mednarodni poletni festival, ki vključuje 7. jugoslovanski operni bienale, opereto, balet, koncerte, drame, pantomimo, folkloro in razstave.

— KDIC je letos še v gradnji. Do septembra bodo dokončani vsi prostori razen največje dvorane. Center bo torej poleti delavno zaprt.

— Gledališča bodo zadnje predstave odigrala konec junija, julija in prvo polovico avgusta bo na voljo le ogled vratarjev. Z delom pričnejo v drugi polovici avgusta, a za zaprtimi vrati do konca septembra.

— Hala Tivoli in njen Biro za prireditve bo veselo počitnikoval, ne izključujejo pa možnosti, da bi kdo najel dvorano, le da zaenkrat ni še nikogar.

— Ljubljanska turistična zveza še v juniju kulturno turistično prireditev Ohcet v Ljubljani, ki jo bo spremljalo mnogo stranskih, predvsem folklornih prireditev. 10. julija, ob 400-letnici Lipice, bo starodavna poštna kočija demonstrirala predindustrijsko dostavo pošte. Od 11 do 17. julija gostuje Skadarlija. 21. julija predvidevajo Noč na Ljubljani. Avgusta ničesar.

— Forum bo poleti, če odštejemo prenavljanje diska Študent, prav tako počival.

— Škuc bo z normalnim delovanjem julija in avgusta prenehal, organiziral pa bo likovna in vsoče likovno delavnico, istočasno pa bodo ves čas odprta vrata vseh, ki bi radi s kakršnikoli delom izkoristili tedaj prazne Škuceve prostore.

Iz koledarčka je razvidno kdo se na poletje posebej pripravlja in s čem se pripravlja. Pravzaprav izgleda, da je jadikovanje povsem odveč, in da poletje še zdaleč ne bo mrtvo — predvsem na račun festivala. Stvar pa je treba pogledati malo natančneje.

Predvsem je treba vzeti v poštev banalno dejstvo, da govorimo o dveh poletnih mesecih, to se nihiče čez poseben mesec, da govorimo o zatonih dvoranah. S tega stališča so zaprte gledališke dvorane še nekoliko utemeljene in lahko le ploskamo galerijam, ki upajo, da bodo obiskovalci prav tam iskali senco. Prav isto poletje pa s seboj prinaša tudi skrajno dogajanje postavljenih v drugače dvojn. Namreč, na eni strani praktično priznavanje neke poletne izven-sezone, priznavanje ali s prenehanjem dejavnosti, ali s posebnimi programi za to obdobje, na drugi strani pa programi za ta čas predvidevajo skoraj prav tak program, kot smo ga vajeni skozi vsa sezono. Festival ponuja povsem klasičen program v zaprtih prostorih. Sklicevanje na Letno dvorano Križanke, kjer se bo zvrstilo nekaj prireditev, je jalovo, kajti vse bodo obdržale standardno formo oder-dvorana in tiste nekaj sapice, ki se bo morebiti prikradla izza dobro sezidanih zidov, tu ne šteje. Galerije ostajajo galerije. Edini, ki predvidevajo dogajanje na prostem so Ljubljanska turistična zveza in Škuc. Prireditve prvih so predvsem turistična afirmacija Ljubljane, se pravi imajo predvsem komercialno računico, če ne štejejo tiste: nek ljudi piju, peju i nek se vesele. Že na tem mestu se lahko mimogrede vprašamo in zamislimo, kako da so samo take dobrodne prireditve, kjer delijo kruh in igro, deležne milosti, da se res odvijajo na ulici, na prostem. Morebitne Škuceve delavnice pa bodo organizirale izven Ljubljane, v Ljubljani pa bodo omejene na prostore na Starem trgu.

Dvojnost je očitna — v splošno priznanem nesezonskem času je dejavnost povsem sezonska.

Prva alternativa je na dlani. Umetnost spustiti na prosto. To pomeni dvoje. Vse institucije bi lahko pripravile ulični program. Odpiranje „publike“, workshopi, razstave, koncerti... Predvsem pa omogočiti, da se predstavijo vsi tisti, ki se čez leto ne morejo prebiti v institucionalni program zaradi raznih omejitev in ovir. Torej ulični amaterjem in njim podobnim, da poživijo ulično življenje.

Druga alternativa je na prvi pogled malo manj razvidna, zato pa je družbeno utemeljenejša in s seboj prinaša tudi negacijo in prevlado prve. Gre za prevlado kapitalističnega načela, po težkem delu zaslužen počitek in ne pretežka zabava. Na tem načelu sloni vsa buržuazna umetnost in pa tudi večina naše. To je načelo, ki ga zaenkrat prevladujemo samo v resolucijah in ne tudi v praksi. Pot, ki naj prevlada tak buržuazni način postavljanja umetnosti, se najlepše z besede razlagajo tako, da naj bo vsak umetnik — vsi smo umetniki. Take ideje so plod bornirane buržuazne pameti, ki vidi samo v umetniku tudi ustvarjalca. Seveda je taka zavest odraz dejanskega stanja v kapitalizmu ko je delavec resnično daleč od ustvarjalnosti. V socializmu pa je taka miselnost dokaz po eni strani popolne teoretične zmedenosti tistih, ki iznašajo take parole, po drugi strani pa je odraz zdvojnene miselnosti (ki dosti pove tudi o stvarnosti sami), ki še vedno ustvarjalnost pripisuje samo umetniku.

Gre pa katero koli to, da se vsakemu človeku omogoči ustvarjalnost na prostem za področju. Nečesa namreč ne smemo spregledati, dejstva delitve dela, tiste delitve, ki je predvsem z delitvijo na fizično in umsko delo, povzročila tudi razredno delitev. Iluzorno je v 20. stoletju misliti na to, da bi delitev dela v celoti odpravili — povratek v praskunost ne more deliti. Odpravi pa je mogoče pezo starih dni, da je fizično delo že apriori tudi neustvarjalno, se pravi odpraviti izključevanje fizičnega in umskega dela. V tako zdiferencirani delitvi dela, delo pa je fizično in umsko, in ki se nam v prihodnosti obeta v še bolj potencilni obliki, da je ne mogoče, da bi bili vsi vse — umetniški poklic bo pač ostal eden mnogih.

Ustvarjalno delo bo delavcu omogočilo tudi ustvarjalno spremljanje umetnosti in spoštovanje umetnikovega dela. (S tem seveda ne trdim, da je danes vsaka umetnost ustvarjalna. Vzrok temu pa vidim prvič v tem, da kulturne institucije podlegajo buržuaznemu tovarniškemu sistemu, ki mu je v eksistentnem interesu, da zatira vsako preveč izstopajočo ustvarjalno. Sploh je sama kulturna institucija produkt ravno buržuaznih družbenih odnosov.

Ustvarjalnost je tista, ki bo omogočila obojestransko razumevanje. Ona je tista, ki bo ustvarjalno delovnemu času priklučila prav tako spremljanje tudi kulturnih dogodkov v prostem času. To je pot, ki bo spodbila stolček „umetniškemu geniju“ kot nekakšni nadzemski moči in ga postavila s ramo ob rami k vsakemu ustvarjalcu. Na tem polju vidim tudi možnost umetnosti, da pomaga pri taki preobrazbi kot ena tistih redkih dejavnosti, ki so najbolj tesno povezane z ustvarjalnostjo. To je torej pogoj, da se dan ne bo več delil na delo in zabavo, ampak da bo skozi celotno človekovo delovanje prisotna povezujoča človekova kulturno ustvarjalnost.

Povezava tega diskurza z ljubljansko kulturno sezono je sledeča. Kot je danes še vedno prisotna delitev dneva na delo in zabavo, je tudi institucionalno kulturno-umetniško delo skozi celo leto razdeljeno na delo in počitek — zabavo, na sezono in na mrtvo

sezono. Druga delitev živi in prede s prvo in narobe. Jadikovanje ob eni delitvi je nesmiselno brez misli na drugo. Kritična prevlada obeh delitev pa je lahko le revolucionarna akcija, ki bo zrevolucionirala družbeni vzrok takega stanja.

P.S.

Tekst predstavlja niz izhodišč, misli, ki bi bile potrebne nadaljnje teoretske obdelave s tem s tem, ki se zdale ne zaključene. V naslednji, poslednji letošnji številki TRIBUNE bo objavljen program kulturnega uredništva za naslednji letnik TRIBUNE, v katerem bo nakazano še nekaj fragmentarnih izhodišč za nadaljnje razmišljanje o slovenski kulturi.

TRIBUNA, ŠTUDENTSKI ČASOPIS
IZDAJA — UK ZSMS LJUBLJANA
Trg osvoboditve 1/II — 86
Telefon: (061) 21 — 280

UREDNIŠTVO: Franc Milošič — glavni urednik, Slavko Hozjan — v.d.,
odgovornega urednika, Bojan Korsika — teorija, Rudi Podgornik — naravoslovje, Igor Bavčar — univerza,
Andrej Drpal — kultura, Nives Vidrih — lektorica, Mitja Maruško — prodaja, Mojca Dobnikar — tajnica;
likovna in tehnična oprema Vojko Flegar

IZDAJATELJSKI SVET: Rudi Rizman, Primož Hainz, Marjan Kunj (predsednik),
Mile Setinc, Janez Topovšek, Samo Hribar, Tomaž Kraševc, Borut Eržen, Igor Bavčar,
Bojan Korsika, Franc Milošič, Slavko Hozjan

Uradne ure so vsak delavnik od 10. do 12. ure v prostih uredništvih.
Redni dnevi, vključno s sobotami, od vsake srede ob 17. uri. Rokopisov ne vračamo
in pisem uredništvu ne honoriramo. Pisma uredništvu ne smejo presegati 7,5 tipkane strani
(pol avtorske pole). Celoletna naročnina za dijake in študente je 50 din
za ostale 75 din. Številka žiro računa 50101 — 678 — 47303 — z obveznim
pripisom za Tribuno!

TISK: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani. Priprava za tisk: IBM Dnevnik

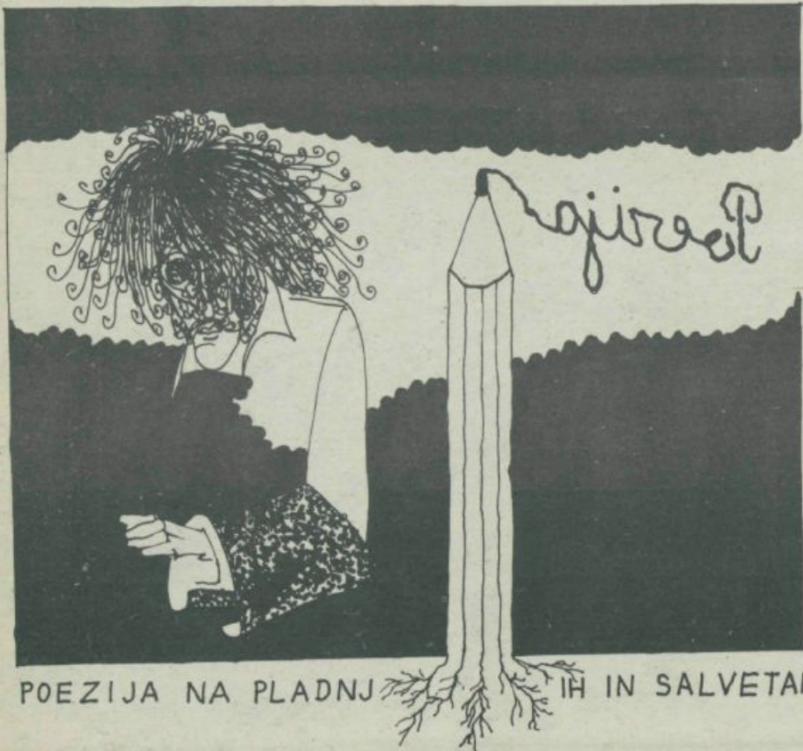
Oproščeni temeljnega davka na promet po pristojnem skedpu
številka 421-I/70 z dne 22. januarja 1973.

Naj živi proletarska revolucija!

FRANC LANIŠČEK – FERI
 PARODIA FOR HYPHOHONDERS POETS
 (antipoezija)

1. glasna vaza tenkočutje brca mrtev žamet žre ožgana srca
2. hiter plot začarano neumnost žaga zdrav bacil čez liter vlage žene vruga
3. prihodnost klavirju pipo kvačka o trobenti razmišlja psiho mačka
4. samozavestna brisača v kompotu razgraja pegava vzgoja ji predstavi papagaja
5. kamela brzda vlakasto kitaro v hlevu kopa se nežnost z okvaro
6. sramota luno po podplatih žgečka v mrtvi žep pokuka raketa kmečka
7. kozarec si zaveže grozdasto kravato kit pa razreže vrtno godbo na solato
8. ptica nariše suho slogovno figuro mimo ogorka švigne tat trdo maturo
9. v sodu asfaltna krtača breze preganja žoga zamenja črva za palico žganja
10. maternica žanje stenice na sončni poti konzerve pohajo knjige travi naproti

FRANC LANIŠČEK FERI

POEZIJA NA PLADNJIH IN SALVETAH

